

U talukanya Mulayotewa (Ndayotewa) wa Riphabuġiki ya Afrika Tshipembe (1996) Milayo ya nthesa ya shango i wanala kha Mulayotewa (Ndayotewa) wa Riphabuġiki ya Afrika Tshipembe (1996). Milayo iyi i na maanġa u fhira na muphuresidennde, maanġa ayo a fhira a dzikhothe na a muvhuso wothe.

Ndi milayo ine ya laya vathu vha ġino shango uri vha tea u farana nga ngilaġe. Mulayotewa wa shango wo itelwa u tsireledza rothe ri no khou tshila zwino na vhana vhashu vhane vha kha ġi do ġa.

Talukanyani hune ra bva hone.

Ri songo dovha vkhakhi ha mulovha.

Mulayotewa washu u ri thusa uri ri elekanye nga vhumatshelo ha khwiġe ha rothe khatihi na u vhu fhaġa.

Riġe, vathu vha Afrika Tshipembe;

Ri dzhiela ntha u shaea ha vhumukanyi kha tshifhinga tsho fhelaho;

Ri thonifha havho vhe vha tambulela vhumukanyi na mbofholowo kha shango ġashu;

Ri thonifha havho vhe vha shuma vha tshi itela u fhaġa na u bvedzisa shango ġashu; na

U tenda uri Afrika Tshipembe ndi ġa vhothe vhane vha dzula khaġo, vho vhohekanywaho vha vha huthihi naho vha sa fani.

Zwenezwo, nga kha vhaimeleli vho khethiwaho zwavhuġi, ri khou tnganedza ino Ndayotewa sa wone Mulayo Muhulusa wa Riphabuġiki uri u—

Fhelise khethululo ya tshifhinga tsho fhelaho na u thoma tshitshavha tshine tsho ġisendeka kha ndeme dza demokirasi, vhumukanyi ha matshiliso na pfanelo dza vhuthu;

Fhaġe mitheo kha demokirasi na tshitshavha tshi re khagala hune muvhuso wo ġisendeka kha lufuno lwa vathu nahone vhadzulapo vho tsireledzwa nga mulayo nga ngila I linganaġo;

Khwinisa ndeme ya Vhutshilo ha vhadzulapo vhothe na u vhofohola vhukoni ha muthu muhwe na muhwe; na

Fhaġa mbumbano na demokirasi zwa Afrika Tshipembe uri ġi kone u vha fhethu ho teaho sa muvhuso wo ġiimisaho kha muġa wa tshaka.

Shumisani pfanelo dzaġu sa mudzulapo wa Afrika Tshipembe ni dovhe ni vhe na vhuġifhinduleli ha u tsireledza pfanelo dza vhaġwe.

Divhani Mulayotibe Wa Pfanelo na Mulayotibe Wa Vhuġifhinduleli.

Mudzimu tsireledza vathu vhashu.

Nkosi Sikelel' iAfrika. Morena boloka setjhaba sa heso.

God seën Suid-Afrika. God bless South Africa.

Hosi katekisa Afrika.

Workbooks available in this series:

- Grade R (in all official Languages);
- Literacy/Home Language Grades 1 to 6 (in all 11 official Languages);
- Mathematics Grades 1 to 3 (in all 11 official Languages);
- Mathematics Grades 4 to 9 (in Afrikaans and English);
- Life Skills Grades 1 to 3 (in all 11 official Languages); and
- Grades 1 to 6 English First Additional Language.

ISBN 978-1-4315-0090-1

9 781431 500901

TSHIVENDA HOME LANGUAGE
GRADE 4 – BOOK 2
TERMS 3 & 4

ISBN 978-1-4315-0090-1

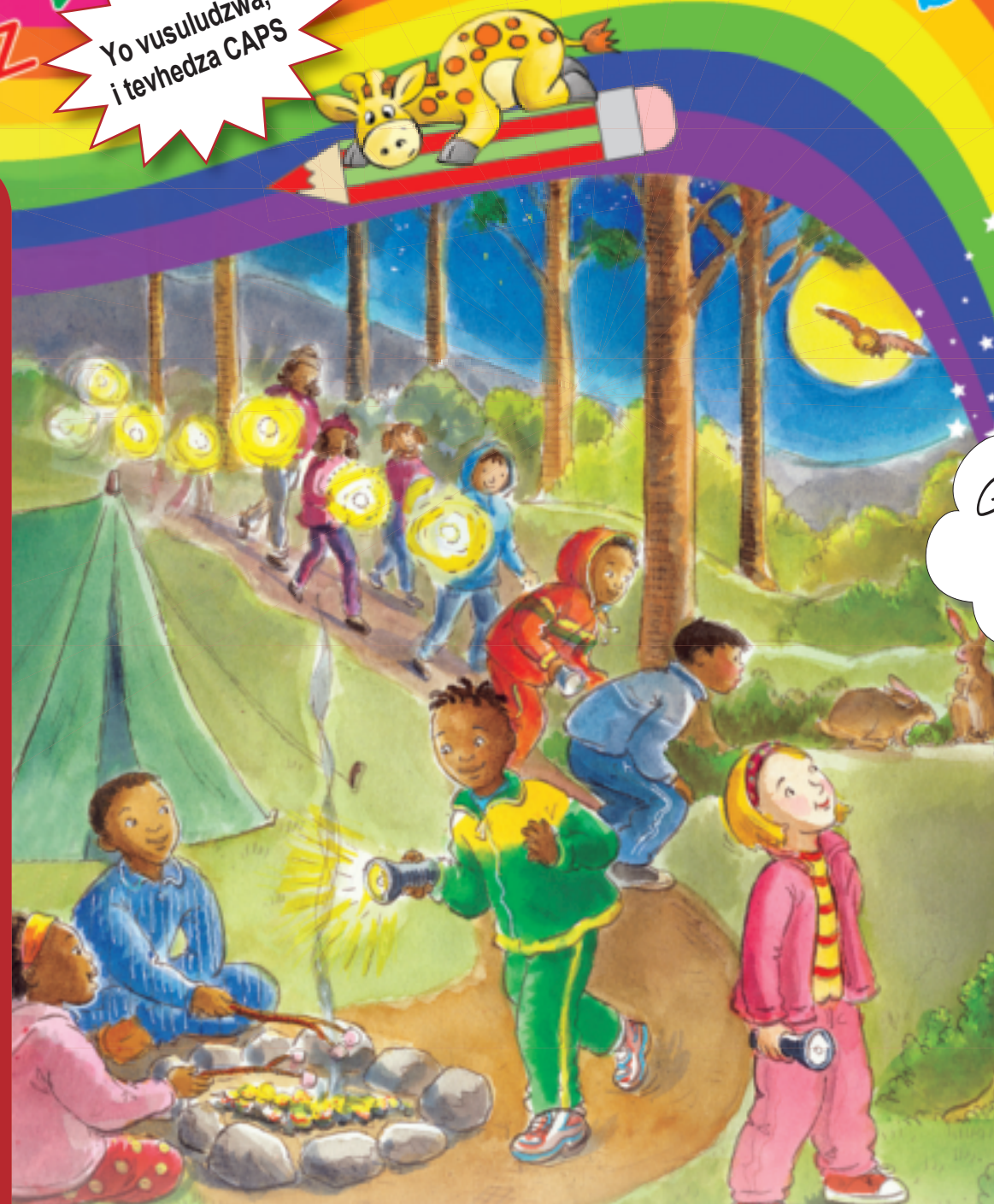
THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.

14th Edition

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI – Gireidi ya 4, Bugu ya 2

ISBN 978-1-4315-0090-1

Yo vusuludzwa,
i tevhedza CAPS

Gireidi ya 4

Dzina:

Kiġasi:

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

TSHIVENDA LUAMBO
LWA HAYANI

Bugu ya 2
Themo dza
3 & 4

Vho Angie Motshekga,
Minista wa Muhasho wa
Pfunzo ya Muteo

Vho Dr. Reginah Mhaule,
Muthusaminista wa Pfunzo
ya Muteo

Bugu idzi dza u shumela dzo bveledzwa u itela uri dzi shumiswe nga vhagudi vha Afurika Tshipembe nga fhasi ha vhangaphanda ha Minista wa Pfunzo ya Muteo, mufumakadzi Vho Angie Motshekga na Muthusaminista wa Pfunzo ya Muteo, Vho Dr. Reginah Mhaule.

Bugu dza u shumela dza Rainbow dzi vhumba tshipiḽa tsha mbekanyamushumo dza vhudzheneleli dza Muhasho wa Pfunzo ya Muteo wo livhiswaho kha u khwinisa kushumele kwa vhagudi vha Afurika Tshipembe kha gireidi dza rathi dza u thoma. Sa tshinwe tsha zwithu zwa nthesa zwa Pulanetshumisi ya Muvhuso, thandela iyi yo itwa uri i vhe hone nga thusedzo ya masheleni ya Muhasho wa Gwama. Izwi zwo ita uri muhasho u kone u bveledza idzi bugu dza u shumela kha nyambo dzoḽhe dza tshiofisi hu si na mbadelo.

Ri fulufhela uri vhadededzi vha ḽo vhona ndeme ya bugu idzi kha u funza havho ha ḽuvha liḽwe na liḽwe vha dovha vha ita uri vhagudi vha kone u khunyeledza kharikhulamu yoḽhe. Ro lingedza nga ndila dzoḽhe u sumbedza vhagudisi kha nyito inwe na inwe nga u dzhenisa aikhoni dzine dza sumbedza zwine vhagudi vha fanela u ita.

Ri na fulufhelo loḽhe la uri vhagudi vha ḽo ḽiphina nga u shuma nga idzi bugu musi vha tshi khou aluwa na u guda, na uri vhone sa vhadededzi vha ḽo vha na mukovhe kha dakalo iḽi.

Ri ri kha vhone na vhagudi vhavho, ngavhe zwi tshi vha nakela musi vha tshi shumisa bugu idzi. Zwi pfumbe.

Kunwalele

Dilugiseni

Rerani na tshigwada tshaḽu uri ni kuvhanganye mihumbulo. Shumisani mepe wa mihumbulo kha u dzudzanya mihumbulo yaḽu siani la puloto, vhaanewa/vhabvumbedzwa na fhethuvhupo.

Mvetamveto

Nwalani mvetamveto yaḽu ya u tou thoma. Elekanyani nga lushaka lwa vhatsheshelesivhaḽaleli, tshivhumbeo na phara inwe na inwe.

Vusuludzani

Vhalani mvetamveto nga liḽo la u sasaladza ni wane mbigelamurahu i no bva kha vhaḽwe nga inwi kilasini na mudededzi waḽu.

Dzudzanyani

Dzudzanyani nga u ḽola mupeleḽo na ndongazwiga. Itani ndulamiso ya mvetamveto.

Andadzani

Nwalani mvetamveto yaḽu ye ya dzudzanywa na u lulamiswa, sa one maḽwalwa a u khunyeledza.

Gireidi ya **4**

L u a m b o

i w a h a y a n i

NA TSHIVENĎA

Heyi bugu ndi ya:

Blank writing area framed by two vertical orange pencils.

TSHIVENĎA

Bugu ya

2

TSUMBANDILA DZA U SHUMISA IYI BUGU YA MISHUMO

Kha vha shumise Bugu ya Mishumo khathihi na zwiinwe zwiko zwi re hone. Kha vha tole CAPS ya Vhuimo ha Vhukati ya Luambo Iwa Hayani.

Bugu ya Mishumo ya vhuimo ha vhukati ha ngudo ya Luambo Iwa Hayani i a vha fananedza. Vhuimo uhu ha vhukati ha ngudo dza Luambo Iwa Hayani ho itelwa u alusa vhukoni ha luambo kha vhagudi uri vha kone u alusa zwikili zwavho zwa u davhidzana hu no itwa vhutshiloni, khathihi na u alusa zwikili zwa u guda pfunzoni ri tshi buḁa na kharikhuḁamu. Ri na fulufhelo la uri vha ḁo zwi vhona uri iyi Bugu ya Mishumo i thusa vhagudi kha u alusa vhukoni uhu he ha bulwa.

Bugu ya Mishumo iyi yo dzudzwanywa hu tshi tevhedzwa zwitendeledzi zwa vhege mbilimbili zwa CAPS. Vha ḁo fanana na migaganyo ya zwine zwa ḁo funzwa kha tshitendeledzi tshiinwe na tshiinwe tsha vhege idzi mbili kha masiatari 1, 35, 69 na 103 a iyi Bugu ya Mishumo. Tshitendeledzi tshiinwe na tshiinwe tsha vhege mbili tsho vhekanywa uri tshi katele zwikili zwi tevhelaho zwa luambo:

Kha ri ambe

1 U thetshesela na U amba (Oraḁa) – awara dza 2 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

Vhagudi vha tea u newa zwikhala tshifhina tshoḁthe zwa u alusa zwikili zwavho zwa U thetshesela na U amba zwa u kuvhananya nazwo mafhungomatsivhudzi, vha tandulula thaidzo na u bula mihumbulo yavho na kuvhonele kwavho kwa zwithu. Bugu ya Mishumo i na nyito dzi re na tshivhalo dza u amba na u thetshesela dzine vhone vha na dzi shumisa u itela u vha na vhuḁanzi uri vhagudi vha wana zwikhala musi na musi zwa u ita ndowendowe dza u tou amba.

Kha ri vhale

2 U vhala na U ḁalela – awara dza 5 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

CAPS i lila uri vhagudi vha vhale na u ḁalela zwibveledzwa zwa maḁwalwa magede na tshaka dza maḁwalwa ngede kha sekele inwe na inwe ya tshiinwe na tshiinwe tsha vhege mbili. Hafha hu katelwa u vhala: naneapfufhi (zwiḁori zwipufhi), foḁokuḁoo (nano), nanetshelomuḁe, maḁwalo, imeḁji, zwiḁwalwa kha dayari, matambwa, atikili dza gurannḁa, atikili dza magazini, inthaviwu dza radio, vhurendi, maḁwalwa a u ḁuḁuwedza, khungedzelo, ndaela, ndaedzandila na kuitelwe kwa zwithu. I tshi ina kha zwenezwi, CAPS i lila uri vhagudi vha vhale maḁwalwa a re na mafhungomatsivhudzi a u tou vhona: mimepe, tshati, dzithebuḁu, nyolo, mepe ya mihumbulo, tshati dza mutsho, phosiḁara, ndivhadzo, zwifanyiso na dzigirafu. Vha ḁo wana hu na zwibveledzwa zwa maḁwalwa zwi re na tshivhalo kha iyi Bugu ya Mishumo.

CAPS i bula maitela a u vhala ane a vha maga a thangelauvhala, u vhala na thevhelauvhala. Vha ḁo fanana na ḁalutshedzo dzi no sumbedza maga (a) 'kuvhalele' na ngomu ha khavara ya na phanḁa ya bugu iyi.

Kha ri ḁwale

3 U ḁwala na U ḁekedza – awara dza 4 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

CAPS i lila vhagudi vha tshi ita ndowendowe dza u ḁwala musi na musi dza mafhungo o fhambanaho. Bugu ya Mishumo iyi i na fureme dza u ḁwala nadzo khathihi na nzudzanyo dzi no ḁo ḁuḁumedza vhagudi vha tshi bveledza zwibveledzwa zwa u tou ḁwala, zwa u tou vhona na zwa midia inzhi. Vha ḁo fanana na ḁalutshedzo dzi no sumbedza (a) na ngomu ha khavara ya Bugu ya u Shumela.

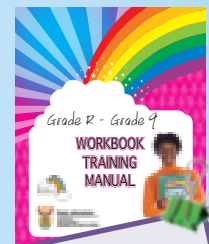

Kha ri ḁwale

LUAMBO

4 Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo – awara ya 1 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

CAPS i vha ḁea mutevhe wa Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo (zwiḁnwa) zwine zwa tea u funzwa kha gireidi inwe na inwe. Iyi Bugu ya u Shumela i dzhenisa na ndowedzo ngede dza tshitendeledzi tshiinwe na tshiinwe tsha vhege mbili. Nyito idzi dzi anzela u katela 'nzhele' dza u ḁalutshedza milayo ya luambo.

Vha tshi toḁa tsivhudzo inwe kha vha tole Workbook Training Manual.

Z
w
i

r
e

n
g
o
m
u

Thero ya 5: Vhudipi hashu na zwiito zwashu

Themo ya 3: Vhege dza 1 - 4

Themo ya 3: Vhege dza 1 - 2
Vhathu vha no vhavhalela vhaiwe

65 Tshifuwohaya tshiswa tsha Mary Ann 2

Therisano na u humbulela zwo
qisendeka na tshifanyiso.
U vhala tshiṭori.

66 U elekanya na tshiṭori 4

U rera na tshiṭori kha tshigwada.
U ṅwala magumo a tshiṭori.
U fhindula mbudziso dzo qisendekaho
na tshiṭori.
U ṅwala tshiṅwalwa tsha dayari.

67 U khetha tshifuwohaya 6

U vhala magumo a tshiṭori.
U topola nyito i no khou qadziswa na
maḡadzisi maṅwalwa.
U ṅwala fhungo ji re na maḡadzisi.

68 U ṅwala dayari 8

U pulana u ṅwala tshiṅwalwa tsha
dayari na u qadza mepe wa
mihumbulo.
U ṅwala tshiṅwalwa tsha dayari.

69 Mmbwa yo xela 10

U ita phosiṭara ya mmbwa yo xelaho.
U asesa phosiṭara ya muṅwe nae a
tshi shumisa ṭhoḡea dze a ṅewa.
U shumisa maḡadzisi kha u vhumba
mafhungo.

70 Mafhungotserekano 12

U topola maiiti a re kha
mafhungotswititi.
U ṭananya mafhungotswititi a vhumba
mafhungotserekano.
U khethekanya mafhungotserakano a
bva mafhungotswititi.
U shumisa maiiti na mafurase
vhuimoni ha maipfi a re zwitangeni.
U ṅwala maiti a mafurase one ngomu
mafhungoni.

71 Vhalani dayari 14

U vhala zwiṅwalwa zwa dayari zwiivhili.

72 U ṅwala dayari yaṅu inwi muṅe 16

U fhindula mbudziso dzo qisendekaho
na zwiṅwalwa zwa dayari.
U ṅwala zwiṅwalwa zwa dayari zwa
ene muṅe zwa maḡuvha mararu.

Themo ya 3: Vhege dza 3 - 4
U vhalela mafhungomatsivhudzi

73 Zwikirinini 18

U vhala mafhungomatsivhudzi a re kha
phamufulethe.
U rera na mbudziso dzo qisendekaho
na phamufulethe.

74 Phamfulethe 20

U fhindula mbudziso dzo qisendekaho
na phamufulethe.
U livhanya maipfi na zwine a amba.
U ita phosiṭara i no ṭuṭuwedza vhana
uri vha ite dziṅwe nyitovho na nṅḡa
ha u ṭalela TV.
U saukanya tshatidungo.
U ita mutevhe wa vhumvi ha u ṭalelesa
zwikirini.

75 Hune zwithu zwa vha hone 22

U vhala tshiṭori tsha zwifanyiso.
U ṅwala mabulafhethu a re one kha
tshifanyiso tshiṅwe na tshiṅwe.
U ṅwala mafhungo a tshifanyiso
tshiṅwe na tshiṅwe a tshi shumisa
mabulafhethu.
U sumbedzela mafanyisi,
mamethafore na aljitheresheni.

76 U shengedzana 24

U vhala mafhungomatsivhudzi a no
amba na u shengedzana.
U rera na mbudziso dzi no kwama u
shengedzana.

77 U elekanya na u shengedzana 26

U fhindula mbudziso dzo qisendekaho
na phamfulethe i no mba na u
shengedzana.
U sainela u fhedza u shengedzana.
U shumisa maṭananyi kha u ṭananya
mafhungo.
U livhanya maipfi na zwine a amba.

78 Zwifhina zwo fhiraho na zwi qaho zwa tshi khou/kha qi 28

U tamba mutambo wa zwifhina zwo
fhiraho na zwi qaho zwa **tshi khou/**
kha qi.

79 Itani phamfulethe 30

U shumisa zwipulaneli kha u dizaina
phumfulethe ya ene muṅe.
U gera na u peta siaṭari a tshi ita
phamfulethe.
U shumisa zwipulaneli kha u fhedzisa
phamfulethe na vhudede.

80 Tshigeriwa tsha phamfulethe 31

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso ni vhudze khonani yaṅu uri ni vhona u na tshiṭori tshi ḡo vha tshi tshi amba na mini.

Ni vhona u na vhaanewa vhahulwane ndi vhafhio tshiṭorini itshi? Vha vhonala vhe na miṅwaha minana?

Kha ri vhale

Vhalani tshiṭori ni fhindule mbudziso dzi no tevhela.

U khetha tshifuwohaya

- Musi ni sa athu vhala**
- Lavhelesani zwifanyiso na ṭhoho ni lingedze u humbulela uri maṅwalwa aya a amba na mini.
  - Tshimbidzani maṭo (u sikima) kha siaṭari ni wane uri ni ḡo vha ni tshi khou vhala na mini.
- Musi ni tshi khou vhala**
- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pfesesi phara iyi, i vhaleni hafhu na u tou ongolowa. I vhaleleni nṭha.

Ndi musu ṅwedzi wo tshena wo tou wee. Ndi musu ḡo no pfuka vhukati ha vhusiku ha Ḳavhuṭanu. Mary Ann o ganama mmbeteni, a songo fara khofhe. O vha a tshi khou elekanya na kubwanana kune a ḡo rena **na matsheloni** musu ene na Nomsa vha tshi ya vkhudazwipuka. Ho vha hu Mary Ann fhedzi kḲasini yawe we a vha a si na tshifuwohaya nauri o ḡi vha muthu wa u dzula fuḲetheni. Musu vha hawe vha tshi pfulutshela ṅduni yo imaho na yoṭhe, Mary Ann a thoma u vhluna tshelede ya u rena tshibwanana. Zwino u na R25 ine a ḡo bvisa a tshi itela kubwanana uku.

Ḳa mbo tsha, khathihi fhedzi, Mary Ann a mbo vukuluku a tsa mmbeteni. A ṭamba a ambara a lindela **na mbilu ndapfu** khonani yawe Nomsa, we a vha a tshi khou ḡa u dala. Nomsa o vha o fulufhedzisa Mary Ann uri u ḡo mu fhelekedza ngei vkhudazwipuka uri a mu thuse u khetha tshibwanana.

Ndi fhaḲaha Nomsa a tshi swika. A tsa moḡoroni a gidima na luvhilo a tshi dzhena na gethe Ḳa ha Mary Ann, a lumelisa vha afha muḡini nga dakalofulu. Avha vhasidzana vhavhili vha mbo tshimbila **na mafulufulu** vho livha vkhudazwipuka. Vhuvhili havho vho

vha songo takala zwone, vha enda vha tshi amba **ambela n̄ha** zwenezwi vhe ndilani. Vha pfuka bada na u londa afha dzirobotoni vha mbo dzhena vhukhudoni.

Mary Ann o pfa o neta lwe a vho swika a dzula n̄ha ha thulwi ya zwisagana zwa zwiḽiwa zwa mmbwa. A mbo vhona zwibwanana zwa rathi zwo ya na khofhe ngomu manngini. Avha vhasidzana vha mbo kotama vha thoma u vhanḽa zwibwanana izwi **na vhulenda**, vha tshi ḽivhudzisa uri vha na khetha tshifhio.

“Mukololo, kha mmbudze, u khou ḽoḽou rena kubwanana?” ndi mulanguli a no vhudzisa.

“Ee! Hu na tshelede ye nda vhuluna ye nda ḽewa na Duvha ḽa mabebo anga na nge nda thusa mme ana u ḽanzwa zwigoḽelo hayani,” a mbo ralo.

Maḽo awe a vhonala o takala vhukuma.

“Tshi ḽo vha tshifuwohaya tshana tsha u tou thoma hetshi,” u vhudza mulanguli **na dakalo**. A thi athu vhuya nda vha na tshifuwohaya tsee nda vha hone.

“Ho luga, litshani ndi ni vhudze zwiḽwe na zwibwanana hezwi,” ndi mulanguli a tshi amba. “Zwibwanana zwi re na mabannda a muvhala mutswuku na mudala na wa ḽaḽa zwo no rengwa. Zwi amba uri inwi ni na kona fhedzi u khetha kha zwiḽhili. Ni tea u khetha kha tshibwanana tshi re na bannda ḽa pinki na tshi re na bannda ḽa lutombo.”

“Hoo,” ndi Mary Ann a no ralo. “Tshiḽa tshi re na bannda ḽa phephuḽu tshone? Tsho no rengwa?”

“Ni amba tshiḽa?” hu fhindula mulanguli. “Ni na si tshi takalele hetshiḽa,” vha ralo. “Tsho bebwa khundu dzatsho dzi sa iti zwavhuḽi lune tshi sa ḽo kona u gidima kana u tambisa bola.”

Mary Ann a mbo tshimbidza maḽo na hoko dzoḽe dza zwipuka. A lavhelesa mmbwa tshena dza vhukuse hu no fhefheḽa, mmbwa ḽhukhu dza buraweni, mmbwa khulu dza ḽaḽa dzi no funa vhathu, a lavhelesa zwimange na zwimanana.

Duvha:

Kha ri n'wale

Mulanguli o vhudza mini avha vhasidzana malugana na zwibwanana zwa rathi zwe zwa vha zwi hone? Ndi zwibwanana zwifhio zwe zwa vha zwi tshi khou rengiswa nahone ndi zwifhio zwe zwa vha zwi si khou rengiswa? (Lavhelesani mivhala ya mabannda azwo.)

	<i>Tshibwanana itshi tsho vha tsho no rengwa.</i>

Kha ri n'wale

Ḑidzhieni hu inwi Marry Ann. N'walani tshirwalwa tsha dayari ni tshi ḑalutshedza uri no kundwa u fara khofhe na tsha mulovha, na uri no ḑipfa hani musi ni tshi tea u khetha tshibwanana tsho teaho.

Dayari yaḑu

Duvha:

Kha ri vhale

Zwino vhalani kufhelele (magumo) kwa tshiṭori ni ku vhambedze na magumo e inwi na ṛwala.

Tshifuwohaya tshiswa

Marry Ann a vhaṅḁa kuḽa kubwanana ku re na bannda ḽa phephuḽu. Kwa mbo imisa ṅḁevhe, kwa dzungudza mutshila kwo lavhelesa Marry Ann na maṭo akwo a buraweni a sa kungi zwone. Marry Ann a mona a tshi lavhelesa izwi zwiṅwe zwipuka zwi re vhengeleni. A lavhelesa zwiḽa zwibwanana zwa rathi zwi re manngini.

A mbo kotama a takula kuḽa ku re na bannda ḽa phephuḽu a ku gogodḁza kha khana yawe. A pfa kubilu kwakwo ku tshi divhitha kha khana yawe. Kwa mu nukhedza, kwa ḁikuvhatedza kha mutsinga wawe kwa eḁela. Marry Ann a ku vhaṅḁa na lufuno, a rembulutshela kha mulanguli.

“A zwi na mushumo naho ku sa koni u tamba bola kana u gidima,” a ralo. A mbo kokodzela ṅṽha mulenzhe wa bokhathi yawe a sumbedza mulanguli tsimbi dza ndulamisamarambo dzi re mulenzheni wawe. “Na ṅṅe ndo bebwa ndi na mulenzhe wo holefhalaho,” a ralo. “Na ṅṅe zwi a nkondela u gidima na u tamba bola thi koni. Fhedziha, ndi na mashaka na dzikhonani vhane vha mpfuna na maanḁa, nahone a vha ntshileli.”

“Tsho naka hetshi tshibwanana,” a mbo ralo.

A rembulutshela kha Nomsa a mu vhudzisa, “Ni ri mini inwi, Nomsa?”

Nomsa a tenda na ṽhoho a tshi khwaṽhisedza a sendela a thoma u vhaṅḁa kuḽa kubwanana kwa bannda ḽa phephuḽu e na lufuno mbiluni.

“Ndi na badela zwino?” ndi Marry Ann a tshi vhudzisa. “Ndi ḁo rena hetshi tshibwanana tshi re na bannda ḽa phephuḽu. Ndi tshone tshana tshenetshi!”

“U ḁo ḁiphiṅa hayani hau huswa, iwe muthu,” ndi ene a tshi hevhedza zwenezwi a tshi khou ṅekedza mulanguli R25.

Zwenezwi Marry Ann na Nomsa vha tshi tou bva na muṅango wa vhengele, kuḽa kubwanana kwa thoma u tshinisa mutshila zwiḽu. Avha vhasidzana vha tsa na bada vho ḁigeḁa vhe na kubwanana kwavho kwa bannda ḽa phephuḽu. Vha pfala vhe kha maseo na mapwapwala, zwenezwi vhe ṅḁilani na mueni wavho.

U n̄wala dayari

Themo ya 3 – Vhege dza 1–2

Kha ri n̄wale

Ḑidzhieni ni Mary Ann ni tshi khou pulana u n̄wala tshi n̄walwa tsha dayari tshi no ḥalutshedza zwe zwa bvelela musi we na ya vhukhudazwipuka. Shumisani mepe wa mihumbulo u tevhelaho uri u ni thuse u pulana tshi n̄walwa itshi tshaḅu. Ni elelwe u n̄wala tshi n̄walwa tshaḅu tsha dayari tshi kha tshifhina tsho fhiraho.

• Shumisani mepe wa mihumbulo kha u pulana u n̄wala • N̄walani mvetamveto • Humbelani khonani yaḅu a ni dzudzanyele mvetamveto yaḅu • Dovhololani ma n̄walwa aḅu (zwe na bveledza) ni ite ndulamiso arali zwo tea • A n̄waleni na vhudele buguni yaḅu.

1

**Zwe zwa bvelela
madekwe**

Madekwe ndo balelwa u eḑela nauri ...

2

**U ya
vhukhudazwipuka**

*Nomsa a vhuya a swika ra ya
vhukhudazwipuka na milenzhe.*

**Tshifuwohaya
tshiswa tsha
Mary Ann**

3

**U ta uri ndi khetha
tshifuwohaya tshifhio**

*Nda nana u rena kubwanana ku re na
bannda ḽa phephulu ra kona u ...*

4

**U humela
hayani**

*Ndo zwi ḑivha uri zwe nda ita ndi
zwone nauri ...*

Kha ri n̄wale

Shumisani mepe wa mihumbulo waḅu kha u n̄wala tshi n̄walwa tsha dayari. N̄walani tshi n̄walwa tsha dayari sa mvetamveto ni humbele khonani yaḅu a ni lavhelesele tshone. Ni kone u ita ndulamiso ni tshi n̄wale na vhudele tshikhalani tshi re kha siaḅari ḽa seli.

Duvha:

Kha ri n'wale

N'walani tshinwalwa tsha dayari tshikhalani tshe na n'wewa.

Dayari yana

Duvha:

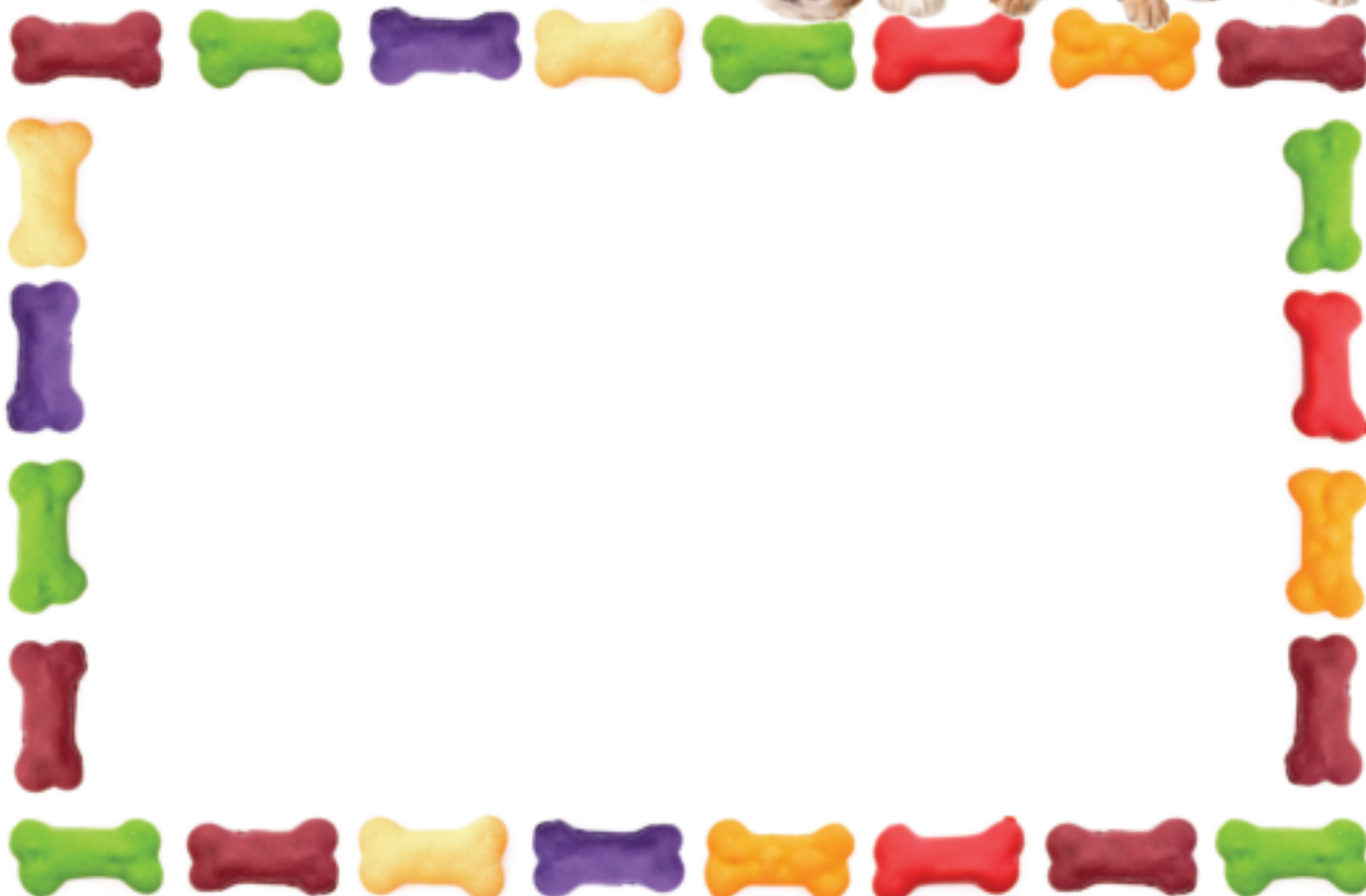

Kha ri ite
nyito

Mmbwa ya Mary Ann yo xela. Itani phosiřara ya MMBWA YO XELAHO ni řee zwidodombedzwa zwa mmbwa iyi na zwauri muře wayo a na kwamiwa hani.

Olani tshifanyiso tsha iyi mmbwa ni tshi shumisa mivhala i no kuna u itela u kuna mařo a vhathu.

Vhambedzani phosiřara yařu na ya khonani yařu. řolani phosiřara dza vhoiwe ni tshi shumisa mutevhemuřoli u tevhelaho.

U tola

Phosiřara i na:

tshifanyiso tsha mmbwa?

řohwana khulwane i no kuna mařo?

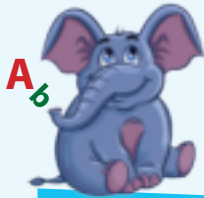
mafhungomatsivhudzi o teaho a no kwama uri muře wayo a na waniwa hani?

řhalutshedzo i re khagala ya mbonalo ya mmbwa?

mafhungomatsivhudzi a no amba uri iyi mmbwa yo xela lini na uri yo xela nafhi?

dzina řa mmbwa?

tshifanyiso tsha mmbwa?			
řohwana khulwane i no kuna mařo?			
mafhungomatsivhudzi o teaho a no kwama uri muře wayo a na waniwa hani?			
řhalutshedzo i re khagala ya mbonalo ya mmbwa?			
mafhungomatsivhudzi a no amba uri iyi mmbwa yo xela lini na uri yo xela nafhi?			
dzina řa mmbwa?			

Divhamaipfi

Vhunzhi ha maḡadzisi a ri vhudza uri nyito yo itwa na ndiḡa ifhio nahone a anzela u vha na thangela vhuimo **na**, naho hu na maḡwe manzhi ane a vha a si na **na**, sa vhusiku na masiari kana a fhela na **-ni** sa, tshikoloni. Kha thebuḡu iyi hu na dziḡwe dza tsumbo.

masiari	na matsheloni	vhusiku
na u ongolowa	na masiari	na vhulenda
na vhuronwane	muḡini	tshikoloni

Lavhelesani mitshila ya maipfi (maḡedere a re magumoni) a re thebuḡuni iyi na vhuronwane.

Ni ḡo vhona uri **-ni** yo ḡumiwa kha madzina. Ni ḡo dovha na zwi vhona uri hu na madzina ane a shuma na **na** kana a shuma a si na **na** musi a tshi ḡadzisa maiti mafhungoni. Thebuḡu ya vhuvhili na yone i ri sumbedza zwiḡwevho.

matshelonitsheloni	levhulevhu	ḡinaḡina
vhusikusiku	khaḡhakhaḡha	tshoḡhetshoḡthe
pesupesu	masiarisiari	ngomungomu

Ni vhona u na ndi na mini maipfi a re kha thebuḡu ya vhuvhili e na u dovhololwa ha madungo a maipfi?

Kha ri ḡwale

Zwino shumisani maḡadzisi maḡa a no bva kha thebuḡu idzi vhuvhili hadzo kha u vhumba mafhungo. (hu tea u vha na mafhungo a malo o ḡanana oḡhe)

Kha ri n̄wale

Mafhungotserekano a na maiti a no fhira l̄ithihi. Talelani maiiti a re kha l̄in̄we na l̄in̄we ɓa mafhungotswititi a tevhelaho. Ni kone u ɓananya phere in̄we na in̄we yao ni tshi vhumba fhungotserekano, ni tshi shumisa maipfi a re zwitangeni.

Musidzana o tshimbila na u ongolowa.

O vhaaisala mulenzhe.

(nauri)

Musidzana o tshimbila na u ongolowa nauri o vhaaisala mulenzhe.

O balelwa u fara khofhe.

A dzhia bugu a vhalala.

(zwino)

Kubwanana kwo dzungudza mutshila.

Kwo vha kwo takala.

(nauri)

Ro ɓa khekhe.

Ro baka khekhe.

(musi)

Ndi takalela maapula.

Ndi takalela maswiri.

(na)

Kha ri n̄wale

Zwino khethekanyani fhungotserekano l̄in̄we na l̄in̄we ɓi bve mafhungotswititi mavhili.

Mutukana o vha a tshi khou ɓudza nauri o vha o ɓivhaisa mulenzhe.

Mutukana o vha a tshi khou ɓudza.

Mutukana o ɓivhaisa mulenzhe.

Vele o ɓa khekhe ɓhanu nauri o vha e musidzana wa tseɓa.

Mmbwa yo huvha nauri yo pfa phoso.

Ndo thusa mme ana u bika nda ɓeka ɓafula.

Kha ri n̄wale

Lavhelesani maipfi a re na fhasi ha fhungo līnwe na līnwe. Nanani ipfi lone ni lī n̄wale tshikhalani tshe na n̄ewa.

Matsheloni mānwe na mānwe ndi (fhedza u eḡela) **vuwa** na awara ya vhurathi.

vuwa   ima   vutshela

Ni tea (u litsha u tshimbila na u ongolowa) _____ kana bisi i ḡo ni siya.

u takusa milenzhe   u ṭavhanya   u tshimbila

Vhathu vho (tshina na maanḡa)

_____ phathini ya Mulalo.

vho dia milenzhe   fhufhesa   tshinesa

Zwino dzhenisani **maiti a mafurase** o teaho mafhungoni aya.

sala murahu   ima phanḡa   luma nḡevhe   sia khofhe   posa iṭo
luma mbilu   dzhena fhasi   kandela phanḡa   dzhiela fhasi   dzhieie n̄ṭha

Ndavhe o _____ a dzhena bambeloni la maḡi a no khou rothola na maanḡa.

Nauri mulingo wo no vha tsini, ri tea u _____ ra thoma u vhala.

Mulalo uri ene u khou lingedza u ḡlugisela mulingo fhedzi hu na vhathu vhane vha khou mu

_____ na u ita phosho.

Muthu ane a _____ vhānwe vhathu u a ḡikukumusa.

Kubwanana kwa Mary Ann ku dzulela u mu _____ hoṭhe hune a ya hone.

Mary Ann o ri u _____ kha kubwanana a mbo ḡi zwi vhona uri u a ku funa.

Makhulu vha ri vho _____ ha Malume musi vho ya u vha dalela.

Arali a _____ zwe nda mu vhudza ndi musi a songo dzhena khomboni nnaḡa.

Kha ri vhale

Vhalani zwiŋwalwa zwa dayari ni fhindule mbudziso dzi no tevhela. Talelani maipfi othe e a peletwa o khakhea luŋwaloni ulu.

Zwiŋwalwa zwa dayari zwi tevhelaho zwi bva kha Diary of a Wimpy Kid na Jeff Kinney. Zwiŋwalwa zwa dayari izwi zwo ŋwaliwa na Jeff Kinney, ane a vha ŋwana wa tshikolo tshikoloni tsha vhukati tsha Amerika. Tshikolo tsha vhukati tshi na fana na Gireidi 4 u swika kha 7 fhana Afrika Tshipembe.

Namusu ndi duvha la u thoma la u vula ha tshikolo, zwino ro sokou dzula ro lindela mudededzi vha tshi fhedza tshati yavho ya vhudzulo hashu. Nda vho humbula u vha ndi tshi khou ŋwalaniwala zwithu buguni ndi tshi tshimbidza tshifhina.

Irini ndi ni fhe nyeletshedzo ine ya shuma. Na duvha la u thoma tshikoloni, ni tea u sedza vhukuma uri no newa vhudzulo vhufhio. Ni ri u swika tshikoloni na vhea zwithu zwanu ntha ha desike inwe na inwe ya kale hu si kale na pfa mudededzi wanu vha tshi ri -

NDI A FULUFHELA NOTHE NI A TAKALELA HE NA DZUDZWA HONE, NAURI NDI HONE VHUDZULO HA VHOIWE HA TSHOTHE.

EISH!

Zwino kilasini iyi ndo dzudzwa na Chris Hosey e na phanda hana na Lionel James e na murahu hana. Jason Brill ene o swika u lena lwe a vhwela kha tsha u la tshana, fhedzi nda zwi thivhela.

HU NA MUTHU O DZULAHO AFHA?

EE!
EE!

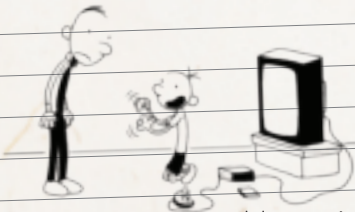

Lavhuvhili

A thi divhi uri ndo no vhuya nda zwi amba naa, nne ndi NGWENA ya mitambo ya vidio. Ndi na ana uri ndi na kunda muriwe na munwe wa vhana vha gireidi yana hu si na na Khakhathi.

Tshi no dina ndi uri Khotsi ana a vha vhona i mpho. Vha twela u mmbudza uri ndi bve ndi ye vhanweni u tamba mitambo "i no fhata".

Zwino namusi na madekwana musii Baba vha tshi thoma zwa u ntokonya vha tshi ri ndi bvele nnda, ndo lingedza u vha talutshedza uri mitambo ya video i a shumiswa kha u tamba mitambo i no fana na bola ya milenzhe (sokha) nahone u a pfa mufhiso khathihi na u shisha biko.

Fhedzi, sa na misi, Baba vho balelwa u pfesesa.

Khotsi ana vho talifha ri tshi tou anaredza fhedzi musii zwi tshi da kha u vha na luvhanela lwa zwithu, vha a ntimatimisa.

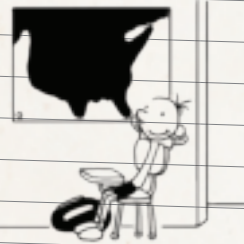

Ndi vhona u na Khotsi ana vho vha vha tshi na kwatukanya mutshini wana wa vidio arali vho vha vha tshi u pfesesa. Fhedzi ndi na mashudu nauri vhathu vha no ita mitshini iyi vha ita uri u si Kwamee na vhabebi.

Lavhuraru

Namusi na phiriyodo ya Divhashango ro vha na thesite, u tou ambavho ngoho, ho vha hu kale ndo i lindela.

TheSITE ya hone yo vha i tshi kwama misanda ya mavundu, zwino nne ndi dzula murahu tsini na mepe muhuluhulu wa United States. Misanda yothe yo riwaliwa na inkhi tswuku, zwino ndo vha ndi tshi zwi divha uri ndi do riwata ho fhola.

Musi ri sa athu thoma na thesite, Patty Farrell a mbo di vhidzelela e ngei phanda.

Patty a vhudza Vho Ira uri vha tibe mepe wa United States musii ri sa athu thoma.

Patty ho ngo nkona, ndo fhedza ndo feila thesite iyo. Ngoho ndi ya uri ndi do wana hune nda do mu lifhedza hone kha zwe a nnyita.

U űwala dayari yaűu inwi muűe

Ndi zwiitei zwifhio zwe zwa bulwa dayarini ya *Wimpy Kid* kha siaűari űo fhiraho?

Kha ri űwale

Bulani zwiitei zwine a khou űwala nazwo kha zwiűwalwa zwiraru zwa dayari.

1

2

3

Elekanyani na tshiűwe na tshiűwe tsha zwiűwalwa izwi ni űwale űhohwana ya tshiűwe na tshiűwe tshazwo.

1

2

3

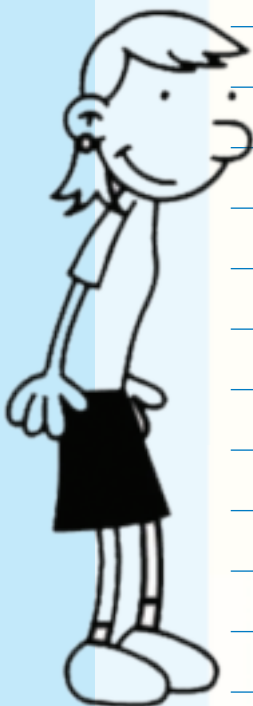
Kha ri űwale

űwalani tshiűwalwa tsha dayari tsha inwi muűe. Elekanyani na tshenzhelo dzo fhambanaho dze na űanana nadzo dzine dza vha dzi khulwane, dzi tshi seisa kana u űungufhadza. Ni űwale deithi na duvha, nahone ni elelwe u űwala sa muthu wa u thoma (ni tshi shumisa "űe") nahone kha tshifhina tsho fhiraho. Ni na kha űi edzisela tsumbo ya *Wimpy Kid*. Ni ole tshifanyiso tsha u sumbedza tshiűwalwa tsha dayari tshiűwe na tshiűwe.

Dayari yaűu

Duvha:

Deithi:

Olani nyolo i no kwama tshiűwalwa tsha dayari

Duvha:

Dayari yanu

Duvha:

Deithi:

Blank writing area with horizontal lines. A large rectangular box on the right side is shaded light brown and contains the text: "Olani nyolo i no kwama tshinwalwa tsha dayari".

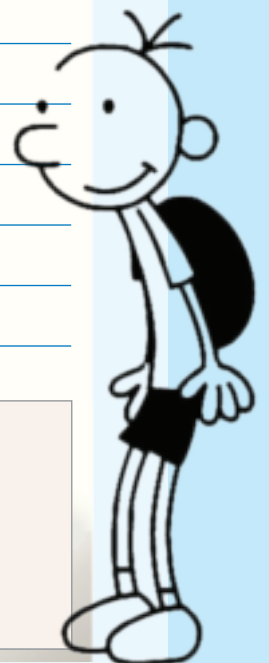

Dayari yanu

Duvha:

Deithi:

Blank writing area with horizontal lines. A large rectangular box at the bottom is shaded light brown and contains the text: "Olani nyolo i no kwama tshinwalwa tsha dayari".

Kha mabambiri a u shumela o fhiraho no vhala na u n'wala tshitori. Kha vhege mbili dzi d'aho ni d'o vha no sedzesa mañwalwa a u tsivhudza. Ni d'o vhala phumfulethe dza tsivhudzo nahone ni d'o dizaina phamfulethe yañu inwi muñe.

NI NA MATO A ZWIKWEA?

Vhana

Ni t'wa no t'alela TV kana baisikopo, ni tshi khou tamba mitambo selefounu, ya khomphyutha kana ya vidio? Ni nyamu t'wasofani?

Vhunzhi ha vhana vha fhedza tshifhina tshinzi vho t'alela zwikirini.

Na zwino, tshirwe tshifhina u t'wa u tshikirinini tshifhina tsho t'he zwi a thusa kha pfunzo, fhedzihha tshifhina tshine tsha fhedzwa na vhana vhanzhi vha tshi khou vhona TV na u tamba mitambo tshi fhira tshine vha tshi shumisa tshikoloni!

Ndi na mini u t'wesa phan'a ha zwikirini i thaidzo?

- **U sa e'ela lwo linanelaho.** Arali ni tshi t'alelesa TV, ni na swika hune na lena u e'ela lune na si e'ele lwo linanelaho. U sa e'ela na pfelela zwi vhana maneto nahone vhana vho netaho vha a kondelwa u thetsheshelesa k'lasini.

- **Munono.** Arali ni tshi t'wesa phan'a ha TV, ndi honeha ni tshi d'elwa na munono. Vhana vhanzhi vhane vha t'wa vho dzulela TV tshifhina tshilapfu vha vha na lutamo lwa u t'la zwi t'wa zwi no nonisa zwe zwa kungedzelwa kha thelevishini. A zwi kondi u t'wesa musi ni tshi khou t'alela TV.

- **U**

sa shuma zwavhuqi tshikoloni. Vhana vhane vha t'alelesa TV kana vha tambesa mitambo ya khomphyutha vha anzela u sa vha na tshifhina tsho linanaho tsha u ita tshuñwahaya kana u vhalela milingo.

- **U vhone sa vhuvevu.** Mbekanyamushumo (phurogireme) dza TV dzi anzela u sumbedza vhuvevu. Vhana vha tea u zwi d'ivha uri vhuvevu na u lwa na vhañwe zwine vha zwi vhona kha TV zwo v'ifha. A si yone n'gila ya u tandulula thaidzo.

- **U shaya tshifhina tsho linanaho tsha u tamba.** U t'alelesa zwikirini zwi fhungudza tshifhina tsha u tamba.

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na t'hoho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba na mini.

- Tshimbizani maño (u sikima) kha siañari ni wane uri ni d'o vha ni tshi khou vhala na mini.

Musi ni tshi khou vhala

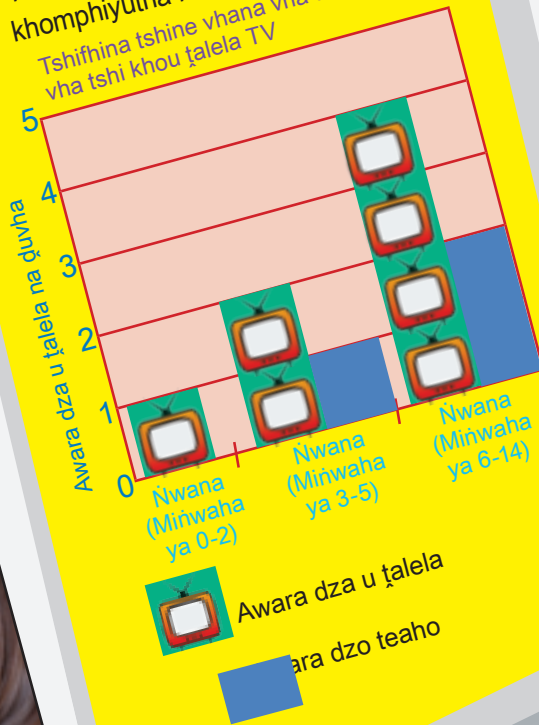
- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pfesesi phara iyi, i vhaleni hafhu na u tou ongolowa. I vhaleni n'ha.

Itani zwi no thusa vhana

Vhana vha tshikolo a vho ngo tea u fhedza tshifhina tshi no fhira awara nthihi kana mbili vho țalela zwikirini.

Ni tea u divheshela tshifhina u itela uri ni si fhedzese tshifhina tshinzi no țalela TV na u tamba mitambo ya khomphiyutha kana ya vidio.

Tshifhina tshine vhana vha tshi fhedza vha tshi khou țalela TV

Kha ri ambe

Ndi nyito dzifhio dziŋwe dzine na ita?

Dzhoinani kilabu ya mitambo kana ni dzhoine liaburari ni vhole bugu. Tambani na khonani dzaŋu kana ni tambele phakhani. Gudani u lidza tshilidzo, ni tambe mitambo ya bodo, kana ni wane hobi.

- Ni fhedza tshifhina tshinafhani ni tshi khou țalela TV na duvha?
- Ni takalela u țalela mbekanyamushumo dzifhio?
- Ni takalela u vha ni tshi khou ita mini musi ni tshi khou țalela TV?
- Ni tamba mitambo ifhio ya zwikirinini?
- Ni fhedza tshifhina tshinafhani ni tshi khou tamba mitambo ya zwikirinini na duvha?
- “Mutwasofani” ndi mini?

Dovhani ni vhole ija phamfulethe ni fhindule mbudziso hedzi.

Kha ri n'wale

Livhanyani maipfi aya na zwine a amba.

munono
kungedzela
vhuvemu
humbula
tshilidzo

elekanya
muvhili wo kalulaho
tsha u lidza na zwanda kana na mulomo
dihadzwa vhathu
zwiito zwa u vhaisa vhañwe lwa namani

Phamfulethe iyi yo n'walelwa vhonny? Itani thiki (✓) tshibogisini tshone.

- Vhabebi
  Vhadededzi
  Vhana vha tshikolo
  Vhathu vhahulwane

Ndi na mini ni tshi ralo? Nwalululani fhungo li no bva kha phamfulethe li no kwhaṭhisa izwi.

Phamfulethe i ni vhudza mini?	
1	Uri u ṭalela TV na u tamba mitambo ya vidio zwi fhedza muḍagasi.
2	Uri vhana a vho ngo fanela u fhedza awara dza 1 - 2 na ḍuvha vho ṭalela zwikirini.
3	Uri vhatukana vha takalela u tamba mitambo ya vidio ngeno vhasidzana vha tshi takalela u ṭalela TV.
4	Uri maṭo aṅu a a shanduka a vha zwikwea arali ni tshi ṭalelesa zwikirini.

Ndi na mini u ṭalelesa TV zwi tshi vhana u sa shuma zwavhuḍi tshikoloni?	
1	Nauri vhana vha ḷesa zwiḷiwa zwi no nonisa zwe vha zwi vhona kha khungedzelo dza TV.
2	Nauri vhana a vha iti nyonyoloso.
3	Nauri TV i ṭuṭuwedza vhuvemu.
4	Nauri vhana vha vha vha si na tshifhina tsho linanaho tsha u ita tshuñwahaya dzavho.

Lavhelesani tshatidungo i re kha siaṭari ja 19 na vhuronwane. Tshati iyi i ri vhudza mini malugana na tshifhina tshine vhana vha miñwaha yo fhambanaho vha tshi fhedza vha tshi khou ṭalela TV? Tshifhina tsho linanelaho ndi tshifhio?

Kha ri ñwale

Ñwalani zwithu zwiraru zwo vhifhaho zwe zwa bulwa kha phosiṭara zwine zwa vhangwa na u ṭalelesa zwikirini.

Kha ri ite nyito

Shumani na khonani yaṅu ni ite phosiṭara ya u ṭuṭuwedza vhana uri vha vhe na zwiṅwe zwithu zwine vha ita vhudzuloni ha u tamba mitambo ya vidio kana u ṭalela TV.

Kha ri ñwale

Zwino ñwalani phara ni tshi ṭalutshedza phosiṭara yaṅu. Ṭalutshedzani uri ndi na mini vhana vha tshi tea u fhedza tshifhina tshiṭuku vho ṭalela zwikirini nahone vha tshi tea u fhedza tshifhina tshinzhi vhe kha zwiito zwiṅwevho.

- Shumisani mepe wa mihumbulo kha u pulana u ñwala
- Ñwalani mvetamveto
- Humbelani khonani yaṅu a ni dzudzanyele mvetamveto yaṅu
- Dovhololani maṅwalwa aṅu (zwe na bveledza) ni ite ndulamiso arali zwo tea
- A ñwaleni na vhudele buguni yaṅu.

Hune zwithu zwa vha hone

Lavhelesani mabulafhethu

Thangelavhuimo dzi shuma na dziñwe thinwaipfi sa madzina na masala kha u vhumba mabulafhethu ane a ri sumbedza uri zwithu zwi nafhi musi zwo dzula na zwiñwe.

Kha ri ñwale

Lavhelesani tshifanyiso itshi tsha tshiṭori tsha mmbwa i tshi rena gurannḁa. Dzhenisani thangelavhuimo dzone tshikhalani tshi re tshifanyisoni tshiñwe na tshiñwe.

seli ha

dubo ḁa

u gonya kha

ngomu ha

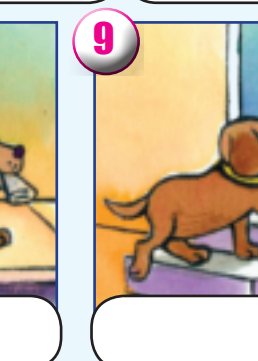
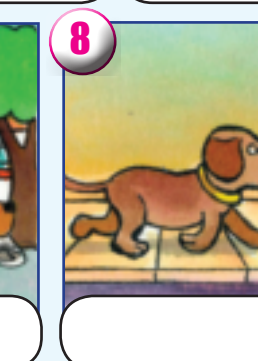
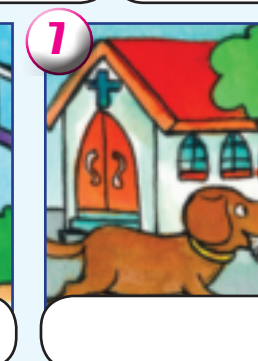
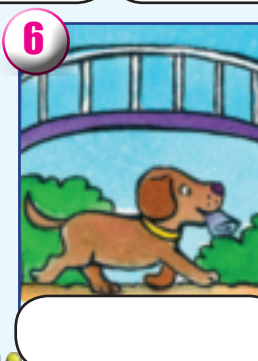
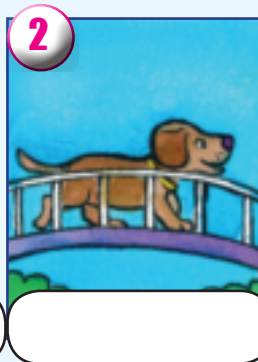
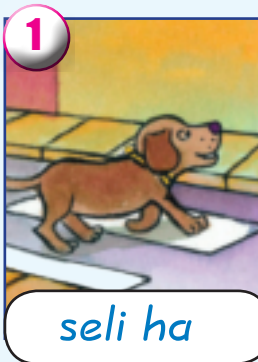
u vhambela na

na fhasi ha

bva ngomu ha

tsini na

nṅha ha

Kha ri ñwale

Zwino ñwalani fhungo ḁi no yelana na tshifanyiso tshiñwe na tshiñwe ni tshi shumisa mabulafhethu aya na ḁithihi na ḁithihi luthihi fhedzi.

1 Tshamato i khou ya mavhengeleni. I tshimbila ya wetshela seli ha bada.

2

3

4

5

6

7

8

9

U diphina na figara dza muambo

Wanani uri idzi ndi figara dzifhio dza muambo ni ole tshifanyiso tsha u sumbedza tsumbo inwe na inwe.

Mafanyisi

Lifanyisi li vhambedza zwithu zwivhili na u shumisa maipfi “sa” kana “fana na”.

Madekwe ndo edela sa nwana.

O nona u fana na mvuvhu.

Mamethafore

Limethafore li vhambedza zwithu zwivhili zwi sa fani la zwi nea vhushaka kana u zwi buletshedza hu sa shumiswi “sa” kana “fana na”.

Maluṭa ndi goṅoṅo. U dzulela u lila misi yoṭhe.

Khotsi a Dena ndi ndau. A vha ofhi muthu kusini kwa hashu.

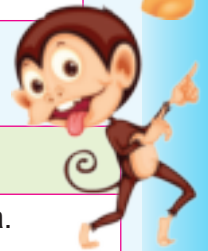

Alitheresheni

Alitheresheni ndi ndovhololo ya mubvumo wa u thoma wa ipfi.

Pfani a pfa pfeṅe, pfure dza pfapfama.

Vele wa Vondwe o vala vothi la vunḑea.

Kha ri vhale no tevhela.

Vhalani phamfulethe ni fhindule mbudziso dzi

U shengedzana kha hu fhedzwe

Vhana vha tshikolo vhanzhi vha a shengedzwa. U shengedzana ndi tshithu tsho vhfahho tshine tsha tea u fhedzwa zwikoloni zwashu. Ni tea u thanyela zwiito zwa u shengedzana.

U shengedzana ndi mini?

U shengedzana ndi kutshilele kwa vhana vha tshi thuphana. Kutshilele uku ku anzela u dovhololwa misi yothe.

U shengedzana hu katela u shushedzana, u kolelana, u rina muthu madzina mavhi, u vhaisa muñwe muthu na u mu sanda.

U shengedzana hu bvelela nafhi?

U shengedzana hu bvelela fhethu huiwe na huiwe:

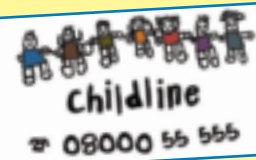
- tshikoloni
- ndilani ya u ya hayani
- luvhandeni lwa mitambo
- thoilethe (mabunani)
- dzharatani ya tshikolo
- musi hu na nyendo dza tshikolo
- kha founu kana kha inthanete

U shengedzwa hu pfala hani?

U shengedzana hu a vhaisa nahone vhana vhane vha shengedzwa vha pfa vha songo takala, vho farwa na nyofho nahone vha si na khonani.

U shengedzana hu na si ime u swika inwi ni tshi vhudza muñwe muthu. Arali ni tshi khou shengedzwa ni tea u vhudza mudededzi wanu kana muñwe muthu muhulwane ane a do ni thetshesela a ni thusa.

Arali ni sa koni u wana thuso, founelani vha Childline kha nomboro heyi ya mahala.

Ni na ita mini arali ni tshi khou shengedzwa?

Vhudzani muñwe muthu - hudzani mudededzi wanu kana mme anu kana khotsi anu kana muñwevho wa shaka. Vha humbeleni vha ni thuse u wana thandululo. Arali ni tshi khou shengedzwa kha founu kana kha inthanete, dzhiani milaedza iyo ni i sumbedze muthu muhulwane.

Ni songo fhela mbilu Lingedzani u humbula na zwithu zwi no takadza sa zwithu zwine na diphina nazwo tshikoloni kana zwine na zwi konesa. Ni dzule ni tshi zwi elelwa uri hu na vathu vha no ni funa vhane vha do ni tsireledza.

Lingedzani u dipilela inwi mune Vhudzani muthu ane a khou ni shengedza uri a ni

- Musi ni sa athu vhala
- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri marwalwa aya a amba na mini.
- Tshimbizani mafo (u sikima) kha siafari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala na mini.
- Musi ni tshi khou vhala
- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala.
- Arali ni sa pfesesi phara iyi, i vhaleni hafhu na u tou ongolowa. I vhaleni ntha.

zwi takaleli. Ni ri "A thi andani nazwo hezwi." Zwi ambeni ni tshi difulufhela. Arali hu si na vhi na khombo, ni na kha di mu vhudzisa uri mulandu ndi mini na uri vhuvhili hanu ni tea u tandulula thaidzo i re hone. Ni songo amba na mushengedzi ni nothe. Humbelani khonani yaṅu uri a vhe hone.

No no vhuya na vhudzwa uri ni mushengedzi?

A zwi takadzi u vhidzwa u pfi u mushengedzi. A hu na a no takalela mushengedzi.

Tshinwe tshifhina ni vha ni sa zwi divhi uri ndi na mini hu tshi pfi ni mushengedzi, fhedzi tshinwe tshifhina ni a zwi divha uri ndi nani. Arali hu tshi pfi ni mushengedzi ni tea u thoma u humbula na zwiito zwaṅu na uri ni na dishandula na ndilade.

Ni na toda thuso ya uri ni shandule kutshilele kwaṅu. Vhudzani vhabebi vhaṅu vha ni thuse.

Ni tea u ita mini arali ni mushengedzi?

- Zwi tananedzeni uri ni mushengedzi ni mbo di thoma u shandula kutshilele kwaṅu. Lingedzani u elekanya uri ndi na mini no vhuya na zwi thoma.
- Humbelani pfarelo kha muthu we na vhuya na mu shengedza. U bula uri ni khou disola (ndi khou humbela pfarelo) ndi liga la u thoma kha u lugisa zwithu.
- Nwalelani uyu muthu luṅwalo arali hu uri ha toda u amba na inwi no livhana.
- Vhudzani mudededzi waṅu uri no khakhela vhaiwe na uri ni khou humbela thuso ya u shandula kutshilele kwaṅu.

Ni tea u ita mini arali hu na muṅwe muthu ane na mu divha ane a khou shengedzwa?

Arali muṅwe muthu ane na mu divha a tshi khou shengedzwa, u khou lila thuso yaṅu.

Ni na kha di balelwa u thivhela u shengedzwa ha uyu muthu ni nothe fhedzi ni tea u thusa.

Vhudzani vhadededzi vhaṅu na u shengedzana hu re hone.

Thusani muthu ane a khou shengedzwa uri a fhambane na mushengedzi a ye fhethu he a tsireledzea.

Kha ri ambe

- No no vhuya na shengedzwa?
- No ita mini nazwo?
- Ni na vhudza nnyi musi ni tshi khou shengedzwa?

U elekanya na u shengedzana

Kha ri n'wale

Vhalani phamfuḽethe i no amba na u shengedzana ni kone u fhindula mbudziso idzi.

Phamfuḽethe iyi yo n'walelwa vhonnyi? Itani thiki (✓) tshibogisini tshone.

Vhabebi

Vhana vhane
vha khou
shengedzwa

Vhana vha no
shengedza
vhaḽwe

Vhadededzi

Ndi na mini ni tshi ralo?

Livhanyani maipfi aya na zwine a amba.

nyendo
inthanete
ḽifulufhela
ḽisola
ḽananedza

u sa timatima
u endela fhethu
u tenda nzulele
u humbela pfarelo
netiweke dza khomphiyutha

Bulani fhethu huḽa hune u shengedzana ha bvelela hone?

N'walani zwithu zwiraru zwine na tea u ita arali ni tshi khou shengedziwa. Ni na ita mini arali hu na zwe na vhuya na edzisa zwa u thivhela u shengedzwa zwe zwa si shume?

Muthu a na shengedziwa na nḽila ifhio kha founu na kha inthanete?

Itani luswayo lwa "litshani u shengedzana".

Mafhungombumbano

Ni a kona u tuma mafhungotswititi mavhili ni tshi vhumba fhungombumbano.

Kha ri n'wale

Shumisani maṭananyi a re zwitangeni kha u shandula mafhungotswititi a vha mafhungombumbano.

Nṅe ndi pfana na u ya Vhugalaphukha ha Kruger.

Ann u takalela u ya bitshini. (fhedzi)

Khonani yana u pfana na u ya laiburari.

Khaladzi awe u a zwi funavho. (na)

Ro vhona tshugulu vhugalaphukha.

Ro vhona nḁou vhugalaphukha (na)

Mme ana vho dzumba zwickontsi.

Ra zwi wana. (fhedzi)

Ndo vha ndi tshi zwi takalela u ya baisikoponi misi yoṭhe.

Ndi vha ndo ḁalelwa na mushumo wa tshikolo. (fhedzi)

Ndi pfana na u imba khwairini ya kereke.

Ndi dovha nda pfana na u tamba bola. (nahone)

Zwifhina zwo fhiraho na zwi daho zwa tshi khou/ kha di

Ri shumisa tshifhina tsho fhiraho tsha **tshi khou/kha di** kha u tlatshedza nyito ye ya bvelela kale na tshifhina tshigede.

Kuvhumbelwe: Ri shumisa mapfanisi a nefhongo a no fhela **na “-o” na mavhumbi “vha” na “tshi khou/kha di”**. Ndo vha ndi tshi khou tšalela TV. Ndo vha ndi tshi khou/kha di la musi a tshi swika. Yo vha i tshi khou na madekwe.

Ri shumisa tshifhina tshi daho tsha **tshi khou/tshi kha di** kha u sumbedza zwi no do itea tshifhinani tshi daho na tshifhina tshigede.

Kuvhumbelwe: Ri shumisa mavhumbi **“do”, “vha” na “tshi khou/tshi kha di”**.

Ri do vha ri tshikoloni musi ri tshi takuwa. Vha do vha vha tshi khou ya mavhengeleni. Ndi do vha ndi tshi khou ya tshikoloni tshiswa n'wakani.

MILAYO

Tambani mutambo uyu wa zwifhina ni vhone uri ni zwi kona u swika nafhi u vhumba mafhungo a re kha zwifhina zwo fhiraho na zwi daho zwa tshi khou/kha di.

Kutambebe

- Thosani khoini. Ya wa na tshoho ni ya phanda na maga mavhili. Ya wa na mutshila ni ya phanda na liga lithihi fhedzi.
- Shumisani maipfi a re tshibogisini tshine na swika khatsho kha u vhumba fungo li re kha tshifhina tsho fhiraho tsha tshi khou/kha di kana tshi daho tsha tshi khou/kha di.
- Arali na swika kha nomboro ya ivini thomani fungo lanu na **matshelo, vhege i daho, n'wedzi u daho kana na vhuya namusi**.
- Arali na swika kha nomboro ya odo ni thome fungo lanu na **mulovha, vhege yo fhiraho, Mugivhela wo fhiraho, mahoja**.
- A no vha ene wa u thoma u fhedza ndi ene we a wina (kunda).

1 tshimbila mvulani

2 tšalela bola tshitediamu tsha FNB

3 ya Botswana

4 kunakisa kamara yana

5 humelani murahu na maga a 2

6 bambela kha gala

7 imba muṭatšisanoni wa khwairi

8 vhala bugu laiburari

9 dalela makhulu

10 ni songo tamba

11 rena zwifhiwa

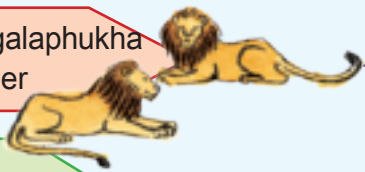
33 rena zwienda

34 ya vhengeleni la bugu

35 humani na maga a 3

40

32 ya Vhugalaphukha ha Kruger

36 ya vhengeleni

39 tamba mulamboni

31 ya kerekeni

37 shuma nandeni la vhuragane

30 peleṭani dzina laṅu ni tshi humela murahu (Arali ni sa koni u peleṭa dzina laṅu na tshamurahu ni tea u humela kha 28.)

29 thusa mme ana

14 thusa u ṭanzwa zwiḡeḡelo

28 ya zuu

13 dzhoina masikautu a vhatukana

15 humelani murahu na maga a 3

27 ṭalela TV

12 ya phathihi ya zwiambaro zwa maṭeleṭele

16 ya ḡoroboni

17 namela baisigiri yawe

26 tamba mitambo ya vidio

18 baka khekhe

23 dzhoina kiḡabu ya mitambo

25 imani ni imbe luimbo

19 ya ha dokotela wa maṅo

22 shuma nandeni

24 guda na Thusoṭhanzi

20 ni songo tamba

21 la zwiḡiwa zwa Matshaina

Kha ri n'wale

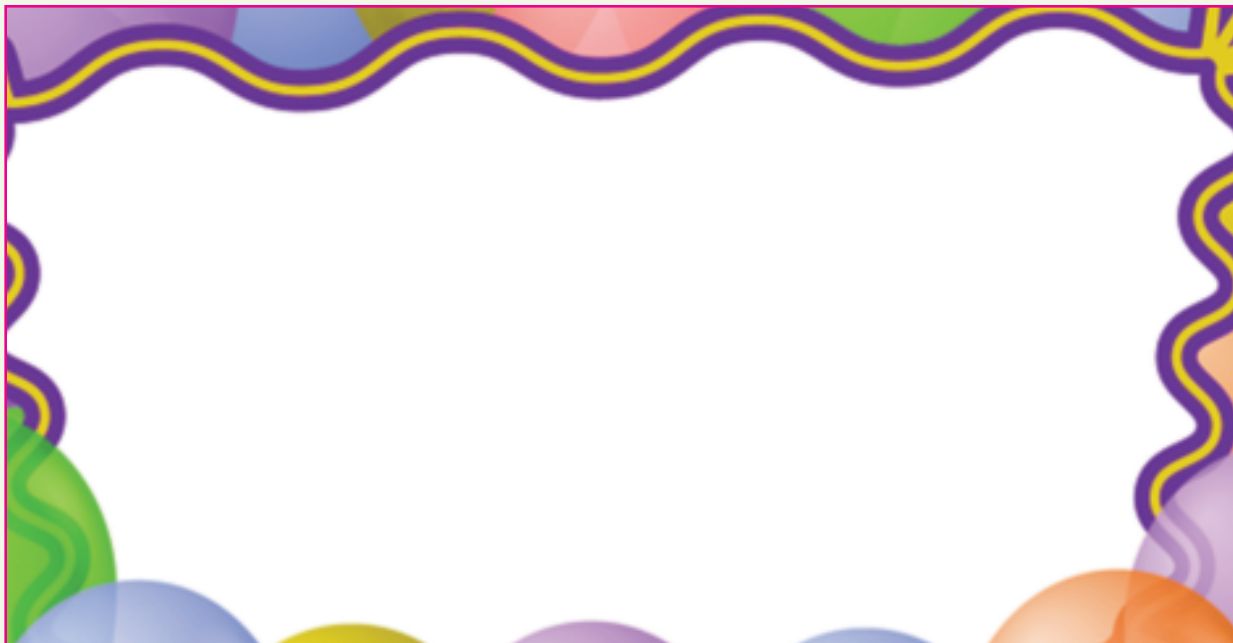
Humelani kha mabambiri a u shumela a 73 na 76 ni lavhelese dizaini dza phamfulethe idzo mbili. Ni khou ya u ita phamfulethe yaṅu inwi muṅe i no amba na u shengedzana. Shumisani tshipulaneli tshi tevhelaho uri tshi ni thuse. Siaṅari ḽa na phanḽa ḽi tea u vha na tshifanyiso tshi no kuna vhavhali. ḽi tea u dovha ḽa vha ḽi na ṽhoho i no kuna khathihi na ḽifurase kana tshilogene tshi no kuna – tsumbo, “U shengedzana kha hu fhele zwino!” Olani tshifanyiso kha siaṅari ḽiṅwe na ḽiṅwe ni tshi sumbedza mihumbulo yaṅu. Elelwani u dzhenisa nomboro ya *Childline* kha siaṅari ḽa na murahu.

<p>3 Na murahu: Nwalani zwidodobedzwa zwa u kwama vha <i>Childline</i></p>	<p>2 Hune u shengedzana ha bvelela hone</p>	<p>1</p> <p>Na phanḽa</p>
<p>6 Ni na ita mini arali ni tshi khou shengedziwa?</p>	<p>5 Ni na thusa hani muthu ane a khou shengedziwa?</p>	<p>4 Ni na ita mini arali ni mushengedzi ane a khou ṽoḽou litsha zwa u shengedza?</p>

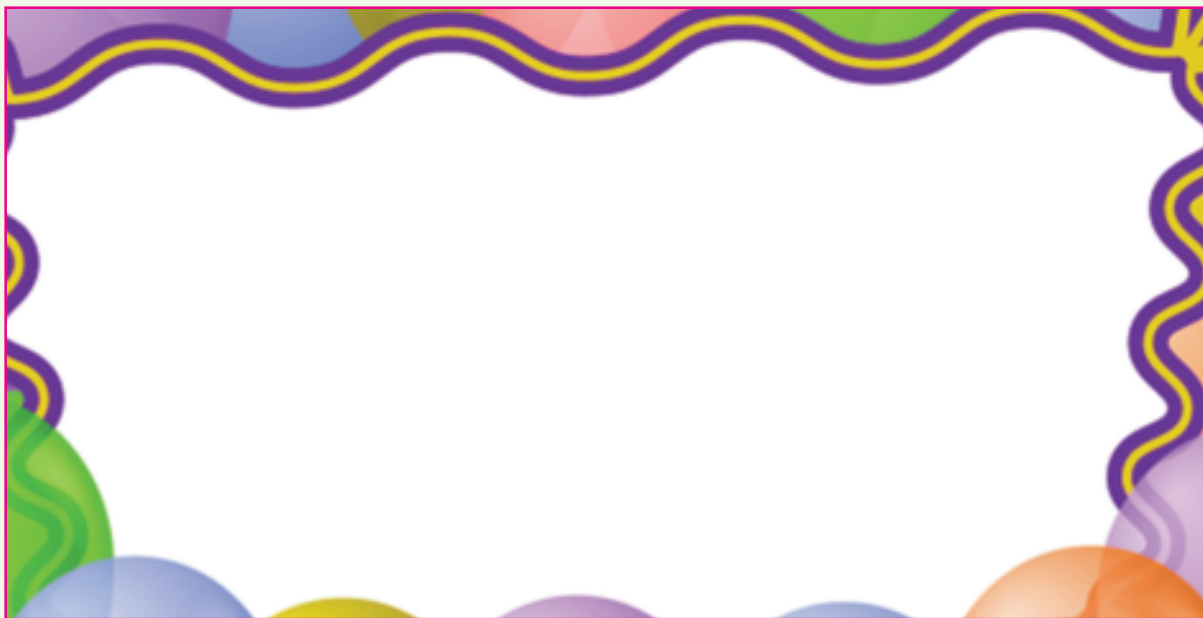
Kha ri ite nyito

Zwino gerani siaṅari ḽi tevhelaho ni ḽi pete uri ḽi ite phamfulethe ya Garaṽa ya Z. Shumisani pulane ya mvetamveto kha u fhedzisa phamfulethe na vhudele.

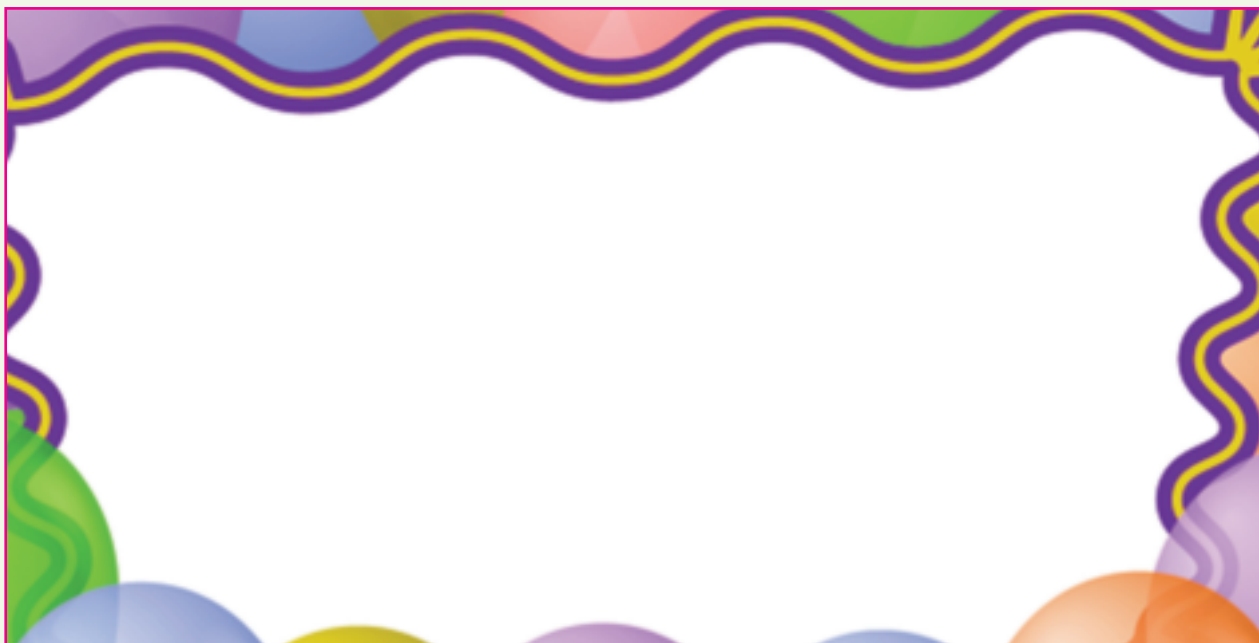
Na PHANDA: petelani phanda

1

Na MURAHU: u itela tsivhudzo ya u anaredza i no na sa nomboro ya founu ya *Chilalile*, dïresi na dïresi ya imeji.

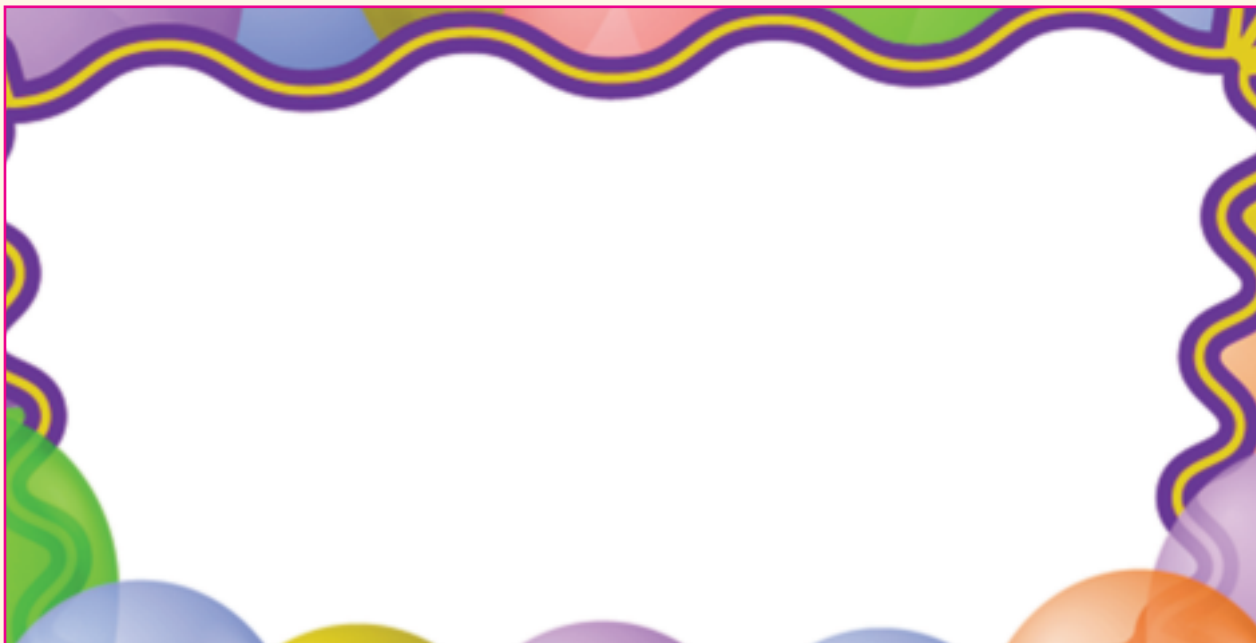
6

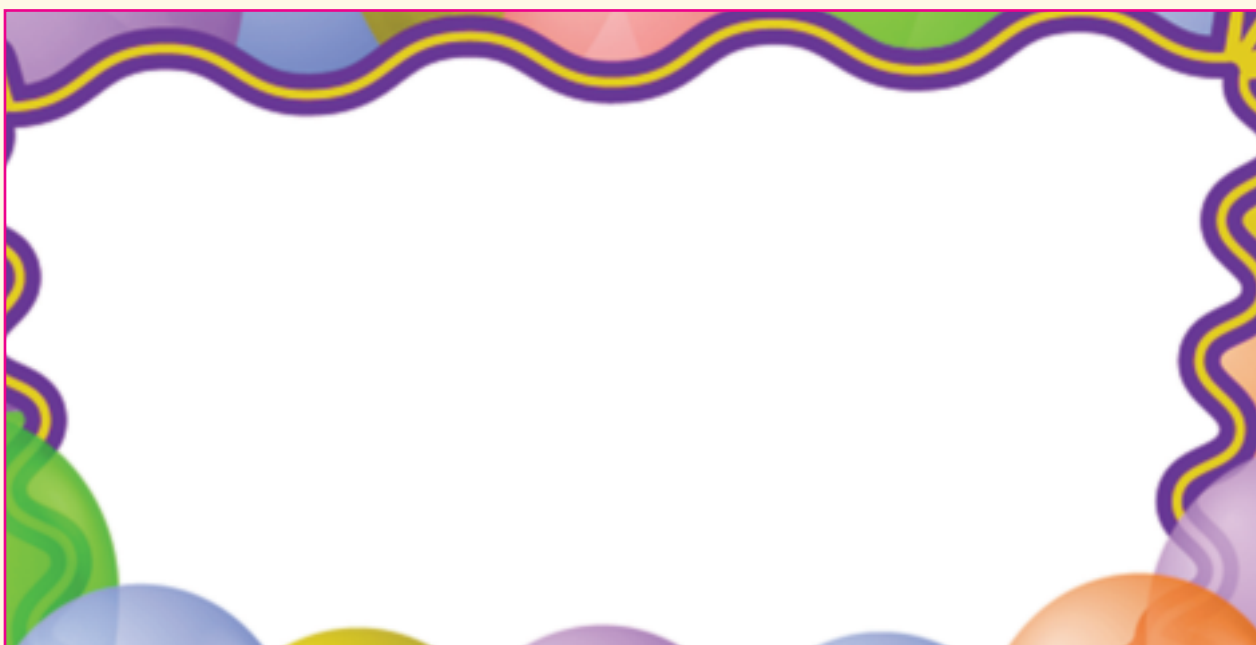
5

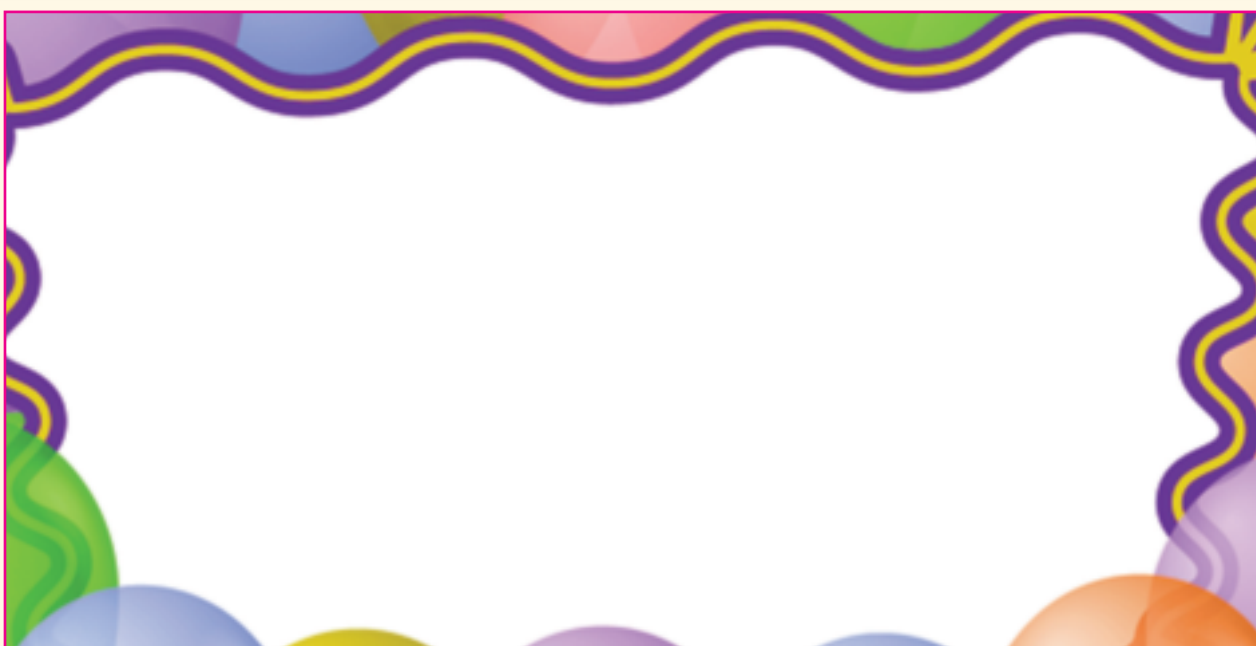
2

3

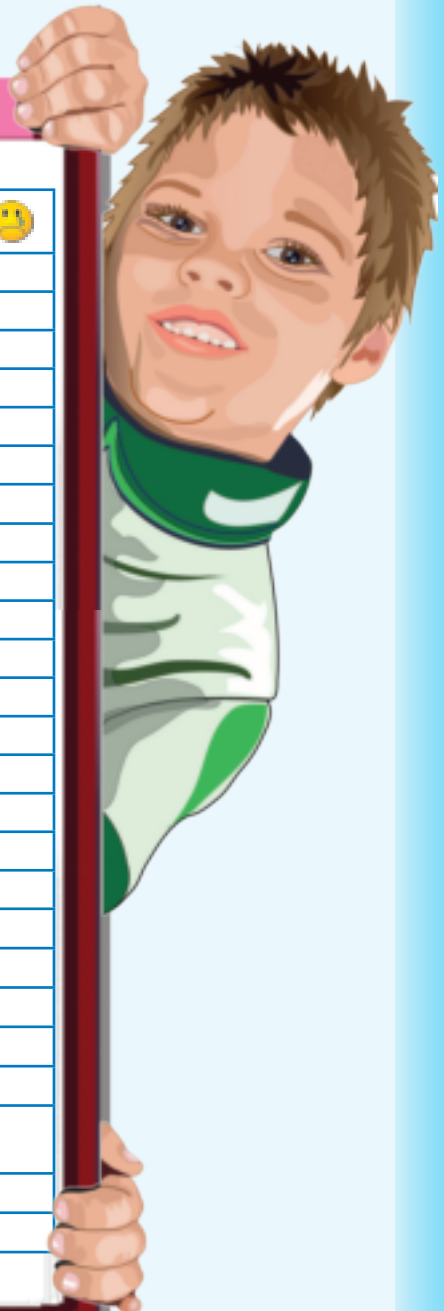

4

NDI A KONA		😊	☹️
u vhala tshinwalwa tsha dayari.			
u vhala tshiṭori tsha zwifanyiso.			
u vhala tshiṭori.			
u vhala pamfulethe ya tsivhudzo.			
u fhindula mbudziso dzo ḡisendeka na tshiṭori.			
u fhindula mbudziso dzo ḡisendeka na phamfulethe.			
u fhindula mbudziso dzo ḡisendeka na tshiṭori tsha zwifanyiso.			
u ita phamfulethe.			
u ita phosiṭara.			
u rera na u humbulela tshiṭori ndi tshi shumisa tshifanyiso.			
u khethekanya mafhungo tserekano a bva mafhungotswititi.			
u topola mamethafore, mafanyisi na alitheresheni.			
u topola maiti.			
u saukanya tshatidungo.			
u ṭuma mafhungotswiti a ita mafhungotsekano.			
u livhanya maḡadzisi na nyito.			
u livhanya maipfi na zwine a amba.			
u pulana na u ṅwala dayari.			
u shumisa maḡadzisi mafhungoni.			
u shumisa maṭananyi kha u ṭananya mafhungo.			
u shumisa maiti na mafurase.			
u shumisa mabulafhethu na ṅḡila yone.			
u shumisa tshifhina tsho fhiraho tsha tshi khou na kha ḡi na tshi ḡaho tsha tshi khou na kha ḡi.			
u ṅwalwa tshinwalwa tsha dayari.			
u ṅwala kufhelele kwa tshiṭori.			

Kha ri ite nyito

Humbelani khonani yaṅu a ṅwale milaedza ya vhukonani zwikhalani zwi re afho fhasi.

Tsumbo:

*Khonani yana Ann
U bva ha Mary*

Z Thero ya 6: U tamba na vhurendi

W
i

Themo ya 3: Vhege dza 5 - 6 U diphina nga vhurendi

r
e

81 U diphina nga vhurendi 36

U rera nga tshirendo na khakalulimi.
U wana maipfi a re na raimi tshirendoni.
U topola maedzamuthu tshirendoni.
U ita ndowendowe ya u bula khakalulimi.
U topola alitheresheni tshirendoni.

n
g

82 Zwirendo zwa u dimvumvusa hafhu 38

U vhala tshirendo
U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga tshirendo.
U topola nefhongo na nyito.
U nwala mafhungotswititi a sumbedza nefhongo na nyito.

o
m

83 Nwalani tshirendo tshanu inwi mune 40

U fhedzisa ndima ya tshirendo nga u dzhenisa maipfi a re na raimi.
U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga tshirendo.
U pulana u nwala tshirendo a tshi shumisa tshilugiseli tsha tshirendo.

u

84 Ri sedza luambo 42

U nwala nyito a tshi fhedzisa mafhongo.
U nwala thalutshedzo dza maipfi o tukufhadzwaho.
U shumisa matanganyi kha u shandula mafhungotswititi a vha mafhungombumbano.

85 Vhengele la u phulusa zwipuka 44

U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga tshirendo.

86 Zwirendo zwa Afrika 46

U vhala zwirendo zwa zwiwhumbeo.
U topola maipfi a re na raimi zwirendoni.
U ola nyolo dzi no yelana na ndima dza tshirendo.

87 U nwala tshirendo tsha tshivhumbeo 48

U pulana u nwala tshirendo tsha tshivhumbeo.
U nwala tshirendo sa mvetamveto a kona u tshi nwala nga vhudele.

88 Ni kha di elelwa? 50

U nwalulula mafhongo a tshi shumisa ndongazwiga dzone.
U sumbedza uri mafhongo ndi ndaela, mbudziso, zwitatamennde kana magarukela.
U shumisa matanganyi kha u tanganya mafhongo.

Themo ya 3: Vhege dza 7 - 8 Vhathu na fhethu

89 Vhathu na fhethu 52

U lavhelesa mepe wa Afrika Tshipembe a vhala nga vhana vha no bva mavunduni o fhambanaho.
U dodombedza mafhungomatsivhudzi a no kwama vhana vha no bva vunduni linwe na linwe.

90 Zwa nyambo 54

U ita thoddiso ya nyambo a dodombedza zwa a wana.
U rera nga mbudziso dzi no kwama u anda ha ndimi.
U vhala tshati.
U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga tshati.
U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga mepe.
U topola maiti.

91 Zwikolo u mona na lifhasi 56

U vhala mepe wa lifhasi na thalutshedzo dza zwikolo zwo fhambanaho zwa mashangoni manwe.

92 U dzhena tshikolo mashangoni manwe 58

U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga mepe wa lifhasi.

Themo ya 3: Vhege dza 5 - 10

U ita mutevhe wa thaidzo dze dza waniwa musi wa therisano.
U livhanya mashango na madzhangho.
U dadza khweshenee i no kwana yunifomo, zwiliwa na zwiinwevho.
U nwala mafhongo a tshi shumisa dziinwe dza mbudziso dzi no bva kha khweshenee.

Themo ya 3: Vhege dza 9 - 10 Matambwa

93 Tshifhinga tsha mitambo 60

U vhala litambwa.

94 U elekanya nga tshitori 62

U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga litambwa.

95 Nwalani litambwa la inwi mune 64

U pulana u nwala litambwa a tshi shumisa mepe wa mihumbulo na tshipulaneli.
U nwala litambwa.

96 Ri sedza luambo 66

U nwala mafhongo a tshi shumisa thangi.
U nwala mafhongo a tshi shumisa mitshila.

Kha khethekanyo iyi ni do guda nga tshaka dzo fhambanaho dza vhurendi nahone ni do lingedzavho u nwala tshirendo tshanu inwi muṅe.

No no vhuya na hakea lulimi?

Kha ri ambe

Ndi nga kona u amba maipfi aya nga u tsvhanya?

Shavhani shonzha ja Shashe mishashani ya shango ja Shanzha.

Ni nga vha no fhedza ni tshi vho ri **misasani ya sanzha!** Hezwi zwi vhidzwa u pfi ndi khakalulimi.

Muṅwali wa tshirendo itshi o vha na khaedu yo raliho musi a tshi renda tshirendo tshawe. Lulimi lwawe lwo hakea musi a tshi bula maipfi a no nga "zwienda" na "gukulume".

Lavhelesani tshifanyiso na thoho ya tshirendo. Ni vhona u nga tshirendo itshi tshi amba nga mini? Ambani na muṅwe nga inwi ngatsho.

Kha ri vhale

Vhalani tshirendo itshi nga vhuronwane. Ni kone u tshi vhalela nṅha sa tshigwada.

Gukundoulume

Kale ho vhuya ha vha na ndoulume
 Ye ya lingedza u vha **gukundoulume**
 Hai, nandi! Ndi khou toḡou ri **ukulume**
 Ye ya lingedza u vha gukulume -
 (Yoo! A thi na vhuṅanzi na uri ndi khou
 amba zwone
 Uri a thi khou amba nga ndimi.)
Hoyugaha wee, ya wana makwanḡa
 Khwanḡa dza vha **zwiwenda**;
 Musi i tshi lingedza u tshimbila,
 Ya khwathamedza nga zwienda-
 (Zwo lugaha ndi do litsha u
yambayamba nda tou imbaimba!)

Kha ri ambe

Tshirendo itshi tshi amba nga mini?
Ndi maipfi afhio e a ni konḡela? A taleleni.

Kha ri nwale

Ngauri muḡwali o hakea lulimi u vho shumisa maipfi a songo ḡowelwaho. Fhedziha, a na raimi na maḡwe maipfi tshirendoni. Wanani maipfi ane a vha na raimi nao ni a ḡwale afho zwickhalani.

gukunḡoulume	ukulume	hoyugaha	zwiwenda	yambayamba

Nḡou yo vha i tshi khou lingedza u ita mini?

Ni vhona u nga zwi nga konadzea?

Maedzamuthu

Musi vhaḡwali vha tshi ḡea zwipuka kana zwithu mvumbo dza vhathu ri ri ndi u edza vhathu. ḡwalululani fhungo ḡine ḡa bva tshirendoni itshi ḡi no sumbedza uri nḡou yo lingedza u tshila sa muthu.

Aḡitharesheni

Kha ri ite nyito

Itani nḡowenḡowe ya khakalulimi dzi tevhelaho. Ni nga dzi amba nga luvhilo lungafhani?

Beni o buba nga bisi ya Bale. A bubela baba uri vha fare bisi ya Bale.

Kha ri ḡwale

Vhalani mafhungomatsivhudzi a no kwama aḡitheresheni ni talele mibvumo i no khou dovholola kha khakandimi dzi re ngei nḡha.

Shambo ḡa shaka ḡa vaya Yele a vangulwa a si tsha shanavhida.

Mbudzi dza ḡefe dzo fa dzi ḡondwe ha ḡani wa fagi ḡi no fana na funguvhu.

Musi ni tshi dovholola maḡedere mathomoni a maipfi a re tsini na tsini fhungoni, ri zwi vhidza uri ndi aḡitheresheni.

Kha ri vhale

Vhalani tshirendo ni fhindle mbudziso.

Nṅe na kuduna

Ndo vha ndi ḡakani ḡinwe ḡuvha
Ndi ndoṭhe.

Nda mbo pfa kwatshakwatsha nda
vhuvha nga toambo,

Nda mbo vhona kuduna!

Ku na ludzhasi lwa lutombo,
Mavhudzi a tshi penya sa musuku,
Zwienda na masogisi zwa ṭaḡa.

Ndi tou tama arali ndi tshi dovha
nda ṭangana na kuduna.

Kuduna kwa muṭaḡa

Tshi yelana na tsha Helen Moor

Kha ri ṅwale

Murendi o vhona ngafhi kuduna?

Ndi mini tshe tsha ita uri murendi a vhone kuduna?

Murendi o vhona kuduna lungana?

ṅwalululani fhungo ḡine ḡa ri vhudza uri u na lutamo lwa u ṭangana hafhu na kuduna.

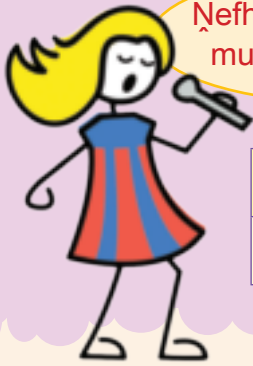
Ni vhona u nga itshi tshiṭori ndi tsha vhukuma? Ndi nga mini ni tshi ralo?

Dzhenisani maipfi a no bva
tshirendoni a re na raimi na
haya.

ḡuvha	tombo	ṭaḡa

Mafhungotswititi na mafhungotserekano

Mafhungotswititi a na nefhungo na nyito.

Nefhungo u amba nga muthu kana tshithu.

Nyito yone i ri vhudza zwiṅwe zwi no kwama muthu kana tshithu.

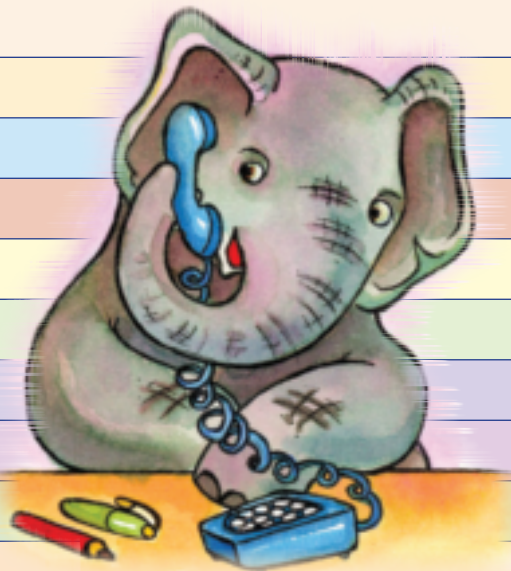
Mary	u a imba.
nefhungo	nyito

Tangedzelani nefhungo ni talele nyito fhungoni ḽiṅwe na ḽiṅwe.

Kha ri ṅwale

- Mukegulu vha khou vhala.
- O raha bola.
- Ndo neta.
- U a imba.
- Mmbwa i na ṅdala.
- No lenga.
- Tshililo o amba nga founu.
- Tshibwanana tsho shenga bola yanga.
- Ndo baka khekhe.

ṅwalani mafhungotswititi a inwi muṅe. Tangedzelani nefhungo ni talele nyito.

Nwalani tshirendo tshahu inwi muhe

Themo ya 3 – Vhege dza 5–6

Kha ri nwale

Dzhenisani maipfi a raimi a no khou tshela ni tshi itela u fhedzisa vese (ndima) iyi.

swika

tshika

mavhuyahaya

tshuñwahaya

Kha ri nwale

Tshirendo itshi tshi amba nga mini?

Ni vhona u nga ndi nga mini Malindi a songo ita tshuñwahaya.

No no vhuya na hangwa u ita tshuñwahaya? Talutshedzani zwe zwa bvelela.

Nga nthani ha tshuñwahaya

Malindi nga _____ (1).

Ha ngo shuma _____ (2).

Tshikoloni u vho tata u _____ (3).

A ri ngauri yunifomo i na _____ (4).

Kha ri n̄wale

Pulanalani u n̄wala tshirendo. Shumani na muñwe nga inwi ni wane t̄hoho ine na nga n̄wala ngayo khathihi na fhungo (mutaladzi) ĩa u thoma. Ndimani ya tshirendo itshi i tea u vha na mitaladzi miña. Mutaladzi wa vhuvhili na wa vhuña i tea u vha na vhulapfu vhu no lingana, nahone i tea u vha na tshivhalo tshi no lingana tsha maipfi. Ni lingedze u ita uri maipfi a u fhedza a mutaladzi 2 na 4 a vhe na raimi.

Musi ni sa athu thoma, thusanani kha tshirendo ni n̄ekane mihumbulo ni wane maipfi a re na raimi.

- Shumisani mepe wa mihumbulo kha u pulana u n̄wala tshin̄walwa itshi.
- N̄walani mvetamveto • Humbelani khonani yañu a ni lavhelesele tshone
- Dovhololani zwe na n̄wala ni khakhulule he zwa tea • Zwi n̄waleni nga vhudele buguni yañu.

Pulane ya tshirendo tshanga

N̄walani tshirendo tshañu sa mvetamveto kha kubambiri ni kone u tshi n̄wala nga vhudele tshikhalani tshi re afho fhasi.

T̄hoho ya tshirendo

Thero ya tshirendo

Dzhenisani maipfi a re na raimi na a re kha mutaladzi wa vhuvhili na wa vhuña kha ndima in̄we na in̄we.

Ndimani 1	Ndimani 2	Ndimani 3

Tshirendo tshanga

T̄hoho _____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Vhoṅefungo na nyito

- Nḙfungo wa fungo u ri vhudza zwinzhi nga muthu, fhethu kana tshithu.
- Kanzhi ṅefungo u vha e dzina kana ḙsala.

Lavhelesani tsumbo iyi.

Khaladzi anga u funesa tshokoleithi.

Nḙfungo

Nyito i ri vhudza zwinzhi nga ṅefungo

Kha ri ṅwale

Fhedzisani mafungo aya nga u dzhenisa nyito dzao dzi no ri vhudza zwinzhi nga vhoṅefungo avha.

Vhunzhi ha *vhana vha pfana na u tamba.*

Zwipuka zwinzhi

Khonani yanga

Vhatambi vha bola

Zwimange zwi re na ṅdala

Mudededzi washu

Kha ri ṅwale

Ṙhukhufhadzo idzi dza maipfi dzo imela mini? Dzi ṅwaleni dzo fhelela.

TV		nz	
ḙisa		dzin	
ḙida		ḙita	
ḙitang		ḙisu	

U tuma mafhungo

Kha ri n'wale

Shumisani maipfi a re kha khoḷomu ya vhukati kha u tuma mafhungo. Talani mutalo ni tshi tuma tshipiḍa tsha u thoma tsha fhungo liḅwe na liḅwe kha khoḷomu A na tshipiḍa tshone tshi re khoḷomu B ni tshi fhedzisa fhungo.

Ri shumisa maipfi a u tuma sa fhedzi, uri na ngauri kha u tuma mafhungo.

Ngauri li ri vhudza tshiitisi	
A	B
Ndo lenga u swika tshikoloni	hu khou rothola.
Ndo ambara dzhesi	Ndo lenga u vuwa.
Mutukana o vha o tshuwa	vha mpfundedza u peleta.
Mudededzi wanga vha a ntakadza	o vha a tshi khou shengedziwa.
ngauri	
Fhedzi li shumbedza mbambedzo	
U talela TV ndi a zwi funa	A thi athu vhuya nda ya bulasini.
Ndo no ya doroboni khulwane	A thi takaleli mitambo ya vidio.
Ndo vha ndi tshi khou toḍou mu litshisa u ntshengedza	a hangwa masogisi awe.
O dzhenisa khokho dzawe begeni	Ndo vha ndi tshi mu ofha.
fhedzi	
Uri li ri vhudza ndivho	
Ndo vha ndi tshi ita tshunwahaya yanga duvha na duvha	Bisi i si ntsie.
Ndi a tavhanya u vuwa	Ndi phase Gireidi ya 4.
Ndo ita ndowendowe duvha liḅwe na liḅwe	Ndi kone u tuwa musi tsimbi i tshi tou lila.
Ndo paka bege	Ndi nangiwe kha thimu.
uri	

Zwino shumisani “ngauri”, “uri”, kana “fhedzi” kha u tanganya mafhungo aya.

Ndo no namela tshidimela	A thi athu namela bufho.
Ri nga si kone u tamba bola	i khou na.
Ndi khou vhala nga maanda	Ndi phase mulingo.
Ndo lenga u swika tshikoloni	aḷamu yanga a yo ngo lila.
Ndi pfana na bola	A thi pfani na khirikhethe.

Kha ri vhale

Vhalelani tshirendo n̄tha ni na mutsindo. Ni tshi fhedza ni tshi vhale nga vhuronwane lu no fhira luthihi u itela u vha na vhuṭanzi uri ni a tshi pfesesa.

Vhengele la u phulusa zwipuka

Vhengele la u phulusa zwipuka

Arali ndo vha ndi na tshelede nyana

kana naho i tshi **vhonala**,

Ndo vha ndi tshi ḡo ri gidigidi.

Nda ya vhengeleni la u phulusa zwipuka.

Nda swika nde, “A vha mphevo itshi na **tshija**.”

“Ila ndi ya **khotho**?”

Nda renga itshi na itshi na tshija, tsha mabesu na tsha mutshila!

Na ila ya nḡevhe dzo lalaho.

I no dzula i tshi nga yo khotha.

Zwa mathomathoma na matsharatshara

Zwi ḡo wana haya haya hanga.

Musi ndi nga renga na **khwamba**,

I no ḡo mvumvusa nga u amba.

Arali ndo vha ndi na tshelede nyana

kana naho i tshi vhoneala.

Tshi yelana na tsha Rachel Field

Kha ri n̄wale

Vhalani tshirendo itshi nga vhuronwane, rerani nga mbudziso dzothe na khonani yaṅu ni kone u n̄wala phindulo.

Ndi maipfi afhio a re na raimi? Humelani kha tshirendo ni tangedzele maipfi a re na raimi na maipfi matswuku. A n̄waleni hafha.

vhonala	tshiḷa	khotho	khwamba

Murendi uri o vha a tshi ḍo ita mini arali o vha e na tshelede?

Fhethu he a vha a tshi ḍo ya hone ndi fhethude?

--

Ndi zwifuwohaya zwifhio zwe murendi a vha a tshi nga renga arali o vha e na tshelede?

Ndi mmbwa ifhio ye a vha a tshi nga renga?

--

Khwamba o vha a tshi ḍo i rengela mini?

--

Mmbwa ine a ri i ṭwa yo khotha ndi ya mbeu ifhio?

Ndi nga mini ni tshi ralo? Ri zwi ḍivha nga mini uri murendi u a funa zwipuka.

No vha ni tshi nga renga mini arali no vha ni na tshelede?

Kha ri vhale

Lavhelesani zwirendo zwi re kha siatari iyi. Zwi pfi ndi zwirendo zwa zwivhumbeo nahone zwo n'walelwa uri zwi lingane tshivhumbeo tsha tshifanyiso. Naho hu uri izwi zwirendo zwashu zwa tshivhumbeo zwi na raimi, vhunzhi ha zwirendo zwa tshivhumbeo a zwi na raimi. Zwino vhalani zwirendo izwi.

Kha ri n'wale

Talelani phere ya maipfi a re na raimi a no bva zwirendoni izwi nga muvhala muthihi'.

Vusi u reila Khumbi

Vusi ndi mureili wa khumbi i no ri isa tshikoloni.

Ri vula mafasitere othe uri hu dzhene muya u no rotholela.

U vulela radio uri ri imbe na ndila,

Ri thetshesha muzika ra imba nyimbo dzashu.

A tshi da u ri dzhia u a lidza bele, a dovha ri tshi vhuya.

U i lidza ri ndilani, vathu vha zwi divha uri ri khou vhuya.

Khumbini ya Vusi ri a dhiphina ri ngomu.

Arali ni tshi todou tshimbila na rihe, idani i na vutholi ngomu!

N'wana wa mvuvhu

N'wana wa mvuvhu a ya u tamba.

A tou hasha maḁi musi a tshi tamba.

A tshi huma a xela.

“Mme anga vha ngafhi ngoho!”

Ndi ene a tshi lila sa tshixele.

Tshikunwe Tshandou

Vhukatikati shovuni
la miomva ngei huiwe,
Ndi he lusunzi lwa kanda
ndou kha tshikunwe.

Ndou ya tsengisa mitodzi
ya niununa.

Khezwi wo konela nne?

Kha ri vhale

I do na lini?

I do na lini?
 Nḁou na tḁuḁwa vha ḁenya vhe vhavhili.
 Vha ima murunzini vha awedza mivhili.
 “Ngavhe i tshi na,” hu amba tḁuḁwa mbilu i tshi swa.
 “Ndo neta nga u vhona makole a tshi fhufha nga u swa!”
 “Iyi ndi ngoho,” hu amba nḁou, “I do na lini?”
 Ndi khou tama maḁari matete madaladala.
 Hu khou fhisesa na hatsi vhu khou ngalangala;
 “I do lini?”
 Wonoyo musi li tshi fhefha,
 Madzinganḁevhe a fhira a tshi fhufha,
 “I do na ḁamusu! Ri khou zwi pfa nga feḁa!
 I khou bvuma ri khou i pfa i khou ḁa!”
 Tḁuḁwa na nḁou taḁulu dza lilala
 Dza pfa goni li tshi vhidzelela,
 “Mvula yo swika-a-a. Milambo ḁala, milambo ḁala!
 Ri do la zwidala! Ri do la zwidala!”

Zwi yelana na zwa tshiko tsha: <http://www.canteach.ca>

Kha ri ite nyito

Tshirendoni itshi tshine na kha ḁi tou bva u vhala murendi u ḁea tshifanyiso tshi re khagala tsha vhupo ha musi mvula i sa athu na na musi yo no na. Vhalani ndima idzi vhuvhili hadzo nga vhuronwane ni ole tshifanyiso tshi no yelana na ndima.

Ndima ya 1	Ndima ya 2

U n̄wala tshirendo tsha tshivhumbeo

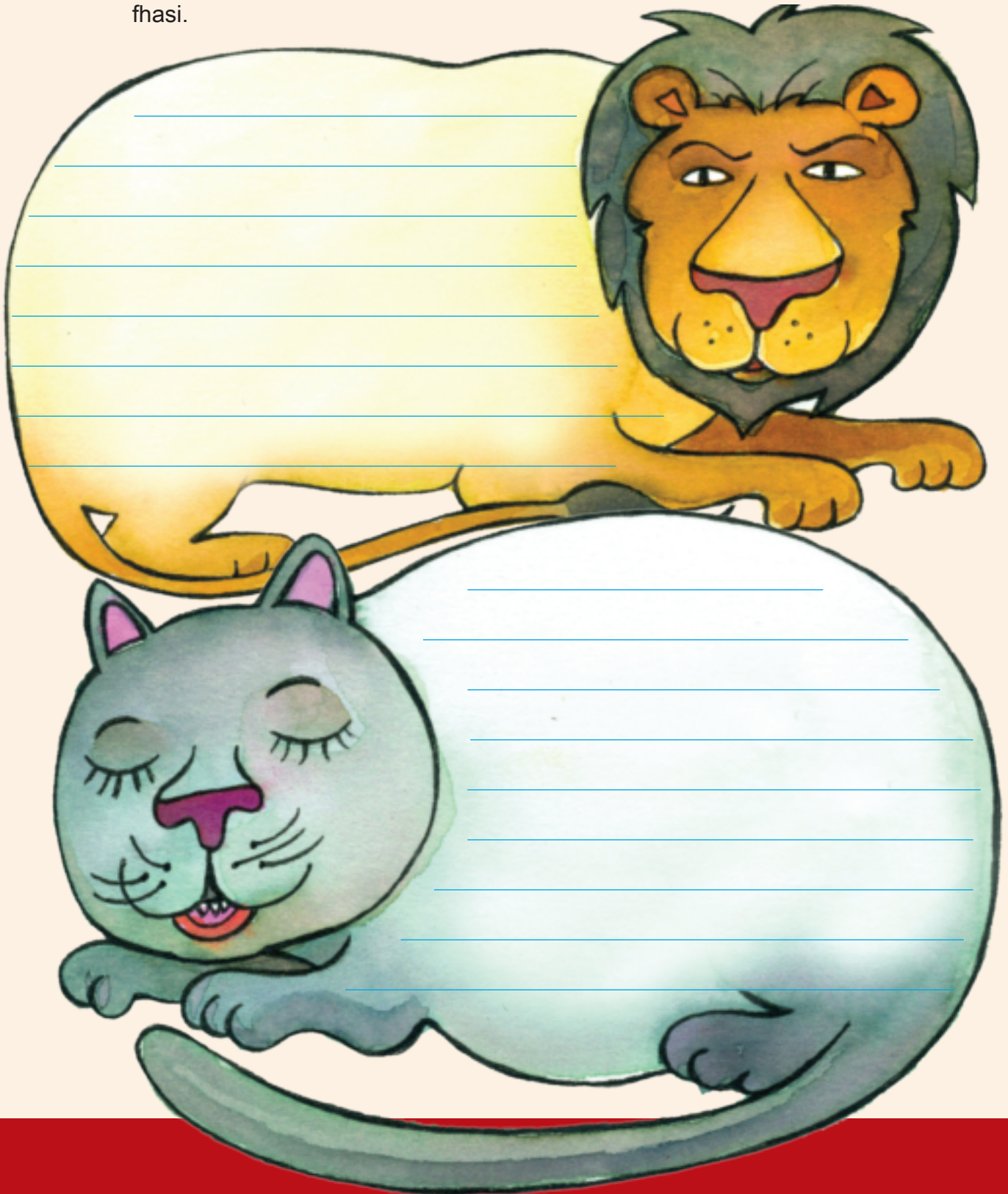

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso izwi zwiṅa. Pulanani u n̄wala tshirendo tsha tshivhumbeo.

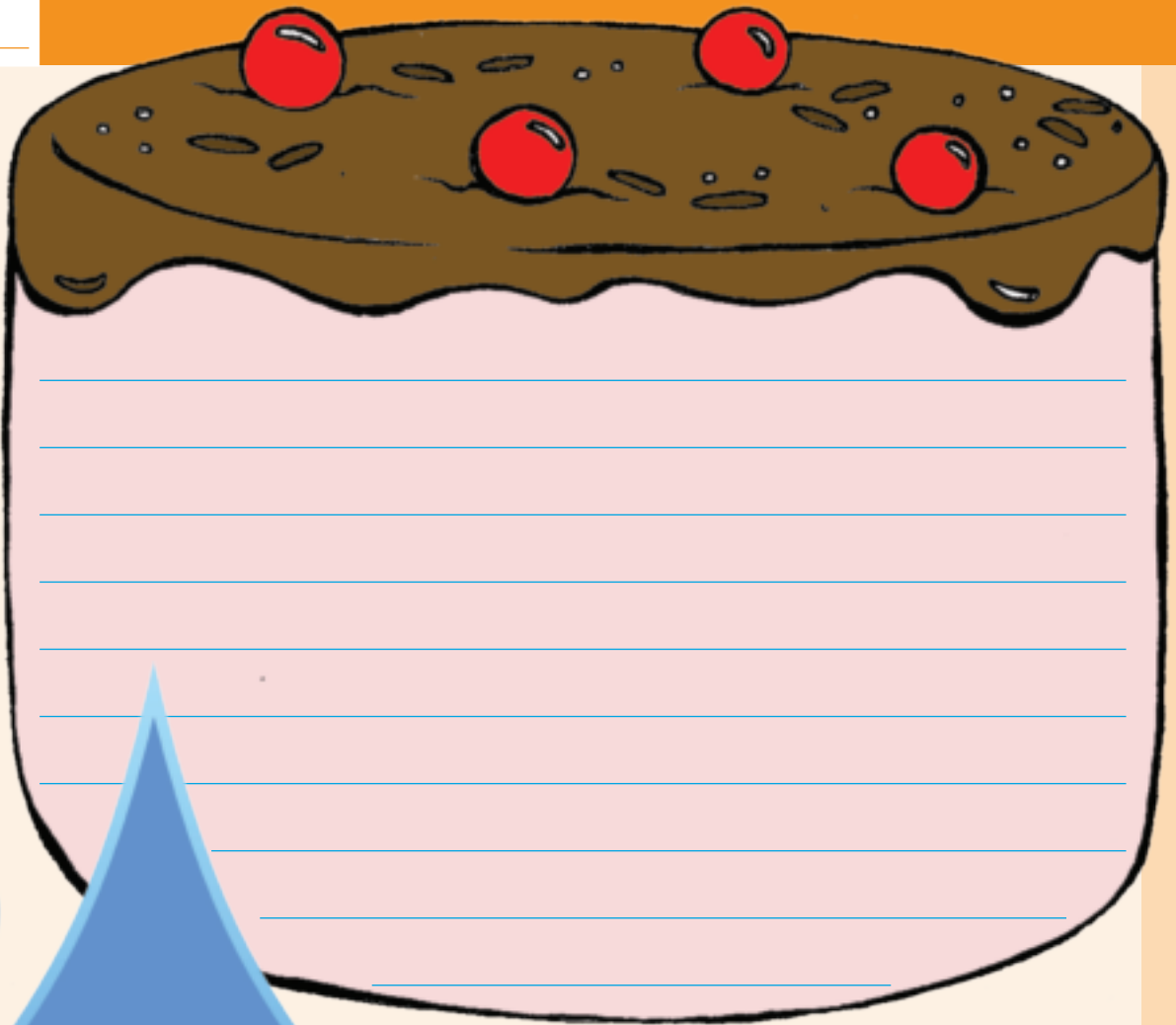
- Tshifanyiso tshin̄we na tshin̄we tshi ita uri ni humbule nga mafhungo a t̄hoho ifhio?
- Ni ḡo shumisa maipfi afhio tshirendoni tshaṅu?
- Tshirendo tshaṅu tshi ḡo vha na raimi?

Shumani nga vhavhilihavhili ni tshi pulana tshirendo tshaṅu. Thomani nga u n̄wala sa mvetamveto. Musi no no fushea, n̄walani ngomu ha zwivhumbeo zwi re afho fhasi.

Duvha:

Ni kha di elelwa?

Zwitatamennde ndi mafhungo ane a ri vhudza zwinwe zwithu. Zwi tshaphuwa nga tshiga tsha u awela.

Ndi kha Gireidi ya 4.

Mbudziso ndi mafhungo ane a vhudzisa mbudziso a tshi toḁa phindulo. A tshaphuwa nga tshigambudziso?

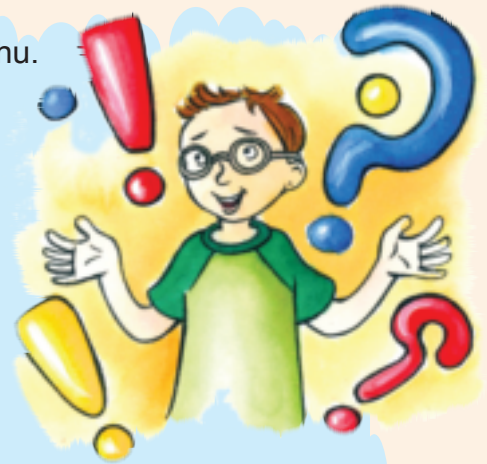
Ni do vhuya lini?

Ndaela ndi mafhungo ane a nea ndaela. Dzi tshaphuwa nga tshiga tsha u awela.

Idani ngeno, ndi khou toḁou ni ruma.

Magarukela ndi mafhungo a no sumbedza vhuḁipfi hu no ya kule u fana na u mangala, nyofho kana tsinyuwo. A tshaphuwa nga tshigagarukela!

Hei! Ni do wa!

Kha ri nḁwale

Nḁwalululani fhungo liḁwe na liḁwe, ni tshi shumisa ndongazwiga yo teaho. Ni kone u bula uri ndi ndaela, mbudziso, tshitatamennde kana garukela.

ni songo vuwa no mpomoka uri ndo dzhia bugu yaḁu nḁe

--	--

no vhuya na vhonevho dzhesi yanga

--	--

yoo, idanu vhona uri u na luvhilo lungafhani

--	--

ni na vhuḁanzi uri no ḁa na khokho dzaḁu

--	--

bisi i takuwa nga awara ya 12

--	--

ni songo takuwa tsimbi i sa athu lila

--	--

eish a thi koni u zwi tḁanganedza uri mmbwa yo la zwiliwa zwanga

--	--

Zwiṅwe hafhu nga maṅanganyi

Ni vho zwi ḁivha uri ri shumisa maṅanganyi kha u ṅanganya mafhungo.

nahone	Ḽi ri vhudza uri hu bvelela mini zwiṅwe hafhu
fhedzi	Ḽi ri sumbedza phambano vhukati ha zwipiḁa zwivhili zwa fhungo
sa athu	Ḽi ri vhudza uri ho itea mini zwi tshi rangela iṅwe nyito
konou	Ḽi ri vhudza uri ho bvelela mini zwi tshi tevhela nyito ya u ranga
ngauri	Ḽi ri vhudza tshiitisi tsha nyito

Kha ri ṅwale

ṅanganyani mafhungo mavhili (phere) ni tshi shumisa maṅanganyi a re zwitangeni.

Ro vha ro no neta musi ri tshi swika tshikoloni. Ro vha ro tou tshimbila (ngauri)

Ndi anzela u ambara khokho. Ndi ya u ita ṅḁowṅḁowe. (sa athu)

Ndi pfana na u vhala zwiṅtori zwa khumbulelwa. A thi pfani na ngano. (fhedzi)

U ita tshuṅwahaya yawe. U ya u guda zwa muzika. (sa athu)

U ḁo fhedzisa Gireidi 7 tshikoloni tshino. U ḁo ya sekondari ya ṅṅha. (konou)

Kha ri ambe

Lavhelesani mepe ni vhudze muñwe nga inwi uri ndi vundu liffhio line ja vha na vhadzulapo vhanzhisa na li ne ja vha na vhadzulapo vhatukusa, ndi liffhio li re ngomu shangoni na uri ndi mavundu afhio ane a vha na mikano na mavundu a no fhira mararu.

Afrika Tshipembe

Kha ri ñwale

Vhalani ṭhalutshedzo idzi ni kone u ḽadza thebuḽu dzi no tevhele.

Ndi pfi Malebo. Ndi dzula Shoshanguve, Gauteng. Ndi na miñwaha ya fumi nahone ndi kha Gireidi ya 5. Hayani ri amba Tshibeli. Hobi yanga ndi u vhala. Ndi muñwe wa kiḽabu ya u vhala nahone ri ṭangana Mugivhela muñwe na muñwe ḽaiburari. Ri a vhudzana uri ro vhala bugu dziffhio ra ita na u fhana bugu. Ndi na lutamo lwa u vha mutshimbidzi wa ḽaiburari musi ndo no fhedza tshikolo.

Ndi pfi Lulama nahone ndi dzula Umtata. Tshithosa ndi lwone luambo lwanga lwa ḽamuni fhedzi na Tshizulu ndi a tshi amba. Ndi na miñwaha ya fumithihi nahone ndi kha Gireidi ya 6. Thaḽenthe (mpho) yanga ya tshipentshela ndi muzika. Khotsi anga vha lidza porompiṭa, na nḽe vho mpfundḽedza u i lidza. Musi ndi tshi fhedza tshikolo, ndi ḽo ya nda guda muzika yunivesithi.

Ndi pfi Ndivhuho. Ndi amba Tshivenda. Ndi dzula Ṭhohoyanḽou ngei Limpopo. Ndi na miñwaha ya fumiña nahone ndi kha Gireidi ya 9 tshikoloni. Ndi tamba bola ya milenzhe tshikoloni nda dovha nda tambela thimu ya vha fhasi ha miñwaha ya 15 kha Junior Black Leopards. Ndi tama u vha mutambi wa bola wa phurofeshinaḽa musi ndi tshi fhedza tshikolo.

Ndi pfi Rifiloe. Ndi na miñwaha ya fumithihi. Ndi dzula Free State (Fureisiṭaṭa). Hayani ri amba Tshisuthu. Tshikoloni ndi guda Tshisuthu, English (Luisimane) na Afrikaans. Vhunzhi ha khonani dzanga vha amba Tshisuthu fhedzi ndi na khonani nthihi i no amba Afrikaans na vhañwe vhavhili vha no amba English. Zwino ndo no vha kha Gireidi ya 4 lune ri vho funzwa nga English. Ndi pfana na u tamba tshese na hokhi. Ndi tama u vha muinzhiniara musi ndi tshi fhedza tshikolo.

Duvha:

Ndi pfi Phaladi a no bva Mafikeng ngei vunduni ja Devhula Vhukovhela. Ndi na miñwaha ya fumimbili, ndi amba Tshitswana nahone ndi kha Gireidi ya 7. Nge na khonani dzanga ri vhañwe vha vhathu vha re kha klabu ya ndondolavhupo. Ri țangana mafheloni a vhege ra kunakisa phakha na khunzikhunzi dza mulambo. Ri a dhiphina vhukuma musu ri tshi ita ngaurali ngauri ri takadzwa nga u vha rothe ri tshi khou țhogomela vhupo hashu. Ndi tama u vha mulondazwipuka (reinzha) musu ndo no fhedza tshikolo.

Nge ndi pfi Zodwa nahone ndi bva Nelspruit ngei Mpumalanga. Ndi ñwana wa miñwaha ya țahe a no amba Tshiswati. Ndi na mmbwa tharu na zwimange zwivhili. Musu ndo no fhedza tshikolo, ndi nga tama u vha muari wa zwipuka. Mugivhela muñwe na muñwe ndi ya ndi tshi thusa SPCA. Ri na tshigwada tsha u londota zwimange nahone ri londota na zwipuka zwo xelaho kana u pața.

Nge ndi pfi Marieta. Ndi dzula Cape Town ngei Kapa Vhukovhela. Ndi amba Afrikaans nahone ndi kha Gireidi 12. Ndi pfana na u bambela nahone ndi fhedza tshifhinga tshinzhi ndi bitshini. Ndo gudiswa u vha muphulusi wa vhabambeli. Ñwakani ndi tama u gudela vhudededzi.

Ndi pfi Jan ngeno hayani hu Kuruman kha ja Kapa Devhula. Ndi amba Afrikaans. Ndi na miñwaha ya fumiraru nahone ndi kha Gireidi ya 7. Hobi yanga ndi u lima miroho na zwimela zwi songo dowlwaho. Ndi tama u vha mudivhi wa zwimela musu ndo no phasa tshikoloni.

Ndi pfi Mandu. Ndi dzula Umlazi ngei KwaZulu-Natal. Ndi amba Tshizulu na English. Ndi na miñwaha fumiina nahone ndi kha Gireidi ya 9. Ndo dzhoina klabu ya thusothanzi tshikoloni. Ndi tama u vha nese musu ndi tshi fhedza tshikolo. Thusothanzi i a thusa nga maanda. Ndi fhano ndo no di phulusa kuñwe kutukana.

Dzina	Miñwaha	Luambo	Vunđu	Hobi	Zwine a tama u vha

Kha ri n'wale

Wanani uri vhanwe nga inwi kilasini vhaṭanu vha amba nyambo dzifhio kha nzulele dzo fhambanaho.

Ñwalani madzina avho kha rou ya muvhala wa lutombo ni ambe uri vha shumisa luambo lufhio.

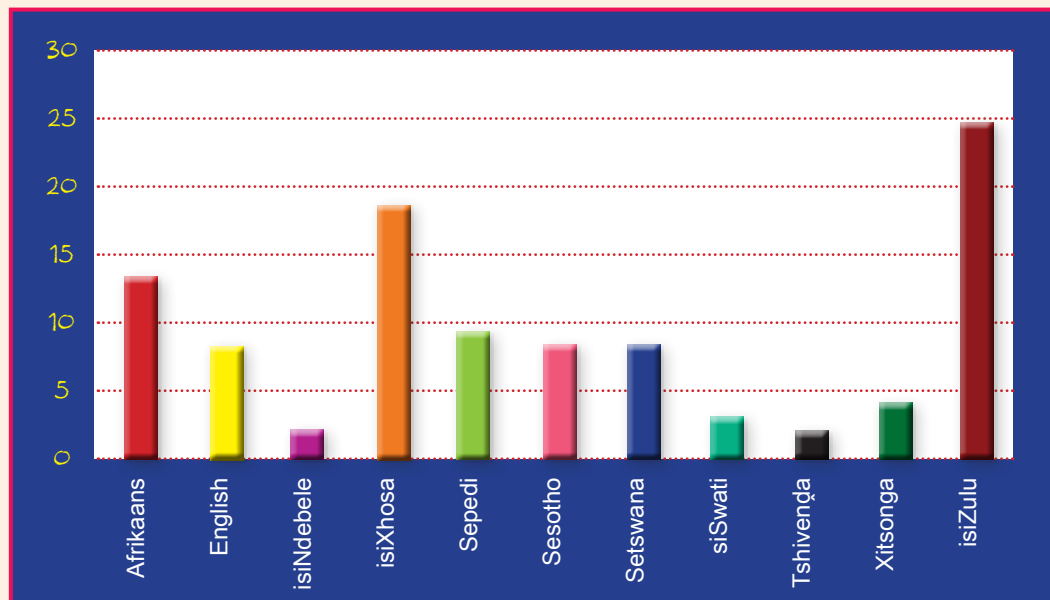
Madzina					
hayani					
kiḷasini					
vhe na khonani					
mavhengeleni					

Kha ri vhale

Lavhelesani tshati ni fhindule mbudziso dzi re afho fhasi.

% Ndi nyambo dzifhio dza tshiofisi dzine ra dzi amba Afrika Tshipembe?

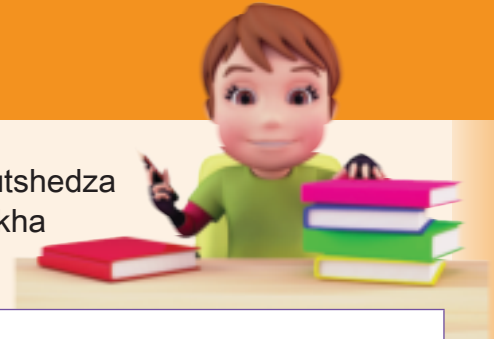

Ndi luambo lufhio lu no ambeswa nga vhatu vhanzhi Afrika Tshipembe?	
Ndi luambo lufhio lu no ambiwa nga vhatu vhaṭukusa?	
U ya nga tshati, hu na nyambo dzine dza ambiwa nga vhatu vha tshivhalo tshi no lingana?	
Luambo lwaṅu lwa hayani ndi lufhio?	
Ndi phesenthe nngafhani ya vhatu vha Afrika Tshipembe vhane vha amba luambo lwaṅu lwa hayani?	

Kha ri n'wale

Ñwalani mafhungo a no swika malo a no ŧalutshedza uri khonani dzaŋu dzi amba nyambo dzifhio kha nzulele dzo fhambanaho.

Kha ri n'wale

Lavhelesani mepe u re kha siaŋari lo fhiraho nga vhuronwane ni kone u fhindula mbudziso.

Hu na mavunḁu mangana Afrika Tshipembe?	
Ndi vunḁu li fhio li re na vhatu vhanzhisa?	
Ndi vunḁu li fhio li re na vhatu vhaŋukusa?	
Hu na vhatu vhangana vunḁuni line na dzula kha lo?	
Musanda wa Kapa Devhula ndi ufhio?	
Ndi mavunḁu mangana a re tsini na lwanzhe?	
Ndi vunḁu li fhio li re li hulwanesa ho sedzwa saizi (muelo)?	
Ndi vunḁu li fhio li re na phendelashango ndapfusa?	

Ri sedza luambo

Talelani maiti (maipfi a nyito) mafhungoni aya.

Ndo ya tshikoloni nga milenzhe nda swika nda dzula kiŋasini.
Ndo founela Jim nda mu vhudza uri a ɔe phathini yanga.
Mmbwa yo dzhena nḁuni ya kukuna shambo.
O raha bola ya bammba nḁha ha ḁhanga ya nḁu,
Ndo vha ndi tshi khou gidimela tshikoloni musi ndi tshi wa nda vha isala mulenzhe.

Kha ri vhale

France

Tshikolo France tshi dzhena nga 8 nga matsheloni tsha bva nga 4 nga madekwana, hu na tshifhinga tsha u awela nga tshiswiṭulo tsha awara mbili. Vhagudi a vha yi tshikoloni nga Ḳavhuraru kana Swondaha, fhedzi vha ya tshikoloni lwa hafu ya ḍuvha nga Migivhela. A vha kombetshedzwi u ambara yunifomo dza tshikolo.

Dubai

Awara dza tshikolo Dubai dzi thoma nga 7:45 nga matsheloni u swika nga 1:30 nga masiari. Maḍuvha a u awela nga tshilimo ndi malapfu vhukuma ngauri hu a fhisesa. Vhana vha tshikolo Dubai a vha tendelwi u beba mikhwama yavho muṭanani ngauri zwi vha isa miṭana yavho. Vha shumisa mikhwama ya ṭhiroli.

Brazil

Tshikolo tsha vhana vha Brazil tshi dzhena nga 7 nga matsheloni u swika nga masiari, vhagudi vha ya hayani vha ḷa tshiswiṭulo na miṭa yavho. Zwiko lo zwinzhi zwi kombetshedza vhagudi uri vha ambare yunifomo ya tshikolo.

Kenya

Zwiko lo zwinzhi Kenya zwi phakhela vhagudi tshiswiṭulo. Vhanwe vhagudi vha vhlungu tshipiḍa tsha tshiswiṭulo tshavho uri vha kovhekane na miṭa yavho. Vhagudi vha ya tshikoloni u bva nga Musumbuluwo u swika nga Ḳavhuṭanu, vhanwe vha a ya na nga Migivhela. Vhagudi vha fanela u ambara yunifomo.

Iran

Iran, vhatukana na vhasidzana a vha funzwi fhethu huthuhi. Kanzhi vhasidzana vha vha na vha gudisi vha vha fumakadzi, ngeno vhatukana vha tshi funzwa nga vhanna.

South Korea

Naho duvha la tshikolo li tshi thoma nga 8 nga matsheloni u swika nga 4 nga mathabama, vha gudi vhanzhi vha dzula tshikoloni u swikela nga madekwana vhumakama. Nga murahu ha 5 ya nga madekwana, vha gudi vha vha na tshifhinga tsha u vhalala. Musi vha sa athu ya mahayani, vha thoma vha kunakisa kilasi dzavho.

Japan

Japan, vha gudi vha fanela u ambara yunifomo, nahone hu na milayo i no konqa malugana na zwitaela zwa mavhudzi, zwienda, masogisi na vhumapfu ha tshikete. Kanzhi hu vha hu na vha gudi vhanzhi vha nga lingana 29 kilasini, nahone kilasini hu na khomphiyutha thanu kana dza rathi dzine vha gudi vha sielisana u dzi shumisa.

China

Zwikolo nga u angaredza zwi dzeha nga 7:30 nga matsheloni u swika nga 5 nga madekwana hu na tshifhinga tsha u awela tsha tshiswitulo tsha awara mbili. Vha gudi vhothe vha fhiwa yunifomo ya mahala fhedzi a si khombekhombe u i ambara.

Australia

Tshikolo tsha vhana vha Australia tshi dzeha nga 9 nga matsheloni u swika nga 3:30 nga masiari. Vhana vha la zwiliwa zwavho zwa nga masiari tshikoloni.

U dzhena tshikolo mashangoni maiwe

Kha ri n'wale

Sedzani mepe ni kone u fhindula mbudziso dzi tevhelaho.

Ndi shango l'ifhio l'ine la ri mikhwama ya tshikolo i a lemela vhana vha tshikolo?

Ndi shangoni l'ifhio hune vhana vha ya tshikoloni awara nnzhi nga vhege?

Ndi mashangoni afhio hune vhana vha si kombetshedzwe u ambara yunifomo?

Ndi mashango afhio ane a phakhela vhana zwiliwa zwikoloni?

Kha ri ambe

Ndi thaidzo na khaedu dzifhio dzine na nga vha nadzo arali no ya hayani u la tshiswiṭulo na dovha na vhuyelela tshikoloni nga masiari na nga madekwana? Rerani nga izwi ni kha tshigwada tshaṅu. Itani mutevhe wa thaidzo dze tshigwada tshaṅu tsha humbula ngadzo.

Lavhelesani hafhu mepe. Ndi kha madzhangoni afhio hune ra wana mashango a tevhelaho?

Brazil		Japan	
China		Kenya	
France		South Korea	
Iran		Australia	

Ni humbule nga vhuronwane musini tshi ḡa kha Australia!

Kha ri ñwale

Vhudzisani khonani ðhanu mbudziso idzi ni kone u ðadza mbudzisavhathu (khweshenee)

1 Zwikolo zwi fanela u kanzwa vhana?

2 Ri fanela u ambara yunifomo?

3 Mikhwama ya tshikolo i a lemela vhana?

4 Zwikolo zwi fanela u phakhela yunifomo ya mahala?

5 Duvha ða tshikolo ði fanela u lapfesa?

Fhindulani ee kana hai kha inwe na inwe ya dzi tevhelaho:

	Zwikolo zwi fanela u kanzwa vhana.	Ri fanela u ambara yunifomo.	Mikhwama ya tshikolo i a lemela vhana.	Zwikolo zwi fanela u phakhela yunifomo ya mahala.	Duvha ða tshikolo ði fanela u lapfesa.					
Khonani ya 1										
Khonani ya 2										
Khonani ya 3										
Khonani ya 4										
Khonani ya 5										
Þhanganyelo	Ee	Hai	Ee	Hai	Ee	Hai	Ee	Hai	Ee	Hai

Kha ri ñwale

Ñwalani mafhungo a si manzhi nga phindulo dze khonani dzañu dza bula kha mbudziso idzi.

Phele ya yuropa na zwibudzana zwa sumbe

Kha ri vhale

Vhalani litambwa ili lo disendekaho nga lungano lu no divhea ni kone u fhindula mbudziso dzi re bammbirini la u shumela li tevhelaho.

No vha ni tshi zwi divha uri nwana wa mbudzi ndi tshibudzana? Vhalani litambwa ili li no amba nga zwibudzana.

Kalekale ho vhuya ha vha na mbudzi ye ya vha i tshi dzula muḏini wayo na zwibudzana zwa sumbe. Linwe divha ya vha i tshi khou tea u ya dakani u toda zwiliwa.

Mme: Vhananga, ndi kha di thoma nda dzhena hafho dakani. Ni tea u thanyela phele. Arali phele ya nga dzhena hafha muḏini, i do ni zhota nothe. Ni do zwi divha uri ndi phele nga ipfi layo li no hwasana nga milenzhe yayo mitswumitsu.

Zwibudzana: Vha songo vhilahela nga riṅe mmawe. Ri do dilinda nahone a ri nga tendi phele i tshi dzhena.

Hu si kalekale musi mme vha tshi kha di bva u tuwa, ha mbo pfala u ombaomba vothini.

Phele: Vhananga hae, vulani vothi, mmawe vho vhuya. Ndo ni vhuvela na zwiliwa zwinzhizwinzhi.

Zwibudzana: Ri nga si vule vothi riṅe. A si vhone mme ashu. Ipfi lavho li a hwasana. Vha phele vhone.

Phele ya mbo tuwa ya ya ya wana gwada la tshoko le ya mila u itela uri ipfi layo li vhe lisekene.

Phele: Vulani muḏango wee, vhana. Mmawe vho vhuya.

Ipfi la phele lo vha lo no vha lisekene nahone li tshi takadza. Zwibudzana zwo vha zwi tshi vho todou vula vothi musi zwi tshi vhona milenzhe mivhili mitswumitsu nga fasiṅere.

Zwibudzana: A ri nga vuli vothi riṅe. Mme ashu a vha na milenzhe mitswumitswu ngaurali. Vha phele vhone.

Nga itsho tshifhinga ndi musi phele yo no farwa nga ṅdala khulu. Ya gidima ya ya ya renga fuḷauru ya khekhe ya i ṅṅedza kha milenzhe. Milenzhe ya vho sala yo tshenuluwa. Ya vhuyelela u ya u khokhonya vothini.

Phele: Vhananga hae, ndo vhuya. Mvuleleni. Ndo ni vhuyela na zwijiwa zwinzhizwinzhi.

Zwibudzana: Kha vha thome vha ri sumbedze shimba uri ri zwi ḡivhe uri vha mme ashu.

Nangoho phele ya mbo dzhenisa shimba nga fasiṅere.

Zwibudzana: Ndi zwone mma, ri ḡo khiilula vothi.

Musi vha tshi tou vula vothi vha mbo vhona hu phele. Vha tshuwa zwiḡulu vha lingedza u dzumbama. Kubudzana kuṅwe kwa sera fhasi ha ṅafula, kuṅwe kwa dzhena ngomu mabaini, kwa vhuraru kwa dzhena tshiṅofuni, kwa vhuṅa kwa dzumbama khishini, kwa vhuṅanu kwa dzumbama khabodoni, kwa vhurathi nga fhasi ha zinki kwa vhusumbe kwa dzumbama ngomu watshini khulu. Phele ya wana zwija zwibudzana zwa rathi ya zwi mila zwoṅhe. Kubudzana kwa phedzi kwa ponya nge kwa vha kwo tsireledzea watshini. Hu sa athu vha kale mme vha mbo vhuya vha tshi bva ḡakani.

Mme: Vhana wee. Ni gai wee?

Kubudzana 7: Mmawe, ndo dzumbama kasini ya kwatshi. Phele yo ḷa khaladzi dzanga na vhakomana vhoṅhe!

Mbudzi ya sinyuwa nga maanda. Ya ya bizini i tshi ṅodana na phele ya i wana yo eḡela fhasi ha muri. Mbudzi ya mona na phele i tshi sedzesa ya vhona hu na tshithu tshi no khou tsukunyea na u bidigama thumbuni ya phele ye ya vha yo kukumuwa.

Mme: Zwi nga itea uri vhananga vha nga vha vha tshi kha ḡi tshila? Iwe ṅwananga, gidimai u yo dzhia tshigero tshanga na ṅeleṅe na harani.

Musi kubudzana ku tshi vhuya mbudzi ya mbo gera thumbu ya phele. Zwiḷa zwibudzana zwa rathi zwa thamuwa zwi tshi bva.

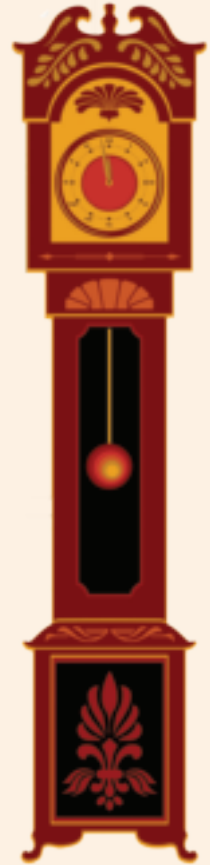
Zwibudzana: Huree, ro tshila!

Mme: Kha ri wane matombo mahulu. Ri ḡo a panga thumbuni ya phele musi i tshi kha ḡi vha yo eḡela.

Vha ḡadza thumbu ya phele nga matombo, mbudzi ya runga thumbu musi vho no fhedza. Phele ya vuwa ho no vha kale. Ya pfa i na ḡora ḷihulu ya ri i ya u nwa maḡi.

Phele: Ndi mini zwi no khou kuma na u kunguluwa thumbuni yanga? Ndo vha ndi tshi ri ndo mila zwibudzana zwino zwi vho nga ndo mila matombo.

Musi phele i tshi kotama bizini uri i nwe maḡi, aḷa matombo a sa lemeli zwone a ita uri i wele ngomu. Ha mbo ḡi vha u fa ha phele ya mbilu mmbi.

U elekanya nga tshitori

Kha ri ambe

Ri a zwi ñivha uri ngano dzi amba nga zwithu zwi sa itei. Ndi zwifhio zwi sa itei tshitorini itshi?

Fhethuvhupo ha hone ndi hufhio? Tshitori itshi tshi bvelela fhethu huvhili ho fhambanaho, ndi ngafhi na ngafhi?

Mafurase o swifhadzwaho a amba mini?

Kha ri ite nyito

Itani litambwa la tshitori itshi ni kha tshigwada tshanu. Hu tea u vha na mme, zwibudzana zwa sumbe, phele na muanetsheli a no ðo vhalala maipfi a u anetshela.

Kha ri ñwale

Anetshelani tshitori itshi hafhu nga thevhekano yone ya zwiitei. Shumisani maipfi aya uri a ni thuse.

nga murahu

tsha u fhedza

zwenezwo

tsha u thoma

Kha ri ñwale

Zwino fhindulani mbudziso idzi.

Mbudzi yo sevha vhana vhayo kha zwifhio?

Mbudzi yo vha vhudza uri vha thanyeke phele. Vho vha vha tshi ðo zwi ñivha nga mini uri ndi phele?

Zwibudzana zwo dzumbama ngafhi?

1	2	3
4	5	6

7 Kasini ya watshi

Ndi zwifhio zwe zwa bvelela tshitorini zwine zwi nga si itee vhutshiloni ha vhukuma?

1
2
3

Makateli

Kha ri ite nyito

Shumisani zwifanyiso na vhusevheḽi musi ni tshi fhedzisa phazili. Ni kone u ṅwala makateli one kha vhusevheḽi vhu re nga fhasi.

Ri lavhelesa makateli

Makateli ndi madzina a zwigwada zwa vhathu zwipuka kana zwithu. Dzinwe dza tsumbo dza o ndi tshijokola tsha ṅgirivhe kana mango, guma ja ṅotshi.

U buḽa	U tsisa
6 Mutshotshonono wa _____.	1 Sambu ja _____.
7 Khaḽa ya _____.	2 Tshihopho tsha _____.
8 Mutavha wa _____.	3 Thulwi ya _____.
9 Ṽanda ya _____.	4 Murivha wa _____.
10 Tshikhuvhugu tsha _____.	5 Mutshilinzhi wa _____.
11 Dzanda ja _____.	

U buḽa: 6 Vhusunzi, 7 Muroho, 8 Thoho, 9 Fola, 10 Nḽau, 11 Khuni.
U tsisa: 1 Kholomo, 2 Matombo, 3 Mahfuri, 4 Zwironi, 5 Thavha.

Mafhungodavhi a maiti

Lavhelesani zwifanyiso izwi ni zwi shumise kha u ni thusa u fhedzisa mafhungo aya. Musi no no fhedza, talelani liiti li re kha tshipiḽa (fhungodavhi) tshe na ṅwala.

- 1 Mme anga vho sema John ngauri o
- 2 Ndo zwi ḽivha uri ho ngo takala ngauri
- 3 O vha a tshi kona u gidima nangoho a mbo ḽi
- 4 Yo vha i phathi yanga zwino nda mbo ḽi
- 5 Ndo ya lwanzhe nda

Nwalani litambwa la inwi muṅe

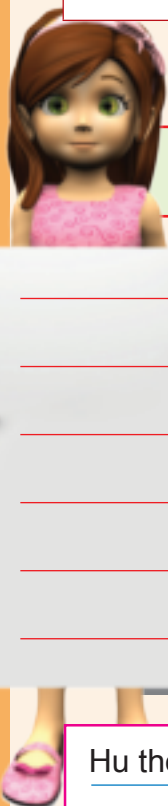

Kha ri ṅwale

Shumani noṅṅhe na vhaṅwe kiḷasini ni bvedze litambwa. Fhedzisani tshati uri i ni thuse kha u pulana.

Vhabvumbudzwa ṅwalani madzina a vhaṅwe nga inwi kiḷasini vha no tamba sa vhabvumbudzwa vha tshipiḷa tshiṅwe na tshiṅwe.	Ṭalutshedzani vhabvumbudzwa.	Mubvumbudzwa muṅwe na muṅwe u ḷo ambara mini?	Vhabvumbudzwa vha ḷo amba mini?

Themo ya 3 – Vhege dza 9–10

Vhabvumbudzwa ndi vhoneyi?

Sa tshigwada, ṅekanani mihumbulo ya litambwa ili ni shumise mepe wa mihumbulo kha u dzudzanya mihumbulo.

Ṭhoho

Fhethuvhupo ndi hufhio? Ṭalutshedzani bono.

Puloto ndi ifhio?

Hu thoma

Ha tevhela

Nga murahu

Tsha u fhedzisela

Thangi ndi mini?

Thangi a si ipfi lo fhelelaho. Ndi tshipiḡa tsha ipfi tshi no ṭumiwa mathomoni a ipfi lo fhelelaho (li pfi ndi mudzi). Thangi inwe na inwe i na zwine ya amba. Musi thangi yo ṭumiwa kha mudzi wa ipfi, i shandula zwine ilo ipfi la amba.

Kha ri ite nyito

Lavhelesani tsumbo. Hu itea mini musu ri tshi ṭuma thangi kha mudzi wa/tsinde la ipfi? Ipfi ili liṣwa li vho amba mini.

Thangi	+	Mudzi wa/tsinde la ipfi
ku-		-tukana

Kha ri nṱwale

Tangedzelani thangi kha liṅwe na liṅwe la maipfi aya. Ni kone u talela nga fhasi mudzi wa/tsinde la ipfi.

kusidzana	liṅingo	makole	ṅemuḡi	mafharalala
vhatukana	ṅendila	nyamungozwa	ḡirema	nyamudade
ramabindu	tshivhavhula	mushumo	lubadzhi	randevhe
				mashonelo

Thangi idzi dzi amba mini?

Thangi	Ṭhalutshedzo	Thangi	Ṭhalutshedzo
ku-	tshiṭuku	ḡi-	u ita nyito kha iwe muṅe (liḡiiti)
ra-	mudzia zwiito (tshiduna)	lu-	tshithu tshisekene
nya-	mudzia zwiito (tshisadzi)	ma-	mudzia zwiito (tshiduna/tshisadzi)
ne-	muṅe wa	Ha-	fhethu

Kha ri nṱwale

Nṱwalani mafhungo maṭanu ni tshi shumisa maipfi a re na thangi.

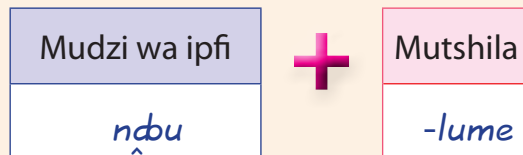

Mutshila ndi mini?

Mitshila i fana na thangi, nga nḽa ha uri i ṽumiwa magumoni a mudzi wa ḽiti u itela u shandula zwine ḽiti ḽa amba. Tsumbo: ṽhaphuwi -lume ḽi amba "tshiduna", lune ipfi muṽlume ḽa amba muṽu wa luduna.

Kha ri ite nyito

Lavhelesani tsumbo. Hu itea mini musi ri tshi ṽuma mutshila kha mudzi wa ipfi? Ipfi ḽi ḽiswa ḽi vho amba mini.

Tangedzelani thangi kha ḽiḽwe na ḽiḽwe ḽa maipfi aya. Ni kone u talela nga fhasi mudzi wa ipfi.

Kha ri ḽwale

- malume
- shumisa
- nguluzwana
- khulukadzi
- imbavho
- imbana
- nḽoulume
- rungela
- mmalume
- muthuḽe
- iḽaniha
- tshisana
- gumofulu
- nḽoukadzi
- vhonana
- mbudzikadzi
- khotsimunene
- tsigulula

mbudzana

Mitshila iyi i amba mini?

Mutshila	ṽhalutshedzo	Mutshila	ṽhalutshedzo
-lume	tshiduna	-ulula	itulula nyito
-fulu	zwinzhi	-ana	tshiṽtuku
-kadzi	tshisadzi	-ḽe	tshifhio (lushaka)
-nene	tshiṽtuku	-ela	u itela muḽwe nyito

budzwana

mutsenene

Kha ri ḽwale

ḽwalani mafhungo maṽanu ni tshi shumisa maipfi a re na mitshila.

NDI A KONA		😊	😞
u vhala tshatidungo.			
u vhala tshirendo.			
u vhalela tshirendo n̄tha ndi na mutsindo.			
u fhindula mbudziso dzo ḡisendekaho nga tshati			
u fhindula mbudziso dzo ḡisendekaho nga tshirendo.			
u fhindula mbudziso dzo ḡisendekaho nga mepe.			
u ṅwala ḡitambwa.			
u ṅwala phadzili ya maipfi i sa konḡi			
u fhedzisa ndima ya tshirendo nga u dzhenisa maipfi a re na raimi.			
u ḡula mafhungomatsivhudzi kha mepe.			
u ḡadza khweshenee.			
u wana maipfi a re na raimi tshirendoni.			
u topola aḡitheresheni tshirendoni.			
u topola khakalulimi.			
u topola makateli.			
u topola maedzamuthu tshirendoni.			
u topola ḡnefhungo na nyito mafhungoni.			
u topola maiiti.			
u wana uri mafhungo ndi ndaela, mbudziso, zwitatamennde kana magarukela.			
u sumbedzela (u olela) tshirendo.			
u pulanela ḡitambwa.			
u humbulela uri tshirendo tshi amba nga mini ndo sedza ḡhoho yatsho na tshifanyiso.			
u shumisa maḡanganyi kha u vhumba mafhungotserekano.			
u shumisa thangi.			
u ita ndongazwiga.			
u shumisa mitshila.			

Z**W****i****r****e****n****g****o****m****u**

Thero ya 7: Ngoho na khumbulelwa

Themo ya 4: Vhege dza 1 - 2 Zwi mafhungoni

97 Vho xela vha wanala 70

U humbulela tshiṭori a tshi shumisa tshifanyiso, ṭhoho ya mafhungo na khephusheni ya atikili ya gurannḡa. U vhala atikili ya gurannḡa. U topola mafhambanyi a re kha maṅwalwa. U fhindula mbudziso dzo ḡisendekaho nga atikili ya gurannḡa.

98 U elekanya nga mafhungomaitei (nyusi) 72

U fhindula mbudziso dzo ḡisendekaho nga atikili ya gurannḡa. U shumisa maṅganyani kha u ṅanganya mafhungo. U fhindula mbudziso dzo ḡisendekaho nga atikili ya gurannḡa. U ṅwala maambiwa kha mapulo a maipfi. U ṅwala tshiṅwalwa tsha dayari a tshi shumisa tsha u thoma, ha tevhela, nga murahu, tsha u fhedza.

99 U ṅwala atikili ya mafhungomaitei (nyusi) 74

U ḡadza tshipulaneli tsha maṅwalwa a tshi itela u ṅwala atikili ya gurannḡa. U ḡadza mafhungomatsivhudzi aya a no kwama atikili yawe. U dzudzanya (editha), a sengulusa atikili a i ṅwala nga vhudede.

100 U lavhelesa luambo 76

U topola maitimatikedzi. U khethekanya maipfi a bva madungo. U rera nga ṭhalutshedzo dza ṭhoho dza mafhungo.

101 Kha ri vhale ri pfe 78

U vhala atikili ya gurannḡa. U livhanya mafhambanyi. U fhindula mbudziso dzo ḡisendekaho nga atikili ya gurannḡa. U anetshela hafhu tshiṭori nga thevhekano o sedza ṭhoho dza mafhungo dze dza bulwa.

102 Mafhungo a ri mini? 80

U ita ṭhoḡisiso kha khonani dzawe a tshi lugisela u ṅwala atikili ya gurannḡa. U ḡadza tshipulaneli tsha u ṅwala a tshi itela atikili ya gurannḡa. U dzudzanya, a sengulusa na u ṅwala atikili nga vhudede.

103 Zwine dikishinari (ṭhalusamaipfi) ya ri vhudza 82

U topola zwi re kha dikishinari zwi no nga maipfi a u dededza, maipfi a vhudzheno, ṭhalutshedzo dzo fhambanaho na thinwaipfi.

104 Ni kha ḡielelwa? 84

U shumisa maiti mafhungoni. U ḡadza garaṭa ya mafhungomatsivhudzi ya nomboro dza founu. U shumisa maṅganyani kha u ṅanganya mafhungo. U fhedzisa meizi.

Themo ya 4: Vhege dza 3 - 4 U ya tshikoloni

105 Jojo u thoma tshikolo tshiswa 86

U humbulela mafhungo a tshi shumisa tshifanyiso na ṭhoho. U sikima tshiṭori. U vhala tshiṭori. U thebuleitha phindulo dza mbudziso dzo ḡisendekaho nga tshiṭori. U ṅwala magumo a tshiṭori a ita ṭitambwa ṭao.

106 Hu bvelela mini kha Jojo? 88

U vhala tshiṭori tshoṭhe. U vhambedza vhaanewa vhavhili.

107 U elekanya nga Jojo 90

U fhindula mbudziso dzo ḡisendekaho nga tshiṭori tsha Jojo. U ṅwala tshiṅwalwa tsha dayari a tshi ḡiita Jojo a tshi sumbedza zwe zwa itea uyo musi. U dzhenisa maḡadzisi a digirii (mbambedzo) a no khou ṭahela.

108 U ṅwala luṅwalo 92

U ḡadza tshipulaneli tsha u ṅwala luṅwalo. U ṅwala luṅwalo a tshi tevhedza ṭhoho dze dza bulwa a tshi shumisa mafhungomatsivhudzi a no bva kha tshipulaneli tsha u ṅwala.

109 U vhala dayari 94

U vhala zwiṅwalwa zwa dayari.

110 U lugisa zwithu 96

U rekhoda zwiṅwalwa zwa dayari zwa maḡuvha mararu. U ṅwala maḡadzisi a digirii o teaho.

Themo ya 4: Vhege dza 1 - 4

U khethekanya maipfi a bva madungo. U ṅwala maḡadzisi o teaho.

111 U lavhelesa luambo 98

U dzhenisa maḡadzisi a fhethu a tshi fhedzisa mafhungo. U sika mafhungo nga mafurase a dzina. U fhedzisa mafhungo a tshi shumisa mafhungodavhi a madzina. U ṅwala masala a mbuelamurahu a tshi fhedzisa mafhungo.

112 ṅwalani tshiṭori 100

U ḡadza tshipulaneli tsha u ṅwala a tshi wala tshiṭori. U ita bugu ya zwigeriwa, a ṅwala tshiṭori na u ola nyolo yatsho.

Kha ri vhale

Lavhelesani atikili ya gurandza ni lingedze u bvumba kana u humbulela uri i do vha i tshi khou amba nga mini. Thoho ya mafhungo, fhethu, pharathangeli, tshifanyiso na khephusheni zwi ri vhudza mini nga atikili iyi?

- **Musi ni sa athu vhala**
Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri mariwalwa aya a amba nga mini.
- **Tshimbizani mafo (u sikima) kha siatari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.**
- **Musi ni tshi khou vhala**
Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. ● **Arali ni sa pfelesi phara iyi, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleni ntha.**

Dzina la gurandza

MASASE

28 Khubvumedzi 2015

Duvha

VHASIDZANA VHOMAKONE VHA TSHIKOLO VHA A XELA VHA WANALA

Thoho ya mafhungo

Nadine Murdock Ndivhadzamuñwali

Durban

Ndivhadzafhethu

Pharathangeli

Mulovha vhavhili vha vhasidzana vhomakone vha Gireidi 4 vha Greenway Primary School vho xela vha waniwa nga vha SAPS nga vhuya.

Vhagudi vha fumiñhanu vha Gireidi 4 vha no bva Greenway Primary School vho vha vho fara Iwendo Iwa u ya Durban Beach Front Amusement Park. Vhagudi avha vho vha vho **tangelwa** Iwendo Iwa tshipentshela nge vha vha vho shuma zwavhuñi nga maandza kha mulingo wa ANA.

Thohoyatshikolo vha Greenway, Mufumakadzi Vho Shirley Ntuli vho amba uri kilasi mbili dza Gireidi 4 dzo fara Iwendo ulu ngauri vho vho vha khwiñisa maraga dzavho

kha mulingo wa ANA. Kilasi dza Gireidi 4 A na B dzo vha dzone kilasi dze dza dialusa tshikoloni tshoñhe,” hu amba thohoyatshikolo vha sa dikhoñi zwone. Maraga dzavho dzo gonya dzi tshi bva kha 36% ya fhasi musi vhe kha Gireidi 3 dza ya kha tshikoro tsha ntha tsha 68% vhe kha Gireidi 4.”

Vhagudi vho vha vho sumbedza u **dikhwiñisa** kha luambo nga maandesa. Muñwe wa vhadededzi vha Gireidi 4; Vho Keith Brown, vho ri” Ndo **tutuwedza** kilasi yanga uri i shume nga maandza vhukati ha ñwaha zwino maraga dze vha wana ndi mvelelo dza u shumesa havho!”

“Ro vha na fulo li no pfi ndi la **vhege ya u vhala bugu**

Vhasidzana vha tshikolo vha waniwa nga Konsitabuñu Shezi

Khephusheni

lune nda vha na vhuñanzi ha uri ñwana muñwe na muñwe o mbo ñi vha muraño wa laiburari,” ndi muñwe hafhu mudededzi wa Gireidi 4, Vho Elsie Myeza, vha no ralo. Hezwi zwo vha thusa uri vha gonyise maraga dzavho dza luambo nga 20,” Vha ralo vha tshi **dikukumusa** nga

vhana avha.

Vhasidzana vha a xela

Sa u livhuha u khwiṅisa havho maraga dzavho, vhagudi vha Gireidi 4 vho iswa phakhani ya u ḡimvumvusa bitshini. Tsho dinaho ho vha u xela ha vhasidzana Nomsa Shabalala na Ann Smith,

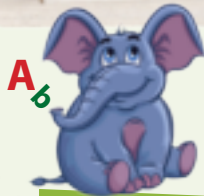
Vho ḡo fhedza vho wanala nga murahu musu vha tshi ḡivhiga kha muofisiri wa mapholisa henefho phakhani. Nomsa o ri.” Ndo vha ndo tshuwesa ndi tshi ri ṭhamusi vhaṅwe vho ri sia.” Ann ene o amba o tshuwa uri, “Ḳo vha Ḳi tshi vho kovhela hu si tsha vhonadza zwavhuḡi.”

Vhasidzana vho vha vho **ngalangalela** huṅwe lwe vha vho kundwa u wanana na vhaṅwe ngavho. Musu hu kale vha tshi khou tsa vha tshi gonya vha tshi ṭoḡana na vhaṅwe, vha mbo vhona pholisa vha kona u humbela thuso, vha songo tshuwa zwone.

“Vhana vhanzhi vha a xela hafha

phakhani ngauri vha a swika hune vha takadzwa nga u namela zwithu zwo fhambananaho vha vho hangwa u sa xelana na vhadededzi kana vhabebi vhavho. Ndo mbo ḡi kwamana na vhashumisani na ṅṅe vha kona u **londa** tshigwada tsha tshikolo tsha Greenway vha tshi wana, zwo ita uri ri kone u humisa avha vhana nga u ṭavhanya,” hu amba ndele ya mushumo Konstabulu Shezi.

Mulingo wa ANA u ṅwaliwa nga ṅwedzi wa Ṭhangule ṅwaha muṅwe na muṅwe nga vhana vha Gireidi 1 u swika kha ya 6 na vha Gireidi 9 Afrika Tshipembe loṭhe. Mvelelo dza hone dzi sumbedza Muhasho wa Pfunzo uri ndi masia afhio a kharikhuḲamu ane a khou konḡela vhagudi u itela uri Muhasho u kone u khwiṅisa kufunzele na kugudele kha masia eneo.

A6

Divhamaipfi

Wanani ppanywa kana maipfi a re kha maṅwalwa ane a amba zwi no fana na zwa haya:

aluwa	
ṅea mafulufulu	
lugiselwa	
ḡihudza	
xelela	
ṭoḡa	

Kha ri ṅwale

Dzhenisani mafhungomatsivhudzi a tevhelaho:

Dzina Ḳa gurannḡa ndi Ḳifhio?	
Ṭhoho ya mafhungo ndi ifhio?	
Nḡivhadzamuṅwali ndi ifhio?	
Nḡivhadzafhethu ndi ifhio?	
Khephusheni ndi ifhio?	
Duvha ya gurannḡa ndi ifhio?	
ANA yo imela mini?	

Kha ri n'wale Ho bvelela mini?

Zwo bvelela lini?

Ndi nga mini tshikolo tsho t'angela vhana lwendo?

Ndi vhoneyi vhe vha xela?

Vhasidzana avha vho waniwa nga nnyi?

Ndi mini tshe tsha ita uri vhana vha xele?

Kha ri n'wale

Maṭanganyi

Shumisani maṭanganyi a re magumoni a mutaladzi muṅwe na muṅwe kha u t'anganya mafhungo aya.

ngauri

nga murahu

sa athu

na

fhedzi

Kiḽasi ya Gireidi 4 yo livhuhiwa.

Kiḽasi ya Gireidi ya 4 yo khwiṅisa maraga dzayo.

ngauri

Vha t'oda mudededzi wavho.

Vha humbela uri muofisiri wa mapholisa a vha thuse.

sa athu

Nomsa o takalela tshimonemone.

Ann u takadzwa nga u namela vhili ḽihulu.

fhedzi

Ann o shuma zwavhuḽi kha mbalo.

O shuma zwavhuḽi kha luambo.

na

A vho ngo shuma zwavhuḽi kha Gireidi ya 3.

Vho shuma zwavhuḽi kha Gireidi ya 4.

nga murahu

Duvha:

Kha ri vhale

Lavhelesani atikili i re kha bammbiri la u shumela lo fhiraho. Dzhenisani mafhungomatsivhudzi e muthu muñwe na muñwe a bula.

Dzina	Ndi nnyi?	O ri mini?
Mufumakadzi Vho Ntuli		
Vho Brown		
Vho Myeza		
Nomsa		
Ann		
Vho Shozi		

Ñwalani zwine muñwe na muñwe wa avha vhathu a khou amba.

Blue dashed-line speech bubble with three horizontal lines for writing.

Pink dashed-line speech bubble with three horizontal lines for writing.

Purple dashed-line speech bubble with three horizontal lines for writing.

Didzhieni ni Ann kana Nomsa. Ñwalani tshinwalwa tsha dayari ni tshi nweledza zwe zwa bvelela kha inwi uyo musi. Shumisani maipfi haya:

tsha u thoma nga murahu u bva afho tsha u fhedza

Dayari yanga

Duvha:

Large orange scalloped-edged writing area with ten horizontal blue lines.

Kha ri n̄wale

Ni khou ya u n̄wala atikili ya gurann̄a ya inwi muṅe. Ni tama u n̄wala nga mini? Shumisani uyu mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulana atikili yaṅu.

N̄walani ṭhoho ya mafhungo a atikili yaṅu

- Shumisani mepe wa mihumbulo kha u pulana u n̄wala
- N̄walani mvetamveto
- Humbelani khonani yaṅu a ni dzudzanye mvetamveto yaṅu
- Dovhololani maṅwalwa aṅu (zwe na bvedza) ni ite ndulamiso arali zwo tea
- A n̄waleni nga vhudele buguni yaṅu.

Ho bvelela mini?

Handwritten lines for the question "Ho bvelela mini?"

Zwo kwama vhonei?

Handwritten lines for the question "Zwo kwama vhonei?"

Zwo bvelela lini?

Handwritten lines for the question "Zwo bvelela lini?"

Zwo bvelela ngafhi?

Handwritten lines for the question "Zwo bvelela ngafhi?"

Ndi nga mini zwo bvelela?

Handwritten lines for the question "Ndi nga mini zwo bvelela?"

Zwo fhela nga ndila ifhio?

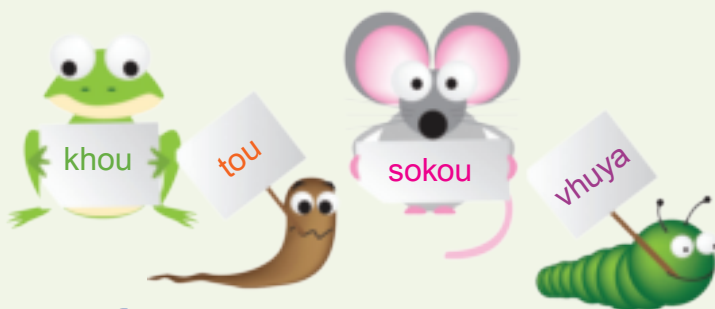
Handwritten lines for the question "Zwo fhela nga ndila ifhio?"

Ṭhaphudzani mafhungomatsivhudzi aya a no kwama atikili yaṅu.

Dzina la gurann̄a	
Duvha ya gurann̄a	
Ndivhadzafhethu	
Ndivhadzamuṅwali	

Humbelani khonani a dzudzanye atikili yaṅu. Ni kone u ita ndulamiso he zwa tea, ni n̄wale atikili tshikhalani tshi re kha siaṭari li tevhelaho.

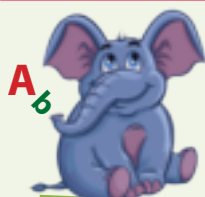

Kha ri n'wale

Talelani maipfimathusi kha lijwe na lijwe ja haya mafhungo. Ni kone u talela maiiti ane a khou thusiwa.

Ri lavhelesa maitimatikedzi
 Ni vho zwi divha uri **lijiti vhukuma** li re fhungoni li ri vhudza uri nefhungo u khou ita mini. Maitimatikedzi ndi **maitimathusi**. A thusa lijitivhukuma musu li tshi ri vhudza nga nyito.

Ndi khou ita tshunwahaya.	
Vha khou vhala.	
Vho no ja.	
Ndo sokou vhona nga murunzi.	
Ndi tou tshimbila nga milenzhe.	
Vha do ja tshikoloni.	
O vhuya a vhuya na kubwanana.	
No no ja zwijiwa namusi?	
Mafhungo o ro da a songo amba.	
Ndo konou vhala nda phasa thesite.	
Nda favhanya u edela ndi nga favhanya u vuwa.	

A₆

Divhamaipfi

Khethekanyani maipfi aya a bve madungo ni kone u bula uri hu na madungo mangana kha ipfi lijwe na lijwe.

mu/su/ku	3	tshinyai	tshinyalelo
vhudipfi		vhasidzana	mashangoni

Kha ri vhale

Lavhelesani t̃hoho dza mafhungo idzi ni ambe uri dzi amba mini, ni na muñwe nga inwi (khonani).

MULILO U SWIELA TSHIFHAṬO

MVULA I VHANGA TSHIWO

Gwilisha la vhana tshikoloni

Mudzinginyo u dzungudza muḁana

Kha ri ñwale

Lavhelesani zwifanyiso izwi. Dzhenisani t̃hoho ya mafhungo yo teaho ni kone u ṭalutshedza, kha khephusheni, uri tshifanyiso itsho tshi ri vhudza mini.

T̃hoho ya mafhungo

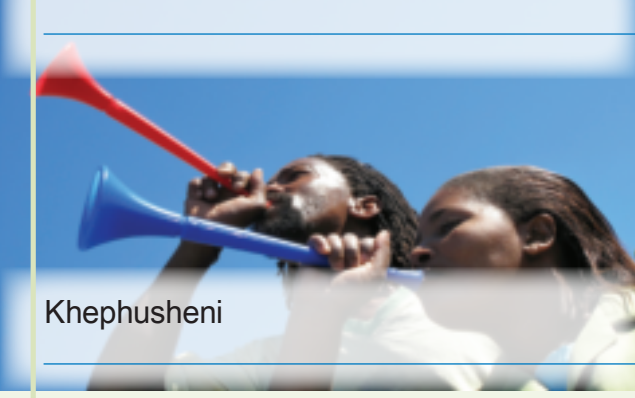
Khephusheni

T̃hoho ya mafhungo

Khephusheni

T̃hoho ya mafhungo

Khephusheni

T̃hoho ya mafhungo

Khephusheni

A NAMUSI

La 5 Tshimedzi 2015

VHAKUNDI VHA PONYA NDOZWO

Ansie de Beer

Cape Town Vhana vha tshikolo vhavhili vha vhatukana vho **foḁou** vhaulawa nga mulimo (phoizeni) vha kha ḁi tou bva u wina metshe wa bola ya milenzhe. Vho nwa pharafeni vha songo zwi vhona vha tshi ri ndi maḁi.

Pierre Cilliers, wa miṅwaha ya fumi, na khonani yawe Jabu Zondo wa miṅwaha ya fumithihi, vho pfa vho takadzwa nga zwe vha ita zwauri muṅwe na muṅwe wavho o vha o kora luthihi metsheni wa ṅamusi wa bola ngei tshikoloni tsha *New Town*. Musi metshe wo no fhela avha vhatukana vho ya hayani ha Jabu. Mme awe, Mufumakadzi Vho K Zondo, ndi murungi ane a shuma ḁoroboni. Avha vhatukana vho ri u swika afha muḁini vha pfa vhe na ḁora vha humbula u ita dzhusi ya maswiri. Vha shela pharafeni ṅṅha ha dzhusi vha tshi ri ndi maḁi. Pharafeni iyi yo vha i boḁeloni ḁi songo ṅwalwaho tshithu lwe avha vhatukana vha zwi dzhia uri ndi maḁi.

Musi vha tshi vho pfa u vha isala, Jabu a gobagoba a tshi ya muḁini wa vhahura vhawe he Vho-Shozi vha shumisa muhumbulo vha founela vha *Poison Advice Centre*, nge vha vhona uri vhatukana avha vha khou vha isala. “Ndo kona u zwi vhona uri khanda dzavho na zwiambaro zwo vha zwi na marotha a pharafeni. Vha tshi dziḁa nga u luṅwaluṅwa thumbuni. Ndo mbo ḁi vha gidimisela sibandela he vha kona u phuluswa,” ndi avha muhura a no ralo.

Vho Dokotela Zuma, vhe vha onga avha vhana, vho ḁalutshedza uri “vhunzhi ha vhatu a vha zwi ḁivhi uri pharafeni ndi tshira. Arali muthu a nga i nwa, i nga mu vhangela dwadzefulu kana lufu.”

Pharafeni i songo shelwa maboḁeloni a songo ṅwalwaho tshithu. Arali ṅwana a nga nwa

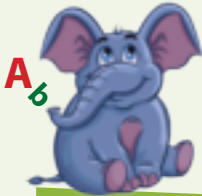
pharafeni, kha gidimiselwe ha dokotela kana kiliniki nga u ṅavhanya. Lihulwane: vha songo fha ṅwana uyu tsha u nwa kana tsha u ḁa.

Pharafeni ndi tshira zwi tshi ḁa kha maṅwe masia hafhu. I dovha hafhu ya vhangamilo miḁini ṅwaha muṅwe na muṅwe. Pharafeni i na mulimo ya dovha ya duga. Musi ri tshi shumisa tshishumiswa tsha pharafeni, sa tshiṅofu kana luvhone (lammba), a ri tie u zwi sia zwi zwoṅhe. Ri songo bva kamarani ra zwi sia, nahone ri tea u vhea tshishumiswa itshi tsho ima zwavhuḁi, fhethu ha fuḁethe (ho dzulaho) hune tshi sa ḁo wa.

Ri tea u dovha ra vha na vhuṅanzi uri tshi nga si wisiwe nga tshifuwo kana ṅwana muṅuku. Tsha u fhedza, arali ri tshi shumisa tshishumiswa tsha pharafeni miḁini yashu, ri tea u dzula ri na bakete ḁa muṅavha tsini. Maḁi ha koni u dzima mulilo wa pharafeni. Ngoho ndi ya uri a nga kha ḁi ṅanisa mulilo musi a tshi elela. Mililo ya pharafeni i nga dzimiwa fhedzi nga muṅavha na tshidzimamulilo tsha mufafadzelo.

Vha tshi kha ḁi tou bva u kora bola ye vha wina ngayo metshe, vhatukana vhavhili vha ponya lufu.

A₆

Talani mutalo ni tshi livhanya maipfi a re kha rou ya n̄tha na mafhambanyi ao a re kha rou ya nga fhasi.

Divhaipfi

vhulahwa	gobagoba	ima	mutuku	dzimiwa
----------	----------	-----	--------	---------

thenuwa	phuluswa	fungiwa	ravhula	muhulwane
---------	----------	---------	---------	-----------

Kha ri n̄wale

Vhalani atikili ni fhindule mbudziso dzi tevhelaho.

Dzi na ̄a gurann̄a ndi ̄ifhio?	
T̄hoho ya mafhungo ndi ifhio?	
N̄divhadzamuñwali ndi ifhio?	
N̄divhadzafhethu ndi ifhio?	
D̄uvha ya gurann̄a ndi ifhio?	
Khombo yo itea nga D̄D̄D̄D̄D̄ ifhio?	
Khephusheni ndi dzifhio?	

Kha ri n̄wale

Anetshelani hafhu tshiṭori tsha mulimo. Shumisani maipfi a re kha fureme i re afho fhasi uri a ni thuse.

Tsha u thoma

Ha tevhela

Nga murahu

Tsha u fhedza

Kha ri ambe

Zwino ni khou ya u n'wala atikili ya gurann'nda ya inwi muṅe i no amba nga thaidzo i re vhuṑoni ha haṅu. Vhudzisani khonani dzaṅu ṭhaṅu arali zwi tevhelaho hu thaidzo dzi re vhuṑoni ha havho. Khaṅarani tshibuṅoko tshithihi musi vha tshi amba uri tshithihi tshazwo ndi thaidzo. Wanani uri ndi thaidzo ifhio i no wanala hoṭhe. Ambani na khonani dzaṅu nga tshiwo tshine na nga n'wala ngatsho muvhigo.

- Shumisani mepe wa mihumbulo kha u pulana u n'wala
- Nwalani mvetamveto
- Humbelani khonani yaṅu a ni dzudzanyele mvetamveto yaṅu
- Dovhololani mariwalwa aṅu (zwe na bveledza) ni ite ndulamiso arali zwo tea
- A n'waleni nga vhudele buguni yaṅu.

5					
4					
3					
2					
1					
	Mulilo	Milimo miḍini	Tsiragodo	Zwiwo zwa maḍini	U ṭhuphiwa ha vhana

Shumisani uyu mepe wa mihumbulo uri u ni thuse ni tshi pulana atikili yaṅu.

Nwalani ṭhoho ya mafungo ya atikili yaṅu		
<i>Ho bvelela mini?</i>	<i>Zwo kwama vhonny?</i>	<i>Zwo bvelela lini?</i>
<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>	<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>	<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>
<i>Zwo bvelela ngafhi?</i>	<i>Ndi nga mini zwo bvelela?</i>	<i>Zwo fhela nga nḍila ifhio?</i>
<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>	<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>	<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>

Humbelani khonani a dzudzanye atikili yaṅu. Ni kone u ita ndulamiso he zwa tea, ni n'wale atikili tshikhalani tshi re kha siaṭari ḷi tevhelaho.

Duvha:

Kha ri n̄wale

N̄walani atikili yaṅu nga vhudele tshikhalani tshe na n̄ewa.

Dzina la gurann̄a	Duvha
N̄divhadzafhethu	
N̄divhadzamuṅwali	Phara ya marangaphan̄a
N̄walani mafhungomaitei (nyusi) aṅu	
Olani nyolo i no amba nga atikili yaṅu	
Olani nyolo i no kwama atikili	
N̄walani khephusheni	

Kha ri vhale

Maipfi a re **tsumbandila** kana a re **t̥hoho** a wanala nga n̄tha ha siaṭari a ni vhudza uri maipfi a u thoma na a u fhedzisela kha siaṭari ligede ndi afhio.

Ipfi ɭa u thoma ɭo swifhadzwaho ɭi pfi ndi **ipfi ɭa u ɭala**. Ipfi ɭa u ɭala ɭi ganndisiwa ɭo swifhadzwa.

Nga fhasi ha ipfi ɭa u ɭala hu na ipfi ɭo n̄walwaho nga maɭederedanzi ɭa swifhadzwa ɭi tshi sumbedza lushaka lwa thinwaipfi na u sumbedza uri ipfi ɭi kha vhuthihi kana v̄hunzhi. ɭi ri vhudza uri ipfi ndi dzina, ɭiiti, ɭiṭanganyi, nzw.

Dikishinari i ri vhudza t̥halutshedzo dza maipfi na uri a buliwa nga n̄gilage. Maipfi a dikishinari o vhekanywa a tshi tevhekana nga ngona ya aɭifabethe.

heneḥfa

a

heneḥfa

ɭIḐADZISI Heneḥfa ɭi shumiswa kha u sumba fhethu he muthu a ima hone, hu re tsinitsini na muambi.

Ndi ɖo ima heneḥfa nda lindela.

b

heneḥfaja

ɭIḐADZISI Heneḥfaja ɭi shumiswa kha u amba fhethu he zwithu zwa vhuya zwa bvelela kana u wanala hone.

Ndo i wana heneḥfaja he na vha no i sia hone.

c

d

e

f

g

Hh

i

j

k

l

m

n

o

p

q

r

s

t

u

v

w

x

y

z

93

heneḥfano

ɭIḐADZISI Heneḥfano ɭi shumiswa kha u sumba fhethu he muthu a ima hone, hu re tsinitsini na muambi.

Ndi heneḥfano he nda i wana no i vhea hone.

hetshi

ɭISALA Hetshi ɭi shumiswa kha u sumba tshithu tsha dzina ɭa kiɭasi ya 7 tshi re kha vhuimo ha u thoma ha masumbi. Hu re tsinitsini na muambi.

heyo

ɭISALA Heyo ɭi shumiswa kha u sumba tshithu tsha dzina ɭa kiɭasi ya 9 tshi re kha vhuimo ha v̄huvhili ha masumbi.

Heyo bugu ndi yanga

hingo

DZINA Hingo ndi v̄hurala (tsh̄it̄iretsha) tshe tsha vha tshi shumiswa musalauɭa tsha u hwala mulwadze kana mufu.

Ro vha v̄hona musi vha tshi fhira vho hwala mufu nga hingo.

hobalala

ɭIITI 1 Hobalala zwi amba u kokodzela thumbu ngomu.

Imani no hobalala uri ni kone u gunubedza gunubu zwavhuḑi.

ɭIITI 2 Hobalala zwi amba u hwetekana ha thumbu yo dzhenela ngomu zwi tshi itiswa nga n̄ɖala.

Zwa konḑa lwe a vho tshimbila o hobalala nga n̄ɖala a tshi pepeleka.

ifa

DZINA Ifa ɭi amba thundu, thakha kana n̄ɖivho ye muthu kana v̄hathu vha sielwa nga muṛwe muthu o lovhaho.

Vho mu siela ifa ɭa madanga a kholomo na mbudzi.

ɭja

ɭISALA ɭja ndi ɭisalal̄isumbi ɭi no sumba vhuimo hune tshithu tsha dzina ɭa kiɭasi ya 4 na 9 ɭa vha khaho. Ndi vhuimo ha v̄huṅa u bva kha muambi.

Miri ɭja ndi ya malume Vho Mamaṭho. Kholomo ɭja ndi ya mboho.

ɭji

ɭISALA ɭji ndi ɭisalal̄isumbi ɭi no sumba he tshithu tsha dzina ɭa kiɭasi ya 5 tsha vha khaho. Ndi vhuimo ha u thoma. Hu re tsinitsini na muambi.

ɭiḑu ɭji ɭo naka v̄hukuma.

ɭjo

ɭISALA ɭjo ndi ɭisalal̄isumbi ɭi no sumba he tshithu tsha dzina ɭa kiɭasi ya 5 tsha vha khaho. Ndi vhuimo ha v̄huvhili u bva kha muambi.

ɭiḑu ɭjo ɭo naka v̄hukuma.

Kholomo ino ndi ya mboho.

ima

ɭIITI Ima ɭi amba u vha fhethu huthihi hu si na u ya phanḑa na murahu.

Ndo ima ndo lindela u pfa vhone.

imba

ɭIITI Imba ɭi amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi ɭi tshi ita miungo.

A tshi imba zwi a takadza v̄hukuma ngauri u na ipfi ɭavhuḑi.

iyo

imbana

LIITI Imbana li amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi li tshi ita miungo fhedzi zwi tshi itwa nga vhathu vhavhili vha tshi itana nyito i no fana, ya u imba.

Vhoiwe na ita zwa u imbana ni do bva ni tshi lwa.

imbanani

LIITI Imbanani ndi liiti li no shumiswa kha limudi la ndaelo. Zwi vha zwi tshi amba uri vhathu vha ite nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi li tshi ita miungo. Vha tshi khou itana iyi nyito nga ngila i no fana.

Inwi vhana imbanani ri vhone uri ndi nnyi a no kona.

imbani

LIITI Imbani ndi liiti li no shumiswa kha limudi la ndaelo. Zwi vha zwi tshi amba uri uyu muthu o newa ndaela ya uri a ite nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi li tshi ita miungo.

Vhoiwe imbani ni tshi sumbedza uri no takala

imbela

LIITI Imbela li amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi li tshi ita miungo fhedzi zwi itwa musi muñwe muthu a tshi khou itela muñwe muthu nyito ya u imba.

Ro vha ri tshi khou imbela vhakalaha luimbo.

imbelana

LIITI Imbelana li amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi li tshi ita miungo fhedzi zwi itwa nga vhathu vhavhili vha tshi itelana nyito i no fana, ya u imba.

Vhathu vha khou imbelana nyimbo dza u takadza.

imbelanani

LIITI Imbelanani ndi liiti li no shumiswa kha limudi la ndaelo. Zwi vha zwi tshi amba uri vhathu vhavhili kana vhanzhi vho newa ndaela ya u itelana nyito ya u vula milomo ha pfala ipfi li tshi ita miungo.

Vhathu vha hashu, imbelanani nyimbo dzi no takadza.

imbisa

LIITI Imbisa li amba nyito ya musi muthu a tshi ita uri muñwe muthu kana vhañwe vhathu vha vule mulomo hu pfale ipfi kana maipfi li/a tshi ita miungo.

Vhala munna a vha koni zwone u imbisa. Na u wina vho wina.

imbisana

LIITI Imbisana li amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi li tshi ita miungo fhedzi zwi itwa nga vhathu vhavhili vha tshi itisana nyito i no fana, ya u imba.

Vhana vha khou tamba vha tshi imbisana zwidade.

imbisanani

LIITI Imbisananani ndi liiti li no shumiswa kha limudi la ndaelo. Zwi vha zwi tshi amba vhathu vhavhili kana vhanzhi vho newa ndaela ya u itelana nyito ya u vula milomo ha pfala maipfi a tshi ita miungo.

ino

LISALA Ino ndi lisalajisumbi li no sumba hune tshithu tsha dzina la kilasi ya 4 na 9 tsha vha khaho. Ndi vhuimo ha u thoma hu re tsinitsini na muambi.

Miri ino ndi ya malume Vho Mamaṭho. Kholomo ino ndi ya mboho.

iyo

LISALA Iyo ndi lisalajisumbi li no sumba he tshithu tsha dzina la kilasi ya 4 na 9 la vha khaho. Ndi vhuimo ha u thoma hu re tsinitsini na muambi.

Miri iyo ndi ya malume Vho Mamaṭho. Kholomo iyo ndi ya mboho.

Ṭhalutshedzo i amba nga zwine ipfi la amba. Musi ipfi li tshi amba zwithu zwi no fhira zwivhili, ṭhalutshedzo dzaḷo dzi a nomboriwa. Lavhelesani ṭhalutshedzo ya hobalala.

li

j

k

l

m

n

o

p

q

r

s

t

u

v

w

x

y

z

Dziñwe ṭhalutshedzo dzi na tsumbo ya fhungo line la sumbedza uri ipfi li shumiswa nga ndilade.

Kha ri n̄wale

Dzhenisani ipfi lone u itela u fhedzisa mafhungo.

ndo tsho	Tshikolo _____ bva ri sa athu fhedza mushumo. N̄ne _____ takala uri no vhuya.
ro kwo	Rine _____ uri ro wina metshe. Kutukana _____ nwa pharafeni kwa lwala.
li u	Ene _____ swika zwavhuḍi hayani tshifhinga tshoṭhe. Pfeṇe _____ tibula tombo la wana phame.
ri tshi	Rine _____ vhathu vha no pfana na u vhalala. Tshikolo _____ dzhena nga matsheloni ndi tshee na khofhe.
u ḍo ku ḍo	Ene _____ vhuya tshikolo tshi tshi vula. Kuṇoni _____ fhufha kwa tumba n̄tha ha ṭhanga.
sha a	Maivha _____ fhufha e manzhi. Tshisibe _____ Ndavhe tsho fhelela.
vha ḍo zwi ḍo	Vhasidzana _____ tamba netibolo nga matsheloni. Zwikolo zwoṭhe _____ ṭaṭisana vhege i ḍaho.
lu vhu	Vhurotho ha unda _____ na munukho u sa takadzi. Luvholelala _____ a vhavha.
dzo lo	Gole _____ nisa mvula nnzhi. Ngilasi dza makhulu _____ kwashiwa nga Rudzani.

Kha ri n̄wale

Fovnu dzanga dza tsiredzo

Wanani nomboro dzone ni dzi n̄wale.

Mapholisa	10111
Ambulentse	10177 112 arali ni tshi khou shumisa seḷefounu
Sentha ya milimo	Gauteng: 0800 111 229 (mahala) KwaZulu-Natal: 0800 333 444 (mahala) Maṅwe mavundu: 021 9316129
Zwa vhana	0800 055 555 (mahala) 0800 123 321 (mahala kha awara dza 24)
Dza vhabebi vhangana	
Dza muthu ane nda mu fulufhela	
Dzinwevho	

Kha ri n̄wale

Tumani phere dza mafhungo ni tshi shumisa l̄ithihi la maipfi a tevhelaho. N̄walani mafhungo aṅu tshikhalani tshe na n̄ewa.

nahone

ngauri

uri

fhedzi

Ntakadzeni u pfana na dzhusi ya maswiri.

U pfana na dzhusi ya manngo.

Ro pfulutshela tsini na tshikolo.

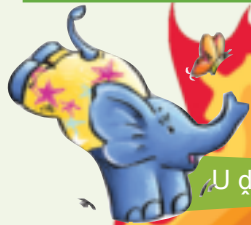
Ndi kone u ya tshikoloni nga milenzhe.

U dzulela u xela.

Ha na mepe.

Ndi pfana na u vhala bugu.

A thi pfani na u vhala dzikhomiki.

U d̄iphina

Thusani mudzimamulilo uri a kone u wana n̄ṅu i no khou swa.

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso na thoho ya bambiri ja u shumela ili ni rere uri ni vhona u nga tshiṭori itshi tshi amba nga mini. Tshimbidzani maṭo (u sikima) kha tshiṭori nga u vhala mutaladzi wa u thoma na wa u fhedza kha pharagirafu inwe na inwe.

Lingedzani u humbula uri ni nga dipfa nga ndila ifhio arali ni nwana muswa tshikoloni tshiswa.

Kha ri vhale

Vhalani tshiṭori itshi ni kone u fhindula mbudziso dzi no tshi tevhela.

Jojo zwithu zwo vha zwi si khou mu tshimbilela tshikoloni. “Ndi nga mini ndo pfulutshela tshikoloni itshi?” ndi ene a tshi amba e eṭhe musi tshifhaṭuwo o tshi dzumba nga zwanḁa. “Havha vhana vha fhanu vha a kola!”

Mahola, Jojo o vho tea u ya a dzula na khotsi awe Gauteng. O vho tea u sia mme awe na khaladzi awe Limpopo. A dovha a tea hafhu u furalela kukolo kwa hawe kuṭuku, na khonani dzawe dzoṭhe. Zwino u vho dzula Johannesburg nahone u dzhena tshikoloni tshihulwane tshi re na vhana vha 1 000.

Musi Jojo a tshi tou swika lwa u thoma tshikoloni tshiswa, vhana vha hone vha sokou mu zwondolola. O vha a sa koni u amba Luisimane (English) zwavhuḁi ngauri o vha a sa lu ambi ngei tshikoloni tshawe tsha kale. Vhana vha mu kolela ngauri o vha e mupfufhi nahone a tshi ambara ngilasi dza maṭo ndenyandenyana. Tshikoloni tshawe tsha kale vhana vho vha vha tshi ṭanganedzana vha sa londi mbonalo ya muthu. A dovha a ṭuvha khonani dzawe na u pfa a sa shushedzwi nga tshithu. O vha o ṭuvha mme awe na kukaladzi kwawe.

Muṇwe na muṇwe afha tshikoloni tshiswa u vhone e muhulwane khae nahone vha tshi kona mitambo.

Naho Jojo o vha a sa tamba bola ya milenzhe, o vha a tshi ḁivha zwinzhi ngayo. O vha a tshi dzulela u ṭalela mimitshe mihulwane kha TV. O vha a tshi ḁivha vhatambi vhoṭhe na mimetshe ine vha tamba. Mitambo zwo vha zwi si tshithu tshihulwane tshikoloni tshawe tsha kale, naho zwo ralo, vhabebi vha Jojo vho vha vha si na tshelede ya u mu rengela khokho dza bola. Fhedzi afha tshikoloni tshiswa, mitambo ndi hone makwandani! Arali u tshi kona mitambo wo vha u tshi dzhiwa u muthu. Arali u sa koni mitambo u dzhiwa sa luvhedzelele kana tshimuṇabugu.

Liṇwe ḁuvha nga masiari, musi vhana vho ya midavhini, Jojo a ḁiimela e eṭhe o vha sedza, a tou tama arali o vha e na tshivhiti tsha u ya a tamba navho. Fhedzi a si ye. A mbo ḁi dzhena ndila ya u ya hayani e eṭhe.

A fara ndila ya nga maḁuvha ine ya pfuka buroho, ya fhira tsini na

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri maṇwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maṭo (u sikima) kha siaṭari ni wane uri ni ḁo vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pfesesi phara iyi, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleni nṭha.

vhengele ǀa zwithu zwa mitambo, ya fhira tsini na Wimpy ya kona u khauledza mudavhini. Ndi musi Jojo a kha ǀi tou bva u pfuka buroho musi a tshi imiswa nga kugwada kwa vhashengedzi.

Muñwe wa avha vhatukana a gavha mukhwama wa Jojo. Vhatukana avha vha thoma u posana nga mukhwama uyu. Zwenezwo Bruce, muñwe wa vhatukana vhahulwane afho tshikoloni, a mbo ǀi thefula ngilasi dza Jojo. A dzi doba a shavha nadzo. Jojo a mu luvhelela uri a dzi vhuise. “Hee, wahashu, a thi koni u vhona ndi si na ngilasi,” u a vhidzelela. Fhedzi Bruce a mbo ǀi dzi posa fhasi badani. Jojo a kotama a dzi doba. Ho ngo ǀoǀou kholwa maǀo awe. O vha o humbula uri dzo kwashekana, fhedzi dzo vha dzi tshee dzo raǀa. Zwo thusa ngauri dzo vha dzo wela nǀha ha khadibogisi ǀe ǀa dzi tsireledza dza si kwashee.

Jojo a doba mukhwama wawe na mangilasi, a dobavho na ǀǀa khadibogisi.

ǀo vha ǀi tshi lemela. A ǀi dzinginyisa. Hu pfala hu na tshinwe tshithu ngomu!

Kha ri ñwale

Vhambedzani vhutshilo ha Jojo ha ngei murahu na ha zwino.

	Zwe ha vha hu zwone kale	Zwine ha vha zwone zwino
Vha hawe	O vha a tshi dzula na mme awe na kukaladzi kwawe.	U vho dzula na khotsi awe.
Tshikolo		
Luambo		
Khonani		
Mitambo		
Vhuǀipfi		

Kha ri ñwale

Kha ri tambe ǀitambwa

Ambani ngauri ni vhona u nga tshiori tshi ǀo fhela nga nǀila ifhio. ǀisikeleni kufhelele kwatsho ni ite ǀitambwa ǀakwo.

Ñwalani magumo a tshiori.

Kha ri vhale

Vhalani tshiṭori tshoṭhe. Musi ni tshi khou tshi vhala, wanani uri ndi nnyi vhutshiloni ane a vha na tshiṭori tshi re na kufhelele ku no fana na kwonoku.

Jojo a dovha a dzinginyisa liḽa bogisi. A li rembulusa lunzhi, a tshi lingedza u vhona uri ndi ḽa nnyi. A li vula a tshi tata a mangala nga ngomu hu na khokho ya mulenzhe wa tsha u ḽa. A ṽingaṽinga uri a vhone uri bogisi li nga vha ḽo wiswa nga nnyi. A mbo ḽi edzisa khokho iyi ya tsha u ḽa ya vha i tshi mu eḽana kwakwakwa. “A zwi thusi tshithu, musu,” ndi ene a tshi ḽivhudza. “Ndi khokho nthihi fhedzi!”

Nga tshenetsho tshifhinga muṽe wa vhengele ḽa zwithu zwa mitambo a mbo ḽi posa iṽwe khokho. “Hezwi zwienda a zwi tsha rengisea,” u ralo a tshi vhudza Jojo. “Ndi zwine vharengi vha edzisa ngazwo,” u ralo. “Phere hei ndi ṽhukhu lune ya sa ḽo vuwa yo rengwa.”

Jojo a mbo ḽi doba tshiḽa tshienda. Yo vha i khokho ya mulenzhe wa monde, mungana wa ḽa iṽwe. “Zwi a nnyeḽana, wee!” ndi ene a songo takala zwone, a tshi khou vhofha thambo.

“Izwo ndi dzaṽu!” hu amba murengisi. “Hu khou ḽa tshiṭoko tshiswa matshelo, nahone ṽamusi Big Ben, mutambimakone wa kiḽabu ya Bears ya England, u khou ḽa u vhambadza vhengele ḽanga. Ndi khou laṽa zwithu zwa kale.”

Nangoho Big Ben a vha u a swika na zwenezwo.

“Ni ri mini muṽhannga?” ndi ene a tshi amba na Jojo. “Ndi ḽo vha ndi tshi khou ṽhireina thimu ya tshikolo tshiṽaraṽani tshi tevhelaho. Ni ḽo ḽa?”

“Ndi nga si kone, muṽe wanga” ndi Jojo a no ralo. “Nṽe a thi koni u tamba bola. Ngoho ndi ya uri a thi na tshine nda kona.”

“A si zwone, ni pfi nnyi?” Big Ben u a vhudzisa.

“Jojo.”

“Au, Jojo, ni ḽo mangadza vhathu!” Musi Jojo a tshee o mangala, Big Ben o mbo ḽi mu fheletshedza vha pfuka buroho vha dzhena mudavhini.

“U khou ṽoḽa mini fhano iwe?” ndi khoutshu (mugudisi) a tshi vhudzisa, o lavhelesa Jojo.

“Jojo o ḽa na nṽe nahone u na nṽe,”

Ndi Big Ben a no ralo. “Iḽani Jojo, ndi khou ṽoḽa

ni tshi dzhena mudavhini na tamba sa mutambi wa phurofeshinaḷa. Ni sedzese bola, nahone ni elelwe, ni na khokho dza manditi.”

Jojo a ambara ngilasi dzawe a enda a tshi ḡirivhula bola a tshi tsa na mudavhi.

Zwo vha zwi tshi nga khokho idzi dzi khou mu langa. A ḡirivhula a raha lwe gogo ḷa thoma u vhidzelela” Jojo! Jojo!”

Jojo a humpa bola.

“Kha ri ye, Jojo, shumisani khokho dzaḡu dza manditi!” Ndi Big Ben a tshi vhidzelela.

Jojo a mbo ḡi kora, a dovha hafhu.

Bib Ben a fara Jojo kha shaḡa a ri, “No shuma, muḡhannga. Ni a kona u shumisa khokho dzaḡu. Ni songo ima u ita ḡowendḡowe.”

Bruce na vhaḷa vhaḡwe vhashengedzi vha sokou mu sedza. Zwa vha konḡela u zwi kholwa.

“Jojo,” hu amba Big Ben, “Zwi tou nga ndi inwi mutukana a no funeswa e eḡhe hafha fhethu, fhedzi tshihulwane ndi uri inwi ni ḡidzhia ni muthuḡe vhutshiloni,” u ralo a tshi khou sumba ḡhoho.

Na khoutshu a pfa o mangala. “No tamba. Jojo. Ni ḡo ri dzhoina?” a tshi vhudzisa.

“Ndi nga si kone, Vho Khoutshu,” hu fhindula Jojo “ Ndo luga ndo rali.”

“Tshihulwane ndi uri inwi ni ḡidzhia ni muthuḡe vhutshiloni,” ndi ene a tshi ḡihevhedza.

U bva wonoyo musu, nditsho tshine a ita, ndifho hune a ya, Jojo o ḡi dzula a tshi nga muthu o ambaraho khokho dza manditi.

Kha ri ambe Vhambedzani bvumbo **dza Bruce** mushengedzi na **Big Ben** mutambi wa bola.

⚽ Ri zwi ḡivha nga mini uri Big Ben ndi muthu a re na vhuthu?

⚽ Wanani ni talele mafhungo a re tshiḡorini itshi a no sumbedza uri Big Ben ndi ene we a ḡuḡuwedza Jojo.

Kha ri nwale

Vhalani tshiṭori tsha **khokho dza** Jojo nga vhuronwane ni talele leḽere li re tsini na phindulo yone.

Ndi nga mini Jojo o vha a songo takala musi tshiṭori tshi tshi thoma?

- A O vha a si na khokho.
- B O vha a songo nangiwa kha thimu.
- C O vha a sa koni bola ya milenzhe.
- D Vhatukana vhahulwane khae vho vha tshi mu shengedza.

Ndi nga mini murengisi vho laṭa khokho?

- A Dzo vha dzo ṭahala.
- B Ho vha ho sala khokho nthihi fhedzi.
- C Vho vha vha si tsha dzi funa.
- D Dzo vha dzi si tsha rengisei nga uri dzo vha dzi dza u edzisa ngadzo.

Mulaedza muhulwane wa itshi tshiṭori ndi ufho?

- A U tea u tinya khakhathi
- B U fanela u vha na lutendo kha iwe mune
- C U tea u lwa na vhashengedzi
- D U songo fulufhela muthu

Nḽila ya Jojo ya u ha hayani i bva nga ngafhi?

- A Burohoni, Wimpy, vhengeleni la zwa mitambo, mudavhini
- B Burohoni, Wimpy, vhengeleni la zwa mitambo, mudavhini, Wimpy
- C Burohoni, Wimpy, vhengeleni la zwa mitambo, Wimpy mudavhini
- D Wimpy, vhengeleni la zwa mitambo mudavhini, burohoni

Zwino itani thiki (✓) kha maipfi ane a ṭalutshedza mvumbo ya Big Ben na ya Bruce.

Big Ben

vhulenda	✓	mbilummbi
vhutali		tsilu
dakalo		mudziatsinyuwo
u thusa		vhutshivha
muhali		goswi
nungo		u thengathenga

Bruce

vhulenda		✓	mbilummbi
vhutali			tsilu
dakalo			mudziatsinyuwo
u thusa			vhutshivha
muhali			goswi
nungo			u thengathenga

Nwalani mafhungo mavhili a no amba nga zwe Big Ben a ita zwe zwa khuthadza mbilu ya Jojo.

1

2

Duvha:

Vhudiipi ha Jojo ho shanduka nga ndila ifhio musi tshitori tshi tshi aluwa?

Mathomoni a tshitori Jojo o pfa

ngauri

Musi tshi tshi fhela

Kha ri n'wale

Didzhieni hu inwi Jojo. Nwalani tshinwalwa tsha dayari ni tshi sumbedza zwe zwa bvelela kha inwi uyu musi. Thomani nga vhuḍipfi ha Jojo kha tshipiḍa tsha u thoma tsha tshitori ni kone u ṭalutshedza uri ho bvelela mini musi Big Ben a tshi ṭuwa na Jojo mudavhini. Nwalani tshinwalwa itshi tshi kha tshifhinga tsho fhiraho, ni tshi shumisa muthu wa u thoma.

Dayari yanga

Duvha:

Handwriting practice lines consisting of multiple horizontal blue lines.

Kha ri n'wale

Dzhenisa maḡadzisi a digirii ane a khou ṭahela.

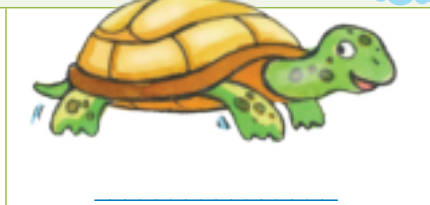
Maḡadzisi a digirii

Ni vho zwi ḡivha uri **Maḡadzisi a digirii** ndi ipfi ḡi no ri vhudza zwinzhi nga ḡiti. **Maḡadzisi** a a shumiswa na kha u vhambedza zwithu.

- Ri ṭuma -esa kha maiiti ri tshi vhambedza nyito ya zwithu zwiwhili.
- Ri ṭuma -esesa kha maiiti ri tshi vhambedza nyito ya zwithu zwi no fhira zwiwhili.

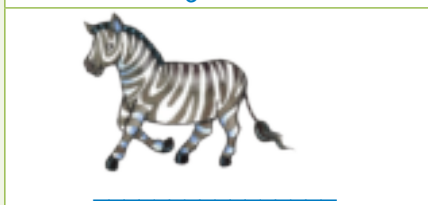
ongolowa

_____

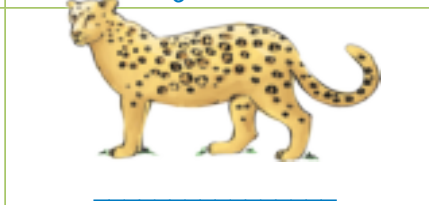
ongolowesa

_____

luvhilosa

_____

Kha ri n̄wale

Didzhieni ni Jojo. Ni khou ya u n̄walela khonani yaṅu wa ngei tshikoloni tsha mahayani tshe na vha ni tshi dzhena khatsho ni sa athu ya Johannesburg. Luñwaloni lwaṅu, ṭlutshedzani uri tshikolo tshiswa tsho tou itisa hani. Ni kone u ṭlutshedza zwe zwa bvelela musi we na wana khokho ntswa.

Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulana luñwalo lwaṅu.

1

Blank writing lines for step 1.

2

Blank writing lines for step 2.

3

Blank writing lines for step 3.

4

Blank writing lines for step 4.

Duvha:

Kha ri n̄wale

Zwino shumisani mepe wa mihumbulo waṅu kha u n̄wala luṅwalo lwa Jojo a tshi n̄walela khonani ya tshikoloni tsha kale.

Shumisani mepe wa mihumbulo waṅu na zwifanyiso na tsivhudzo ye ra ni fha i re kha phara iṅwe na iṅwe. N̄walani luṅwalo ulu nga vhudele kha siaṅari ili.

N̄walani ḍirese

Duvha

1

wanga

Bulani uri no ḍipfa hani musi ni tshi ṅuwa afho muḍanani.

2

Ṭalutshedzani tshikolo tshaṅu tshiswa, vhana vha hone na uri no ḍipfa hani.

3

Ṭalutshedzani uri ho bvelela mini musi vhashengedzi vha tshi ni dzhiela ngilasi dzaṅu.

4

Ṭalutshedzani nḍila ye Big Ben a ni thusa ngayo a tshi ita uri ni pfe ni khwiṅe vhutshiloni.

Waṅu khonani

N̄walani dzina ḵa muṅwali wa luṅwalo

Kha ri vhale

Namusi ndo tamba metsheni wa bola ya milenzhe. Ro wina 3-0. Ro no fhedza mme anga vho ri isa Wimpy. Ndo swika nda la bega na matshipisi. Ro t̄angana na Vhonani na kukaladzi kwawe.

U bva afho, nga awara ya vhuṅa nga masiari, ro ya u dala ha muzwala wanga Cecily. Ro swika ra tamba khirikhethe murahu ha nṅu. Ndo rwa six a fhedza o mmvisa. Ro d̄iphiṅa.

Thomani fhungo l̄inwe na l̄inwe nga ipfi la libulatshifhinga.

Ni shumise muthu wa u thoma "Ndi/ndo/nda"

Ni ambe nga nnyi/ vhonnyi, lini, ngafhi na mini.

Kha ri vhale

Vhalani dayari ye ya ṅwalwa nga khonani ya Jojo wa ngei muḍanani, musi no no fhedza, vhalani tshinwalwa tsha dayari tshe tsha ṅwalwa nga Lutendo, iṅwe khonani ya Jojo.

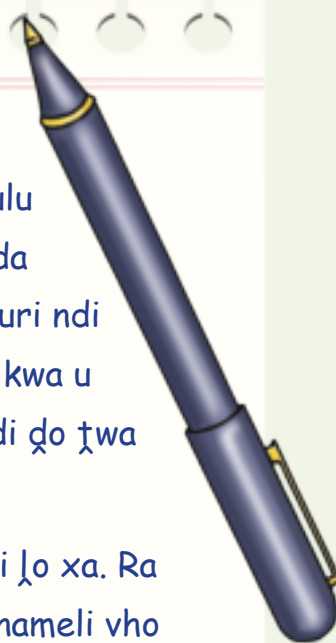

Dayari yanga

Namusi ndo buba sa nga misi. Nda thusa makhulu wanga u ka maḡi bommbini nda kona u gidima nda namela bisi. Ndo pfa mbilu yanga i tshi vhavha uri ndi tea u ya tshikoloni ngauri ndo ṅewa kumangana kwa u naka nga muhura washu zwino ndo vha ndo ri ndi ḡo t̄wa nakwo.

Musi ri ṅḡilani, mureili wa bisi vha wana uri vhili lo xa. Ra tea u ima uri ri dzhenise l̄inwe. Vhunzhi ha vhanameli vho vha vho sinyuwa ngauri vho vha vha tshi ḡo lenga u swika mishumoni. Vho pfa zwo vha sinyusesa musi mureili vha tshi ri a vha na tshipere zwino zwi ḡo dzhia awara na hafu uri bisi ya u imela iyi i swike. Nṅe a zwo ngo vhuya zwa ndina. Ndo humela hayani nda vha ndi tshi khou tamba na tshimangana tshanga.

Sara

Dayari yanga

Ndo diphina namusi. Ro fara lwendo lwa tshikolo lwa u ya *Cradle of Humankind* ngei vunduni la Devhula Vhukovhela. Zwo ri dzhiela awara yothe u bva Pretoria. Ro vhona Mapako a *Sterkfontein* na fhethu he fosili dza "Mrs Ples" na "Little Foot" dza waniwa hone. Hu na fosili kana mihangarambo ine ya vha na vhukale ha mirwaha ya 3,3 miliyoni. Hezwi zwi ita uri duvha le nda bebwa ngalo li nge a li na mushumo.

Ho bora lwendo lwa u humela hayani. Lwendo lwa hone lwo vha lu lulapfusa nahone ndo vho thoma u pfa phepho. Ndo khakha nga u hangwa dzhesi yanga ya tshikolo henengei he ra vha ro ya hone, zwino ndo ri u swika hayani mme anga vha ntsemesa.

Charlie

Kha ri n̄wale

Dzulelani u n̄wala dayarini kha maḍuvha mararu a tevhelaho. N̄walani zwe na ita ḍuvha l̄inwe na l̄inwe, zwe na ḍipfisa zwone, ni kone u n̄wala nga madakalo na zwe zwa ni dina.

Dayari yanga

Ḍuvha:

Datumu

Dayari yanga

Ḍuvha:

Datumu

Dayari yanga

Ḍuvha:

Datumu

Kha ri n̄wale

Madadzisi

Dzhenisani tshivhumbeo tshone tsha maipfi a re kha zwitange ni tshi fhedzisa mafhungo a re afho fhasi.

Mushengedza vhaŋwe u na (luvhilo) u fhira Jojo.

Ndi ɔo shuma (maand̄a) uri ndi kone u phasa.

Ntakadzeni u dzula (muɔi) wa fhasi.

Sarah u ya tshikoloni (bisi) nga Lavhuvhili fhedzi.

Rifilwe a tshi vhuya tshikoloni (masiari) u namela bisi.

Vhana vha dzula (kiḷasi) vho lindela mudededzi.

Ri tshi pfuka buroho ya fhaḷa (mulambo) ro thoma u imba.

Ha pfali ngauri u amba (u ṭavhanya) .

Kha ri n̄wale

Zwino sedzani madzina a mbeu na ṭhukufhadzo ya madzina.

Khethekanyani maipfi a bve madungo ni bule uri hu na madungo mangana kha ipfi ḷiṅwe na ḷiṅwe. Ni kone u bula uri ḷo dzina ndi ḷa mbeu kana ndi ḷo ṭukufhadziwaho naa.

tshi/bu/dza/na	4	ṭhukufhadzo ya dzina
budzwana		
dzothwana		
kutukana		
mbilwana		
dilwana		
ngwana		
dzugudana		
godzwana		
muɔana		

Arali ra nga ṭuma mutshila
-na kha matsinde kana midzi
ya madzina ri vha ri tshi khou
sumbedza mbeu ya dzina ḷo
kana ri tshi khou ḷi ṭukufhadza.

Kha ri n̄wale

Maḡadzisi a fhethu

Maḡadzisi a fhethu a ri vhudza hune zwithu zwa vha hone. Dzhenisani maḡadzisi a fhethu ni tshi fhedzisa mafhungo aya. Ni tea u shumisa ipfi luthihi fhedzi.

tsini

ngomu

nḡa

mirini

hoṭhehoṭhe

u mona na

Ni songo tambela nḡuni. Iyani ni yo tamba _____ .

Ndo sedza _____ ndi si tshi wane.

Dzhenani _____ nḡuni ni litshe u ima mvulani.

Zwiḡoni zwi fhaṭa zwiṭaha _____ .

Iḡani ni dzule _____ na nḡe, muḡuhulu wanga.

Vho ṭavha mirosi _____ luvhondo lwa luhura _____ .

Mafurase a madzina

Vhalani mafurase a madzina ni kone u fhedzisa fhungo ḡinwe na ḡinwe nga nḡila i no takadza.

Bugu ya Hulisani yo hulesa.

Tshikeitibodo tsha Mandu _____ .

Sekhasi _____ .

Musi tsho vala _____ .

Baisigiri yanga _____ .

U tamba mitambo _____ .

U namela tshidimela _____ .

Mafhungodavhi a madzina

Kha ri ñwale

Fhedzisani mafhungo haya.

Ndi bugu ya nnyi? A thi ñivhi uri ndi bugu ya nnyi.

U dzula ngafhi? A thi ñivhi _____.

Uyu muthu u pfi nnyi? A thi ñivhi uri _____.

U ðo swika lini? A thi ñivhi uri _____.

Itshi ndi mini. A thi ñivhi uri _____.

Uyu ndi nnyi? A thi ñivhi uri _____.

Masala a mbuelamurahu

Ni kha ñi elelwa uri masala a mbuelamurahu ndi afhio? Ri shumisa masala a mbuelamurahu arali ñefhungo na tshiiwa zwa ñiiti zwi muthu muthihi/tshithu tshithihi. Tsumbo: Ene o ñwalela ene muñe luñwalo.

Dzhenisa ñithihi ña aya masala a mbuelamurahu ni tshi fhedzisa mafhungo.

riñe vhañe

kwone kuñe

tshone tshine

inwi muñe

vhone vhañe

inwi vhañe

nñe muñe

ene muñe

1 Ngauri a ni na ñdevhe, ndi ðo ñipfela _____.

2 Tshimange tsho gonya muri. Tshi ðo tsa _____.

3 Ri na vhuñali. Ri ðo fhañta phazili _____.

4 Havha vhana vho funzwa vhukuma. Vha ðo shuma mbalo dzoñthe nga _____.

5 Vhoiwe zwi iteni _____ ni litshe u vhudzisa riñe.

6 Ho swika he nda ñivhudzisa _____ uri zwi khou itea zwavhukuma naa.

7 Ndo pfa nga _____ wa mafhungo.

8 Kusidzana ku ri kwo tou fula maberegisi _____.

Pulanani u nṵwala tshiṭori.

Kha ri nṵwale

Tshi ḁ amba nga mini?

Vhaanewa vhaḁulwane vha ḁ vha vhaḁhio?

Ni ḁ bvisela khagala maḁhungo aḁhio?

Ni kona u ita zwifhio?

NDI KONA	😊	☹️
u vhala u atikili ya gurannḁa.		
u vhala tshiṭori.		
u anetshela hafhu tshiṭori.		
u fhindula mbudziso dzo ḁisendekaho nga atikili dza gurannḁa.		
u fhindula mbudziso dzo ḁisendekaho nga tshiṭori.		
u shumisa maḁanganyi kha u ḁanganya maḁhungo.		
u nṵwala tshinṵwalwa tsha dayari.		
u nṵwala tshirendo.		
u nṵwala magumo a tshiṭori		
u nṵwala, u dzudzanya (editha) na sengulusa tshiṭori.		
u ita ḁhoḁisiso.		
u ḁalutshedza vhaanewa.		
u khethekanya maipfi a bva madungo.		
u topola maḁadzisi a fhethu na tshifhinga.		
u topola maitimatikedzi.		
u livhanya maipfi na maḁhambanyi ao.		
u livhanya maipfi na pḁanywa dzaao.		
u pulana u nṵwala luṵwalo.		
u pulana u nṵwala tshiṭori.		
u pulana na u nṵwala zwiṵwalwa zwa dayari.		
u humbulela maḁhungo a atikili ya dayari ndi tshi shumisa zwifanyiso na ḁhoho ya maḁhungo.		
u humbulela maḁhungo a tshiṭori ndi tshi shumisa tshifanyiso na ḁhoho.		
u ita ḁitambwa ḁa magumo a tshiṭori.		
u tshimbidza maḁo (u sikima) kha tshiṭori kana atikili ya gurannḁa.		
u pḁesesa zwiṵe ḁhoho dza maḁhungo dza amba.		
u shumisa maḁadzisi a digirii.		
u shumisa maḁanganyi kha u anganya maḁhungo.		
u shumisa maḁadzisi a mbambedzo.		
u shumisa maambiwa.		
u shumisa maḁhungodavhi a madzina.		
u shumisa mafurase a madzina.		
u shumisa masala a mbuelamurahu.		

Itani bugu yaṅu inwi muṅe kha masiaṭari 101-102. Kha khavara, nṵwalani dzina ḁa bugu. Nṵwalani dzina ḁaṅu nga fhasi ha dzina ḁa bugu, ngauri ndi inwi muṵwali. Olani tshifanyiso kha khavara. Zwino nṵwalani tshiṭori tshaṅu tshi re na mathomo, mutumbu na magumo.

KHAVARA YA NGA MURAHU

ZWI NO KWAMA MUŊWALI

Nwalani dzina laṅu

Minwaha yaṅu

Hune na dzula hone

8

Liga la 4: Gerani kha mutalo u songo ṭhukhuiwaho musi no no peretēdza bugu yaṅu.

KHAVARA

Olani tshifanyiso hafha.

Nwalani dzina la bugu hafha.

Nwalani dzina laṅu (ndi inwi muṅwali)

1

Liga la 1: Peṭani kha mutaladzi wo ṭhukhukanyiwaho.

5

Isani phanḁa na tshiṭori tshaṅu hafha.

Olani tshifanyiso hafha.

7

Nwalani mutumbu wa tshiṭori tshaṅu.

Olani tshifanyiso hafha.

Olani tshifanyiso hafha.

Olani tshifanyiso hafha.

Thomani u n̄wala tshiṭori tshaṅu hafha.

Fhedzisani tshiṭori tshaṅu.

2

7

3

9

Isani phan̄a na tshiṭori tshaṅu hafha.

Nwalani uri hu bvelela mini magumoni a tshiṭori.

Olani tshifanyiso hafha.

Olani tshifanyiso hafha.

Z Thero ya 8: Vhathu, fhethu na vhurendi

W
i**Themo ya 4: Vhege dza 5 - 6
U ya tshikoloni tshiswa****113 Gammba ya Vhana 104**

U vhala khungedzelo.
U rera nga mbudziso dzo
disendekaho nga khungedzelo.

**114 U elekanya nga
khungedzelo 106**

U nwala phindulo dza mbudziso
dzo disendekaho nga
khungedzelo.
U topola maiti na maḡadzisi.
U vhekanya maḡadzisi a tshi
sedza hani, lini na ngafhi.
U topola maiti one.

**115 U pulana khungedzelo
yaṅu inwi muṅe 108**

U ḡadza mepe wa mihumbulo wa
u dizaina phosiṭara i no khou
kungedzela lwendo lwa tshikolo a
tshi shumisa ṭhoho dze a ṅewa.
U ita phosiṭara a tshi shumisa
notsi dzi no bva kha mepe wa
mihumbulo.

**116 Zwitatamennde, mbudziso
na magarukela 110**

U topola maṭaluli na madzina.
U ita ndongazwiga mafhungoni
nga ṅḡila yone.
U topola maiti na maḡadzisi.

117 Phukha dza ḡaka 112

U vhala mafhungomatsivhudzi a
no amba nga phukha.
U thebuḡeitha phindulo dza
mbudziso dzo disendekaho nga
mafhungomatsivhudzi a no amba
nga phukha.
U livhanya maipfi na ṭhalutshedzo
dza.
U rera nga zwiṅwe zwa zwithu zwe
vha guda malugana na phukha.

118 Dizainani burotsha 114

U ḡadza tshipulaneli tsha u dizaina
phamfuḡethe i no amba nga
phukha.

U gera zwigeriwa a ita
phamfuḡethe, a tshi ṅwala
mafhungomatsivhudzi nga
vhudele.

**119 Siatari la tshigeriwa la
phamfuḡethe 115****Themo ya 4: Vhege dza 7 - 8
Vhana vha no fana na riṅe****120 U lavhelesa luambo 117**

U topola maiti na tshifhinga tsho
fhiraho na tsha zwino.

**121 Mutukana we a hana u
guda 118**

U vhala litambwa a tshi shumisa
mabvumbudzwa vhoṭhe na
muanetsheli.

122 U elekanya nga litambwa 120

U rera nga litambwa na mbudziso.
U nwala phindulo dzi fhindula
mbudziso dzi no kwama
litambwa.
U ola mabono mavhili a litambwa
a topola mubvumbudzwa
muhulwane.
U topola ppanywa.
U nwala manweledzo.
U topola maṭaluli.
U nwala ṭhalutshedzo ya
mubvumbudzwa.

123 U ṅwala litambwa 122

U ḡadza tshipulaneli tsha u ṅwala
litambwa fhasi ha ṭhoho dzo
ṅewaho.
U ṅwala litambwa nga vhuronwane
li tshi bva kha tshipulaneli.

124 Vhabvumbudzwa 124

U shumisa aḡitheresheni
kha u vhumba madzina a
vhabvumbudzwa vha re
matambwani.
U vhumba maipfi a tshi shumisa
anomatopia.

U dizaina phosiṭara a tshi
kungedzela matambwa.
U asesa phosiṭara dzoṭhe a wana i
no fhira dzoṭhe.

**125 Musidzana Tshirunzi u
vha muphulusi 126**

U vhala litambwa.
U rera nga tshiṭori.

**126 U elekanya nga
litambwa 128**

U ita litambwa la ḡirama.
U fhindula mbudziso dzo
disendekaho nga litambwa.
U topola mafhungodavhitsinde.
U fhedzisa mafanyisi.

Inwi ni wa tshipentshela. 130

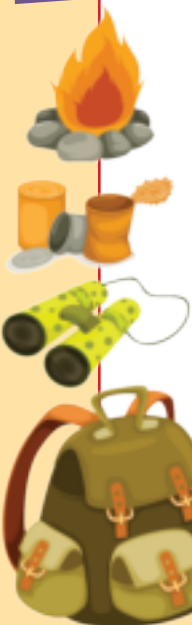

Kha ri vhale

GAMMBA YA VHANA ya khwinesa Afrika Tshipembe lothe

Super Kids Holiday Camp i ita uri vhana vha miṅwaha ya vhukati ha ya malo na ya fumimbili vha gammbe vha tshi ḍhiphiṅa nga u ita zwithu zwinzhi. Ḍinwaliseleni tshifhinga tsha holedei ya tshilimo uri ni ṭwe ni tshi ḍhiphiṅa gamm bani i re ḷodzhini ya phukha. Ni ḍo ṭhogomelwa nga tshigwada tsha vathu vha re na tshenzhemo vhane vha ḍo vha na vhuṭanzi uri no ḍigeḍa nahone ni khou ḍhiphiṅesa.

Ḍdani ni thetshela zwine vhanwe vha ita, ni wane khonani ntswa, ni vhone phukha na u bambela maḍini e ni sa a ḍowe! Tshihulwane ndi uri ni ḍhiphiṅe! Vhabebi vha ḍo vha vho navha milenzhe ngeno vhoiwe ni tshi khou tondiwa na U ḌIPHINESA!

Muñwe na munwe u na mukovhe!

DIPHINENI

U ora mulilo

U tshimbila vhusiku

Mitambo

Khasiji ya u fhufhela

U tandula nga goloji

U tielela zwiñoni

Vhutsila na zwilukwazwivhaqwa

U bambela

GAMMBA YA VHANA YONEYONE!

Vhana vha vhuva vha zwi thetshela a vha tsha tshou huma!

Founelani Kiddy Camp kha 20121 212 Mutengo: R300

Maḍuvha: U bva Musumbuluwo u swika Lavhuṭanu vhege inwe na inwe musi tshikolo tsho vala.

Ni ḍe na zwiambaro zwa u bambela zwanu, mapfura a ḍuvha na ngilasi dza ḍuvha.

Kha ri ambe

Lavhelesani khungedzelo iyi nga vhuronwane ni rere nga zwi tevhelaho ni na khonani yaṅu.

- Muñwali u ita mini uri a kunge dzangalelo la muvhali?
- Ndi thoho dzifhio dze dza swifhadzwa kana dza newa muvhala?
- Ni nga kona u wana zwigagarukela zwingana kha khungedzelo iyi?
- Ni vhona u nga ndi nga mini khungedzelo iyi i na zwifanyiso zwinzhi ngaurali?
- Ni vhona u nga khungedzelo iyi yo nwaletwa vhonny? Ni nga kha ḍi ita thiki kha zwibogisi zwinzhi. Bulani tshiitisi tsha uri ni ite thiki tshibogisini itsho.

Vhatukana	Vhasidzana	Miñwaha ya 4 u swika kha 7	Miñwaha ya 8 u swika kha 12	Vhathu vhahulwane	Vhaswa

Kha ri nwale

Lavhelesani khungedzelo i re kha siaṭari lo fhiraho ni nṱwale phindulo dza mbudziso idzi.

I khou kungedzela mini?

Khungedzelo iyi yo itelwa tshigwada tshifhio?

Uri “vha ḁo vha vho navha milenzhe” zwi amba mini?

Nṱwana ane a vha muholefhali a nga ita zwifhio gammbani iyi?

Ni nga kona u ya gammbani iyi mafheloni a vhege?

Ndi nga mini khungedzelo i tshi ri “ni ḁo ṱhogomelwa nga tshigwada tsha vhathu vha re na tshenzhemo”?

Nṱwalani mutevhe wa zwithu zwine ni nga ḁiphiṅa ngazwo arali na nga ya gammbani iyi.

Milaedza i tevhelaho i amba mini?

**GAMMBA YA VHANA
YONEYONE!**

Vhano vha vhuya vha zwi
thetshela a vha tsha ṱodou huma!

Ndi nga mini vha tshi tea u ḁa na mapfura a ḁuvha?

Ndi nga mini vhabebi “vha tshi ḁo vha vho navha milenzhe” arali inwi na nga ya gammbani iyi.

Maiti na maḡadzisi

Kha ri ṅwale

Talelani maiti a re mafhungoni aya. Ni kone u tangedzela maḡadzisi oṭhe ane a khou ṭalutshedza maiiti. Musi no no fhedza, ṅwalani maḡadzisi zwibogisini zwone.

- Nwana o lila nga lutzhemo.
- Mutukana u gidima nga luvhilo.
- Ntsa ya fhufhela nṅhanṅha.
- Ri tambela bola nṅḡa.
- O rahela bola guvhani.
- Mmbwa ya hashu i lala nṅḡa.
- Mvula khulu yo na mulovha.
- Ndi ḡo bambela matsheho.
- Mulovha ndo vha na phathi khulu.

Maḡadzisi a ṭalutshedza maiti. A ri vhudza uri nyito i ḡo itea hani, lini kana ngafhi.

Zwino ṅwalani maḡadzisi e na a talela fhasi ha ṭhoho dzo teaho.

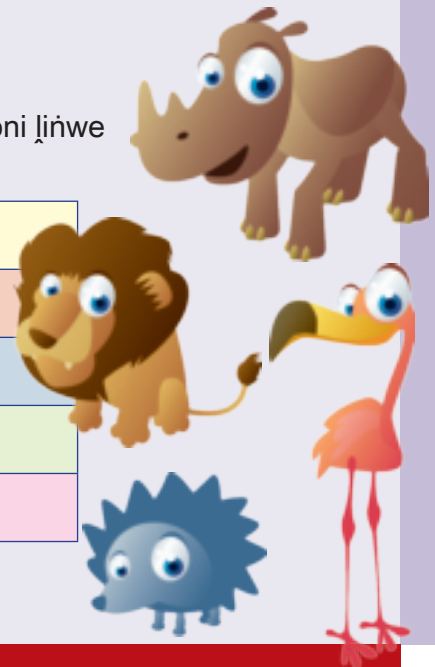
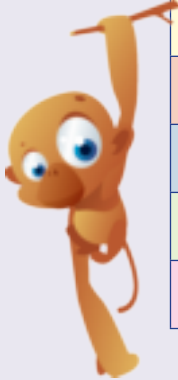
Hani	Ngafhi	Lini

Kha ri ṅwale

Tangedzelani tshivhumbeo tshone tsha maiti fhungoni ṅiṅwe na ṅiṅwe ṅa a tevhelaho.

- Nṅe **ndi/tshi** khou ya Vhugalaphukha ha Kruger.
- Inwi **no/vho** lenga u swika tshikoloni.
- Mbavanzwimi **dzi/zwi** khou fhedza tshugulu.
- Nḡou **dzo/kwo** vha **dzi/kwu** tshi khou nwa maḡi.
- Rine **ni/ri** kha Gireidi 4.

U pulana khungedzelo yaṅu inwi muṅe

Kha ri ṅwale

Shumani ni na khonani yaṅu. Pulanani u dizaina khungedzelo ya lwendo lwa tshikolo.

Hu khou yiwa ngafhi?

1

Lwendo ndi lwa lini? U bva nga _____ u swika nga _____

2

3

Ni ḡo vhona mini?

Zwi ḡo ni ḡurela vhugai?

4

5

Ndi vhoneyi vha no ḡo ya?

Vha tea u ḡa na mini?

6

VHUSEVHEDI HA U ITA PHOSITARA

- Itani uri phositora yaṅu i vhe khulwane nga hune na koṅa.
- Itani uri muṅwalo u vhe muhulwane u itela uri zwi lelutshele vhathu u vhala.
- Shumisani mafhungo a sa konḡi, e khagala.
- Ni songo dzhenisa zwifanyiso zwinzhisa kha phositora yaṅu.
- Bulani fhethu, ḡuvha, datumu na tshifhinga.
- ṅeani lwendo ulu dzina.
- Khaḡarani phositora yaṅu u itela uri i kungese dzangalelo.

Duvha:

Kha ri rwale

Zwino shumisani mepe wa mihumbulo na notsi dza mvetamveto kha u dizaina phosiřara yaņu inwi muņe.

Ni songo kanganyisa **maṭaluli** na **maḡadzisi**. Elelwani:

- **Liṭaluli** li ṭalutshedza dzina. Li bula zwinzhi nga muthu, fhethu kana tshithu.
- **Liḡadzisi** li bula zwinzhi nga liiti. Li amba nga nyito, malugana na uri nyito i itea, hani, lini na ngafhi.

Kha ri ṅwale

Talelani maṭaluli a re kha liṅwe na liṅwe ḡa haya mafhungo, ni tangedzele madzina ane a khou ṭaluliwa.

Ni ḡo kona u vhona liṭaḡulu ḡa vhusiku li na ṅaledzi dzaḡo dzi no penya.

Ni bambele maḡini a rotholelaho hu na mutsho u dudelaho.

Diani tshinwi lwanzheni lwa muvhala wa lutombo ni ṭanganedzwe nga ḡakalwanzhe ḡa mavhengevhenge.

Ni ḡe na maforokiki ni vhone zwiṅoni zwa mafhondo zwi zwiṭahani zwazwo.

Ḋivhanani na khonani ntswa ni tambe ṅṭha ha khasili ya u fhufhela khulu.

Ḋani ni vhone miri milapfulapfu ṅṭha hayo hu tshi tamba ṭhoho dzi no silinga.

Tshimbilani na milambo i no elela muyani u no rotholela.

Ḋani ni ḡe zwiḡiwa zwi ḡifhaho zwo gotshiwaho muliloni u nyengaho.

- *Iphi liṅwe na liṅwe li thoma nga ḡeḡeredanzi.*
- *Mbudziso i fhela nga tshigambudziso.*
- *Tshitatamennde kana ndaela zwi fhela nga tshiga tsha u awela.*
- *Garukela li fhela nga tshigagarukela.*

Ndongazwiga

Vhalani mafhungo aya. Zwino a ṅwaluleni, ni tshi shumisa maḡeḡeredanzi one na ndongazwiga dzone.

Kha ri ṅwale

imani roboto yo tswuka

ndi khou fa nga ṅḡala wee

ni khou ya u gammaba nga tshikolo

ni songo pfuka phanda ha lori

ni songo tambela tsini na mulambo

ndi dzhesi ya nnyi iyi

hee vhanna vhone ndau khulukhulu

peter na sam vho bambela vha ya lwanzheni nga fulwana

no vha no fara lwendo

ndo ya mavhengeleni nda renga malegere matshipisi na maapula

tanganyisani makumba na swigiri ni shele mafhi

ndo ya vhugalaphukha nda vhona ndau na madagaladzhie thoho na mvuvhu

Kha ri n'wale Talelani liqadzisi li re fhungoni li nwe na li nwe ni tangedzele liiti line la khou talutshedziwa (qadziswa).

Ra dzhena basini nga dakalofulu.

Ra vhona n'aledzi dzi tshi penya t'adulu.

Ra enda ri tshi imba nga mafufufu ro takala.

Ra tshimbila nga u ongolowa phakhani.

Ra dzula ro fhumula tsini na isha.

Ntsa ya mbo fhira nga luvhilo i tshi tsa.

Ra huwelela nga dakalo musi ri tshi vhona ndau.

N'ou ya fhira tsini hashu i tshi sunya.

Kha ri vhale

NDAU

Ndau dzi wela fhasi ha tshigwada tsha zwimange. Ndau ya nduna i anzela u vhidzwa upfi ndi khosi ya muvhuso wa phuka. Ndau dzi zwima na u vhulaha dziñwe phukha dzi no nga ntsa na mbiḏi. Dza tsadzi ndi dzone dzi no zwimesa. Dzi anzela u zwima vhusiku nga zwigwada. Ndau dzi takalela u dzula sananga hu re na hatsi. Dzi dzula nga zwigwada.

NḐOU

Nḏou ndi dzone phukha khulwanesa shangoni. Dzi dzula sananga hu re na hatsi. Dzi dzula dzi khomboni ngauri mbavanzwimi dzi dzi zwimela maḅanga adzo. Nḏou a dzi imi u aluwa vhutshiloni hadzo hoṭhe. Nḏou i shumisa musingo kha u panga midzi, mitshelo na maḏi mulomoni. I ḷa zwiliwa zwi no lingana 200 kg nga ḑuvha na u nwa maḏi a ḷitha dza 190.

TSHUGULU

Tshugulu dzi dzula sananga. Ndi zwilazwimela, zwine zwa amba uri dzi ḷa hatsi na maṭari. Dzi pfana na u nwa maḏi luvhili nga ḑuvha arali e hone, fhedzi arali hu na gomelelo dzi a kona u fhedza maḑuvha maḅa kana maṭanu dzi sa nwi maḏi. Hu na tshaka mbili dza tshugulu – tshugulu ntswu na tshena. Fhedzi zwa vhukuma ndi uri a si ntswu kana tshena, dzi na muvhala wa girei. Tshugulu a dzi koni u vhona zwavhuḏi, fhedzi dzi a kona nga maanḑa u pfa nga feḑa. Ndi khulwane vhukuma nahone dzi a kona u lelema 2 500 kg. Dzi dzulela u zwimiwa nga vhazwimi na nga mbavanzwimi vha tshi dzi zwimela maḅanga adzo. Ri tea u tsireledza tshugulu kha mbavanzwimi.

Kha ri nwale

Vhalani hafhu phara dzi no amba nga phukha tharu, ni ḡadze thebuḡu i tevhelaho.

Dzi ḡa mini?

Ndau	Nḡou	Tshugulu

Dzi dzula ngafhi?

Ndau	Nḡou	Tshugulu

Ndi nga mini dzi khomboni?

Nḡou	Tshugulu

Talani mutalo ni tshi livhanya maipfi aya na ḡalutshedzeo dzao.

zwiḡazwimela

muthu a no zwima phukha zwi si mulayoni

zwimamisi

zwipuka zwi no ḡa maḡari kana hatsi

mbavazwimi

feḡa

munukho

zwipuka zwi no alusa vhana vhazwo nga mafhi

Kha ri ambe

ḡalutshedzani khonani yaḡu nga mbuno mbili dze na vhala dzi no kwama iḡwe na iḡwe ya phukha idzi mbili.

Kha ri n'wale

Ni khou ya u dizaina burotsha ya inwi muṅe i no amba nga phukha. Shumisani tshipulaneli tshi tevhelaho tsha phamfulethe uri tshi ni thuse. Siaṭari ḽa nga phanda ḽi tea u vha na tshifanyiso tsha u kunga dzangalelo ḽa muvhali. ḽi tea hafhu u vha na na ṭhohwana i no kunga zwa ḽi ralovho na kha ḽifuraseḽikungi kana tshilogene - tsumbo, "Phulusani Tshugulu!" Olani tshifanyiso kha siaṭari ḽinwe na ḽinwe ni tshi sumbedza mihumbulo yaṅu. Kha siaṭari ḽa nga murahu, n'walani dzina ḽaṅu na nomboro ya founu, ngauri ndi inwi mudizaini wa phamfulethe.

3	2 Mafhungo matsivhudzi a no kwama phukha.	1
		Siaṭari ḽa nga phanda.

6 Kutsireledzele kwa phukha iyi.	5 Iyi phukha ndi nngafhani? Nḽowelo yayo ndi ifhio? I ḽa mini?	4 Vhathu vha nga kona u vhona phuka iyi nngafhi?
----------------------------------	--	--

Kha ri ite nyito

Zwino gerani siaṭari ḽi re kha siaṭari ḽi tevhelaho ni ḽi pete ḽi ite phamfulethe ya Garaṭa ya Z. Shumisani pulane ya mvetamveto kha u fhedzisa phamfulethe iyi nga vhudele.

SIATARI LA NGA PHANDA: petelani phanda

1

SIATARI LA NGA MURAHU: mafhungomatsivhudzi nga u angaredza sa nomboro ya founu, direse na direse ya imeji.

6

5

2

3

4

Ni kha ḡi elelwa?

Ḳiiti Ḳi sumbedza nyito fhungoni nahone Ḳi vha tshipiḡa tsha nyito, Ḳipfanisi Ḳa ḡefhungo na mudzi wa/tsinde Ḳa Ḳiiti. Zwivhumbeo zwao zwi a shanduka zwi tshi langwa nga zwifhinga.

Kha ni ḡwale

Talelani maiti, e tshipiḡa tsha nyito, mafhungoni aya. Ni bule uri a kha tshifhinga tsho fhiraho kana tsha zwino naa.

Tshifhinga

Ndo ya tshikoloni.	
O ya ha dokotela.	
Vha ya kerekeni	
U khou tamba netibolo.	
Ndo Ḳa zwiliwa zwa u ḡifha.	
U khou raha bola.	
U tshimbila nga bisi.	
Vhana vha ya tshikoloni.	
Tshikolo tsho dzhena nga matsheloni.	
O vhuya nga madekwana	
Dzo nwa maḡi mulamboni.	
Vha khou luka thovho.	

Kha ri vhale

Vhalelani litambwa ntha ni kha tshigwada tsha vhoiwe. Ni tea u vha na vhabvumbedzwa vha rathi: Steve, Sam, Ann, Pam, Jabu na Mr Brown. Ni tea hafhu u vha na muanetsheli ane a do vhala zwipiḁa zwa tshitori zwine zwa si ambiwe nga vhatambi.

Ndaela dza mabono na tshiteidzhi (dzine dza vhudza vhatambi zwine vha tea u ita) zwi ḁwaliwa kha zwitange zwa zwikwea. Zwi anzela u vha zwi kha tshifhinga tsha zwino.

[BONO 1 Kilasini ya Vho Brown. Vhana vhothe nga nnda ha Steve vha khou shuma vho fhumula. Vha khou ola mimepe na u ita notsi. Steve o dzula desikeni ya phanda, a tshi khou tamba mutambo wa Nintendo]

Muanetsheli: Vho Brown vha funza kilasi ya musi tshikolo tsho no bva ya vhana vha no khou vhalela mulingo. Kilasi ya hone a si ya khombekhombe nahone Vho Brown vho diḁetshedzela u thusa vhana kha zwine vha si zwi pfesese.

Steve: [U ḁingḁinga a tshi sedza vhaḁwe vhana.] Ndi nga mini nothe ni tshi khou ita zwa mushumo? Khezwi ni sa khou tamba sa nḁe? Iḁani ri tambe Nintendo! Vhonani mutambo muswa we mme anga vha nthengela nga Mugivhela. Khezwi ni sa litshi zwa u shuma ni de ri tambe rothe?

Ann: Hai, ndi khou shuma, nḁe. Mulingo u khou thoma vhege iḁaho zwino ndi fanela u vhala uri ndi phase. Na inwi itani ngauralo, Steve.

Steve: Hu si nḁe, a thi na ndavha. Mulingo u tshee kule nahone hu tshee na tshifhinga tsha u vhala. Hee, Sam, iḁani ri tambe.

Sam: Ndi nga si kone. Ndi khou lingedza u vhala, mani wa hashu.

Steve: Litshani u diita tshimuḁabugu, Jabu! Sendelani ngeno ri tambe.

Jabu: Nga vhuya, Steve. Ndi khou lwa na u vhala Zwikili zwa Vhutshilo ndi tshi itela mulingo wa Lavhuḁanu.

Steve: Khezwi khonani dzanga dzi si na mulanga naa? Ni khonaniḁe vhoiwe? Pam, inwi ni kona nga maandḁa mitambo. A ni ḁodi u tamba?

Pam: Hai mani, Steve, hu si ḁamusu. Arali na sa vhala ni do feila inwi.

Vho Brown: Steve, arali ni songo diimisela u vhala, ndi khwiḁe ni tshi ya na dzula fhasi ha muri na tamba mitambo yaḁu ni litshe u khakhisa vhaḁwe.

Muanetsheli: Steve a mbo di bva afha kelasini. A bva a tshi kokodza mukhwama wawe na dzhesi a ya a dzula fhasi ha muri. U ita a tshi imba zwenezwi a tshi khou tamba mitambo yawe. U khou diphiṅa nga maanḁa a tshi divhudza uri khonani dzawe dzi khou difhedzela tshifhinga nga u vhalela mulingo u tshee kule nga vhege mbili!

[BONO 2: Nga mulovha wa mulingo Steve a mbo dzhena afha kelasini ya u vhalela a tshi vhonele e na mazhuluzhulu. A thoma u palapala mukhwamani wawe.]

Steve: Ndi khou humbela u thuswa. Ndi khou... khou... tea u vhalela mulingo wa matshelo fhedzi zwino ndo xedza bugu yanga. Eish... thamusi i nga vha i fhasi ha desike yanga. [A lavhelesa fhasi ha desike.] Hai, yo ngalangala.

[A digekha thoho] Eish! Yoo! A hu na ane a nga nkhadzimavho bugu?

Sam: A hu na, Steve. No fhedza vhege mbili dzothe ni tshi khou tamba mitambo zwino ni vhona u nga ni nga vhalela mulingo nga duvha lithihi? Hu na tshifhinga tsha u shuma na tsha u tamba.

Ann: Dziani mepe wa mihumbulo wanga khoyu, Steve ni u shumise. Irini ndi ni sumbedze uri u shuma hani.

Steve: [A tshi khou lila] Hii! Hii! Ngoho hezwi zwithu zwi nga si dzhene thohoni nga duvha lithihi! Ndi do feila ngoho.

Ann: Shhh, ni songo lila. Ndi do ni thusa.

Vho Brown: Litshani u lila ni tokomelwe, Steve. Tshifhingani tshi daho ni do thoma u vhala musi mulingo u sa athu swika. Jabu na Sam, thusani Steve ni mu fhe notsi dza vhoiwe a vhale.

Steve: [A tshi dzungudza thoho] Tshililo! A zwi nga thusi tshithu. Ndo no lengesa. Ngavhe ndi si ite zwa u tamba musi vhoiwe ni tshi khou vhala.

Muanetsheli: Musi themo i no tevhela i tshi swika, Steve a shuma nga maanḁa. U vho ita tshunwahaya yawe duvha linwe na linwe nahone u tou diitela mimepe ya mihumbulo yawe ene muṅe. O guda pfunzo i no takadza. U vho zwi divha zwino uri “hu na tshifhinga tsha u shuma na tshifhinga tsha u tamba”.

U elekanya nga litambwa

Kha ri nwale

Vhalani litambwa ili hafhu ni kone u fhindula mbudziso. Rerani ngadzo ni kha tshigwada tsha vhoiwe musu ni sa athu nwala phindulo.

Mulaedza wa litambwa ili ndi ufho? Kopololani fhungo li no bva kha litambwa line la ri vhudza uyu mulaedza.

Mubvumbedzwa muhulwane ndi nnyi?

U ri "kijasi yo vha i si ya khombekhombe" zwi amba mini?

Ri zwi divha nga mini uri Steve o guda pfunzo?

Tshitori itshi tshi a fana na zwinwe zwitori zwine na zwi divha?

Ni kha di elelwa tshitori tsha nzie na lusunzi? Arali ni tshi kha di tshi elelwa, ni nga kona u bula uri zwitori izwi zwihili zwi fana nga mini?

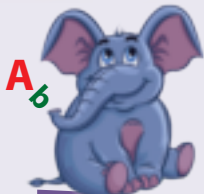

Kha ri ite nyito

Humbulani nga fhethuvhupo ha litambwa ili. Hu buliwa mabono mavhili. A oleni, ni dovhe ni sumbedzi mubvumbedzwa wa bono linwe na linwe.

Bono 1

Bono 2

Divhaipfi

Wanani maipfi litambwani ili a no amba zwi no fana na zwa maipfi a tevhelaho, ni a nwale zwikhalani zwe na nwa.

sedzasedza		dina	
talatala		kokodza	

Kha ri n'wale

Diiteni Steve. Nweledzani zwe zwa bvelela kha inwi litambwani.

Tsha u thoma, Vho Brown vho vha vhe na kilasi ya u vhala ine ra lugisela mulingo ngomu fhedzi nne

Three empty horizontal lines for writing.

U bva afho, Vho Brown vha ri ndi bvele nnda zwino nda

Three empty horizontal lines for writing.

Tsha u fhedza, nga mulovha ha mulingo, nda humbula u thoma u vhala fhedzi nda

Three empty horizontal lines for writing.

Kha ri n'wale

Elekanyani nga matlaluli ane a tala Steve na Ann. A nwaleni zwikhalani zwi re afho fhasi. Ro ni fha matlaluli a si gathi uri a ni thuse.

ha bvafhi

u a bvafha

vhuthu

ha londi

Three empty rounded rectangular boxes for writing next to the boy's illustration.

Three empty rounded rectangular boxes for writing next to the girl's illustration.

Zwino nwalani thalutshedzo pfufhi ya muñwe na muñwe wa havha vhabvumbudzwa.

A table with 5 rows and 2 columns for writing.

U n̄wala l̄itambwa

Kha ri n̄wale

Ni khou ya u n̄wala l̄itambwa ni na khonani dzaṅu dza tshigwadani tsha vhoiwe. Ḍadzani tshati, ine ya ḍo ni thusa u pulana l̄itambwa. Ni kone u n̄wala l̄itambwa laṅu sa mvetamveto. Humbelani khonani yaṅu a li lavhelese. U bva afho ni humbele khonani dzinwevho uri vha vhale maambiwa a vhabvumbedzwa vho fhambanaho. Tsha u fhedza, musi no no lulamisa mvetamveto yaṅu, n̄walani l̄itambwa nga vhudele kha siaṅari la seli.

- Shumisani mepe wa mihumbulo kha u pulana u n̄wala tshin̄walwa itshi.
- N̄walani mvetamveto • Humbelani khonani yaṅu a ni lavhelese tshone
- Dovhololani zwe na n̄wala ni khakhulule he zwa tea
- Zwi n̄waleni nga vhudele buguni yaṅu.

1

Vhabvumbedzwa vho fhambanaho ndi vhonnyi?

_____

_____

_____

2

Vhabvumbedzwa vha ḍifara nga ndilade?

_____

_____

_____

3

Tshiṅori tshi bvelela lini?

_____

_____

_____

_____

4

Mabono ndi afhio nahone hu bvelela mini kha bono liṅwe na liṅwe?

_____

_____

_____

_____

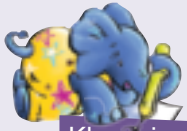
Ṭalutshedzani puloto.

Tsha u thoma
Ha tevhela
Nga murahu
Tsha u fhedza

Duvha:

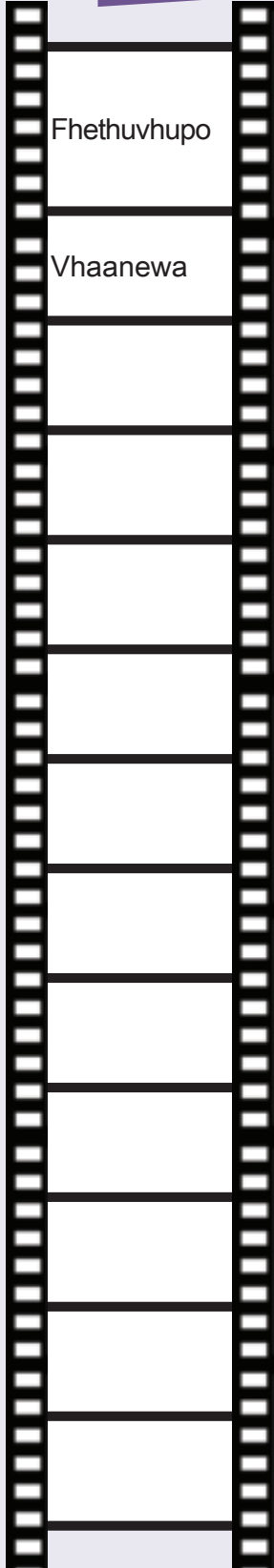

Kha ri n'wale

N'walani litambwa lanu nga vhudele kha siatari heli. Ni elelwe u shumisa tshifhinga tsha zwino kha ndaela dza fhethuvhupo na dza tshiteidzhi.

T'hoho

Fhethuvhupo

Vhaanewa

A large area with horizontal blue lines for writing, corresponding to the frames of the film strip.

ALITHERESHENI

Ri anzela u nea vhabvumbedzwa vha litambwa kana filimu madzina a re na maledere a u thoma a no fana. Tshinwe tshifhinga madzina aya a a seisa. Musi ri tshi dovholola maledere a u thoma a ipfi linwe na linwe, ri shumisa alitheresheni. Lavhelesani madzina ni vhone uri mibvumo ya u thoma i dovhlolwa nga ndilade.

Mushengedzi Muqinda

Tshitekeshi Tshamaano

Talingwane Tovhowani

Veteve Vele

Ramazwifhi Rudzani

Ravhuhali Ravhura

Randevhe Rammbuda

Kha ri nwale

Mmanga Mawebele

Silingai Seani

Shumisani alitheresheni kha u vhumba madzina a vhabvumbedzwa vha litambwa lanu.

Anomatopia kana maedzamibvumo

Zwino humelani murahu kha litambwa li re kha bammbiri la u shumela la 120 ni talele maedza mibvumo othe a re hone. Musi ri tshi shumisa maipfi kha u edzisela mubvumo, ri vha ri tshi khou shumisa anomatopia. "Hii, hii" a edzisela u lila.

Kha ri nwale

Lavhelesani tsumbo i re afho fhasi, ni vhumbe maedzamibvumo anu inwi mune.

Phoshoo

Phashaa

Pii!pi!pi!

Ukungedzela litambwa lanu

Kha ri n'wale

Itani phositora ya u kungedzela litambwa lanu. Shumisani alitheresheni kha madzina a vhabvumbedzwa vhanu. Shumisani na maedzamibvumo kha u kunga dzangalelo.

- Dzina la litambwa li fanela u n'waliwa nga majedere madenya, matswu na a mivhala (rinani litambwa lanu dzina)
- Vhatambi ndi vhafhio litambwani ili
- Li do tambelwa ngafhi
- Duvha na zwifhinga zwa mațano
- Thalutshedzo pfufhi ya zwine litambwa ili la amba ngazwo
- Tsivhudzo ya kubukele

Vhusevhegi ha u ita phositora

- Shumisani luambo lu re khagala.
- Fhambanyani majedere na saizi dza maipfi, mafurase na mafhungo.
- Shumisani mivhala i no kunga mațo.
- Olani kana ni nambatedze zwifanyiso zwi no țalutshedza vhathu uri ndi litambwade.

Lavhelesani phositora dze dza itwa nga khonani dzanu ni nange ine ya fhira dzoțhe.

Kha ri vhale

[BONO 1: Phakhani mulamboni. Hu na tafula fhasi ha muri. Muri wo khavhiswa nga mabaḷoni na zwikhavhisi zwiḿwe. Hu na khekhe ya pinki ya ḍuvha ḷa mabebo nṱha ha tafula.]

Muanetsheli: Ndi ḍuvha ḷa mabebo ḷa vhufumithihi ḷa Tania. Muḿwe wa vho rambiwaho ndi Lindi Myeza wa miḿwaha ya fumithihi, o ambara tshiambaro tsha phathini. Naho Lindi a tshi vhonala e ḿwana wa musidzana a re na miḿwaha ya fumithihi, ndi muhali nahone u a kona u shandukisa murunzi wawe wa vha na maanḍa na luvhilo.

Vhana: [Vha khou imba] *Happy birthday to you, happy birthday to you. Happy birthday dear Tania, happy birthday to you. Hip-hip hooray!*

Tania: Hu nga vha hu na mini ngomu ha mpho idzi dzi re afha? Ndo takalesa. A thi ḍivhi uri ndi nga vula ifhio u thoma.

Dan: Vulani yanga. Ndo ni rengela tshithu tshine na nṱe nda nga ḍirengela.

Tania: Yoo, ndi moḍoro wa Lego, wo nakesa, Dan! Nga afha ndi bogisi ḷa pennde dza maḍi. Yoo,yoo, ndi funa hani u ola! Iyi ndi kheisi ya penisela, ndo livhuha Ann, ni tou nga no vha ni tshi zwi ḍivha uri yanga yo vunḍea.

Mary: Hei, Tania. Sori ndo lenga. Mpho yanga khei, ni nga humbulela uri ndi mini?

Tania: I phuphuledzea sa i re na vhuphuvhephuvhe. Yoo, ndi kutedibee. Ku a takulea.

Sam: Hee, vhanna! Ndi mini tshiḷa?

Muanetsheli: Khathihi fhedzi, ha mbo bvelela mbava yo ambara baḷakiḷava ya fhira i tshi doba mpho dzoṱhe na khekhe.

Vhana: [Vha a vhidzelela] Mbava asiyo!

Muanetsheli: Mme a Tania vha bva ḡuni.

Mme: Ni songo ita hezwo iwe vhana! Ni ḑo huvhala. Shavhelani ngeno!

Mmbwa: Huu, huu!

Lindi: [Maḑo awe a tshi duga mulilo ngeno a tshi khou tswukuluwa khofheni.] Zwithu zwo raliho zwi a ntsinyusa.

Muanetsheli: Musidzana Tshirunzi a mbo vha u a fhufha a tshi fhira vho rambiwaho a pfuka mulambo. A swika a thivha iḑa mbava nga phanḑa. Mbava ya mbo posa fhasi dziḑa mpho na khekhe. Zwa ita mashudu ngauri khekhe yo wa zwavhuḑi.

Lindi: [O khaḑhamedza tshandḑa tsha uyu munna a tshi sombela murahu.] Vho lingedza fhedzi zwo bala. Ann, vhidzani mapholisa!

[BONO 2: Hu pfala u lila ha mathaela a goloḑi musi mapholisa vha tshi swika.]

Pholisa: O shuma Lindi! No zwi kona hafhu. Kha ise phanḑa u lwa na vhuvemu.

Mme: Khekhe khei vha ḑe, Vho Pholisa.

Pholisa: Kha vha ri ndi thome ndi valele hoyu muthu veneni.

Mme: Yoo! Ḓo vha ḑuvha ḑinwevho heḑi! Lindi, no vha ni sa athu mmbudza nga maandḑa aḑu mahulu ane na vha nao! Ndo vha ndi tshi ri ndi vhatukana fhedzi vhane vha vha vhahali vhahulu, zwino ndi vho zwi vhone uri matsina na vhasidzana ndi vhahali. Zwo ntakadza.

Tania: Ndo takala nga maandḑa ndo wana zwifhiwa zwanga murahu, Lindi! Vhathu vhoḑhe, kha ri ise phanḑa na phathi yashu. Kha ri thome nga u livhuha Lindi.

Vhana: [Vha khou imba] Ḑuvha ḑa vhahali kha inwi, ḑuvha ḑa vhahali kha inwi. Ḑuvha ḑa vhahali kha Lindi, ḑuvha ḑa vhahali kha inwi.

U elekanya nga litambwa

Kha ri n'wale

Itani litambwa la dirama iyi ni kone u fhindula mbudziso dzi tevhelaho.

Mubvumbudzwa muhulwane ndi nnyi?	
Ndi zwifhio zwine a vha zwone zwi re zwa tshipentshela?	
Pfunzo ya tshitori itshi ndi ifhio?	

Mvumbopfana ndi kuhumbulele ku sa shanduki kwa uri vhatu vha tshigwada tshigede vha a fana vhothe. Arali ni tshi vhona u nga vhasidzana vha nga si vhe vhahali vhahulu, ni tenda uri vhasidzana a vha na nungo. Arali ni tshi tenda zwauri ndi vhatukana fhedzi vha re na nungo, ni khou shumisa mvumbopfana, ngauri ni na lutendo lwauri a vha ofhi tshithu.

Ni vhona u nga ndi tshitori tsha vhukuma? Ngani?

Ndi vhabvumbudzwa vhafhio vhañwe vhane vha vha vhahali vhahulu? Ho andesa vha vhanna?

Musidzana Tshirunzi u fana na vhahali vhañwe nga mini?

U zwi kona hani u shandula kuhumbulele kwa mvumbopfana (siñiriothaiphi)

Kha ri ite nyito

Olani mabono mavhili a ili litambwa.

Kha ri n'wale

Talutshedzani puloto

Bono 1

Bono 2

Tsha u thoma

Ha tevhela

Nga murahu

Tsha u fhedza

Nwalani thalutshedzo ya Lindi

MAFHUNGODAVHI

Ri lavhelesa mafhungodavhi: Fhungodavhi li na nefungo na nyito vuvhili hazwo. Hu na tshaka mbili dza mafhungodavhi. **Fhungodavhitsinde:** Fhungodavhitsinde li a kona u ima nga lothe sa fungo. Sedzani tsumbo: **Ri shuma mbalo.** **Fhungodavhi li sa konqi:** Fhungodavhi li sa konqi a li koni u ima nga lothe. Tsumbo: **musi ro no la.**

Kha ri nwale

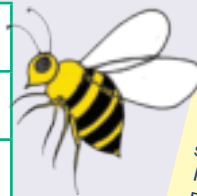
Lavhelesani mafhungodavhi ni ambe uri a a kona u ima nga othe naa sa mafungo a no pfala (ambani uri ndi mafhungodavhitsinde naa?)

	Fhungodavhitsinde	Fhungodavhi li sa konqi
	Ee, li a kona u ima nga lothe	Hai, a li koni u ima nga lothe
musi a tshi vhidzelela		
Ndi takalela muzika		
arali i tshi na		
Ndo i wana		
Kha Gireidi 4		
Ri khou humbula u ya bolani.		
Musi filimu i tshi fhela		

Fhedzisani mafanyisi aya a no amba nga zwipuka nge na a nwala tsini na dzina lone la tshipuka.

- U na luvhilo sa _____.
- U ongolowa sa _____.
- U na vhudele sa _____.
- O lapfa sa _____.
- U na maanda a no nga a _____.
- U na vhumbulu sa _____.
- U na tshikhuna sa _____.
- U shuma sa _____.

Ri anzela u thalutshedza tshithu nga u tshi vhambedza na tshinwe. tsumbo, arali muthu a tshi shumesa, ri nga ri, "u shuma sa mbongola." Hezwi ndi mafanyisi. Ri anzela u shumisa mafanyisi a zwipuka.

Inwi ni wa
tshipentshela.

Muwili wanu
wothe ndi wa
tshipentshela.

Muwili wanu ndi wanu!

**A HUNA
MUTHU
o teaho u
kwama
vhudzimu
hanu.**

**Arali muñwe muthu a nga kwama
vhudzimu hanu, vhudzani vhanwe.**

**Arali muñwe muthu a nga ni
itisa zwithu zwine ni si zwi fune,
vhudzani vhanwe.**

**Hune na nga founela hone ni tshi
toda thuso:**

Child Line: 0800 05 55 55

Life Line: 0861 322 322

SAPS Crime Stop: 086 00 10111

Nomboro ya shishi ya SAPS: 10111

**Nomboro ya Vha Tsireledzo
ya Vhana:**

012 393 2359/2362/2363

NDI A KONA	😊	😞
u vhala litambwa.		
u vhala khungedzelo.		
u vhala burotsha/ phamfulethe ya tsivhudzo.		
u vhala litambwa a tshi shumisa vhabvumbudzwa na muanetsheli.		
u tamba litambwa.		
u fhindula mbudziso dzo gisendekaho nga burotsha.		
u fhindula mbudziso dzo gisendekaho nga khungedzelo.		
u fhindula mbudziso dzo gisendekaho nga litambwa.		
u dizaina burotsha.		
u dizaina phositora.		
u fhindula mbudziso dzo gisendekaho nga khungedzelo.		
u gadza fomo.		
u topola mařaluli na madzina.		
u topola mařaluli a re mañwalwani.		
u topola mařadzisi a maitele, a tshifhinga na a fhethu.		
u topola alitheresheni.		
u topola maiti a finithivi (mapfukeli)		
u topola		
u topola anomatopia.		
u topola mafanyisi.		
u topola maiiti na mařadzisi.		
u livhanya maipfi na řhalutshedzo dzao.		
u livhanya maipfi na pfanywa dzao.		
u ita ndongazwiga dzone mafhungoni.		
u shumisa maiti o teaho.		
u shumisa tshifhinga tsho fhiraho na tsha zwino.		
u ñwala řhalutshedzo ya muanewa/mubvumbudzwa.		
u ñwala litambwa.		

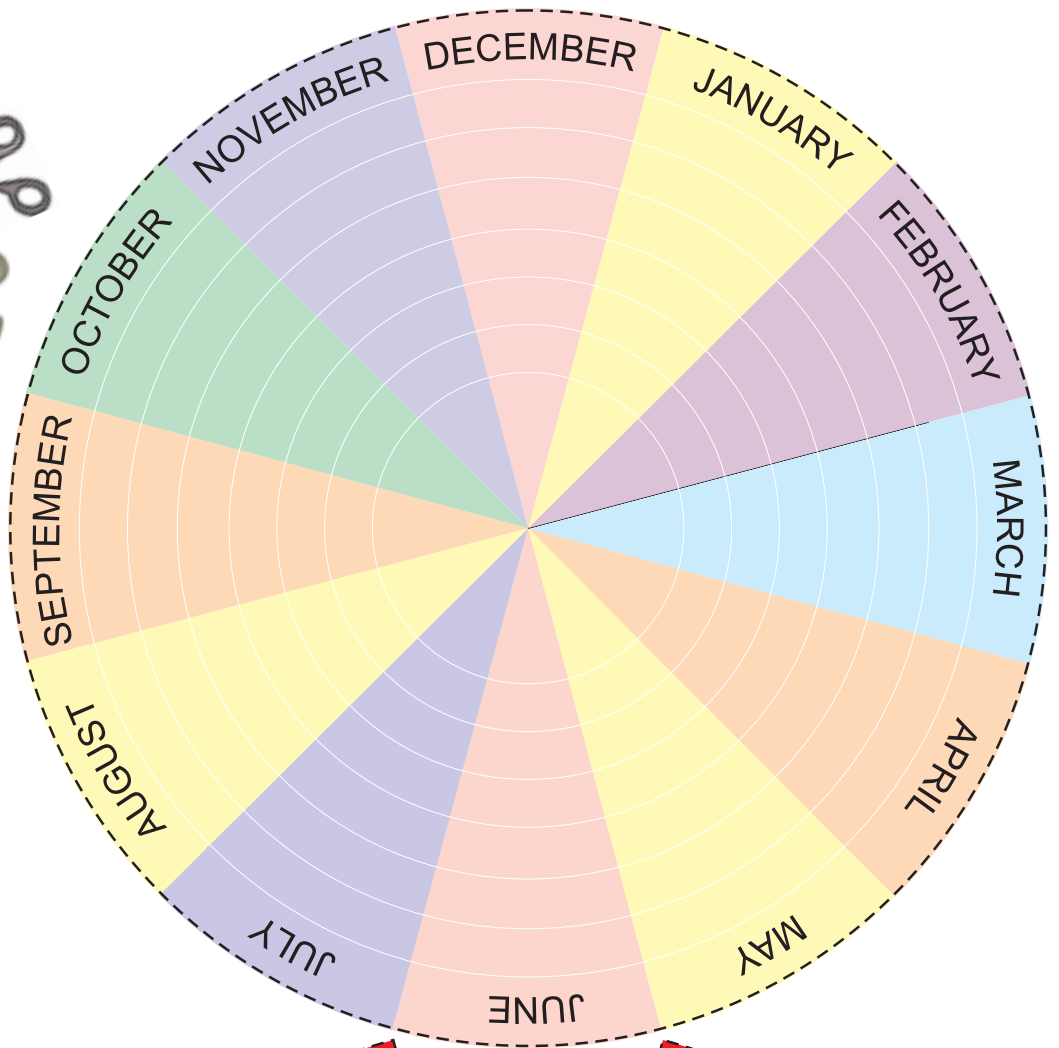

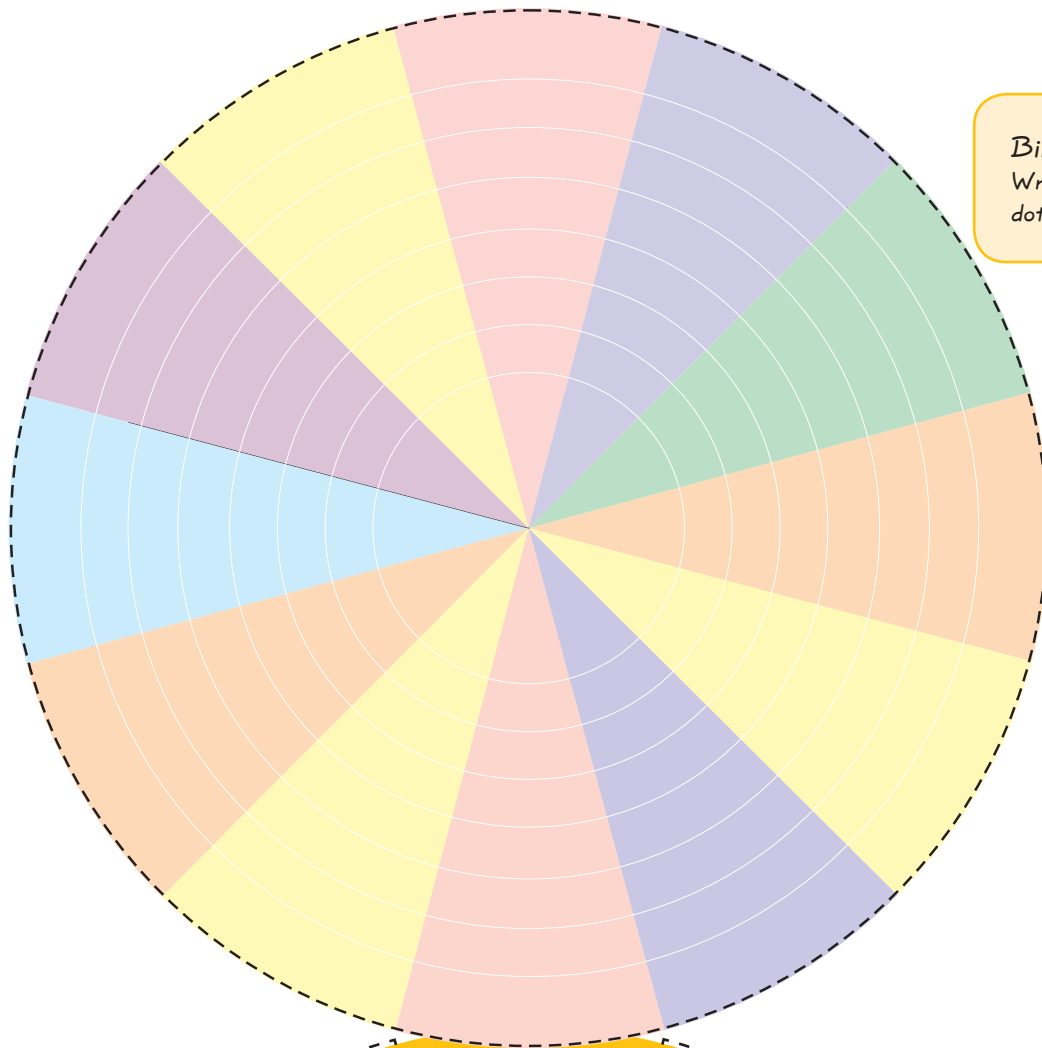

Birthday Wheel:

Cut out the two circles and the wedge shape. Put the top and bottom together using a split pin. Write the birthdays of your family and friends in the correct months on the birthday wheel.

On the back you can write the months in your first language.

Birthday Wheel:
Write the 12 months on the
dotted white line.

Step 1: Cut all around on the black line

DEF

Four vertical writing cards on a purple background. Each card has four horizontal lines and a small illustration of a blue telephone and a white envelope at the bottom right.

Step 2: Follow the dashed line

OPQR

Four vertical writing cards on a red background. Each card has four horizontal lines and a small illustration of a blue telephone and a white envelope at the bottom right.

Step 3: Fold on the dotted line

ABC

Four vertical writing cards on a teal background. Each card has four horizontal lines and a small illustration of a blue telephone and a white envelope at the top left.

Step 5: Cut off on the yellow line

Step 4: Staple your book in the middle

STUV

Four vertical writing cards on a blue background. Each card has four horizontal lines and a small illustration of a blue telephone and a white envelope at the top left.

KLMN

Handwriting practice box with four lines and a telephone icon.

Handwriting practice box with four lines and a telephone icon.

Handwriting practice box with four lines and a telephone icon.

Handwriting practice box with four lines and a telephone icon.

WXYZ

Handwriting practice box with four lines, a telephone icon, and an envelope icon.

Handwriting practice box with four lines, a telephone icon, and an envelope icon.

Handwriting practice box with four lines, a telephone icon, and an envelope icon.

Handwriting practice box with four lines, a telephone icon, and an envelope icon.

GHIJ

Handwriting practice box with four lines and a telephone icon.

Handwriting practice box with four lines and a telephone icon.

Handwriting practice box with four lines and a telephone icon.

Handwriting practice box with four lines and a telephone icon.

My Telephone and Address Book

This book belongs to:

Blank line for writing the owner's name.